

847
Пеле

КУЗЬМА ПЕЛЕХАТИЙ

Восточный
пером

КУЗЬМА ПЕЛЕХАТИЙ

ВІН ЖОДНОГО ДНЯ
НЕ ПЕРЕСТАВАВ БУТИ СОБОЮ:
ЧЕСНИМ, ВІДВАЖНИМ БОРЦЕМ
ЗА ВИЗВОЛЕННЯ СВОГО НАРОДУ.

Ярослав Галан

*Вістрим
перем*

До збірки «Гострим пером» ввійшли вірші, оповідання, нариси, гуморески, фейлетони і статті, спрямовані проти антинародної діяльності українських буржуазних націоналістів, войовничого уніатського клеру та австро-угорських і пансько-польських загарбників.

ДОБРОМ НАЛИТЕ СЕРЦЕ

Жила чудова, незвичайна людина. Зовні начебто не відрізнялась нічим від інших, хіба, може, красивою своєрідною файкою на вишневому цибусі, що майже весь час хилитався в устах, як маленький криничний журавель. Але вистачало глянути на цю людину — і ти вже під впливом її життєдіяльної сили, що вбачалась у її відкритому обличчі, добрих ясних очах, рухах, в усій її поставі.

Звали його по-різному. Для одних він був просто Кузьма, для других «наш Кузьма», для третіх «Миколайович», для четвертих — «редактор», «наш Кузьма Бездсмний», «Максим Стріха» і т. д. «Чесна, ідейна і безкорислива людина, яка ніколи не бреше, а правду чеше», — писав про нього згодом Петро Козланюк у своєму есе «Історія одного будинку». Таку ж оцінку дасть у переддень своєї трагічної загибелі не щедрий на славослов'я Ярослав Галан: «Він жодного дня не переставав бути собою: чесним, відданим борцем за визволення свого народу».

Народився Кузьма Пелехатий в «краю орлів» — так вдячні нащадки великого Каменяра назвали трикутник Дрогобицької землі, що своїм вістрям глибоко вірзається в гранітні скелі сивих Карпат. На цьому трикутнику в селі Опарах (нині Мединицького району) і побачив світ Кузьма. Його батько — Микола Пелехатий був найосвіченішою людиною у всій сколиці: кілька років учився в Дрогобицькій гімназії — в одному класі з сином нагуевичівського коваля Йванком. Вони подружили на все життя. Не одну годину провели

в гарячих дискусіях. Разом омріявали своє місце на землі, задумувались над долею поневоленого рідного народу. Але в опарівського сільського пролетаря не вистачало грошей на синову науку. Микола повернувся в рідне село до плуга і серпа.

...Минав час. У важкій праці, у турботі про дітей Микола виношував думку, як зробити так, щоб хоч одному з багатьох синів дати справжню освіту. Щастя усміхнулось Кузьмі. Він мав стати тим пагінцем, що поведе Пелехатих у широкий світ.

І вони пішли.

Найстарший Степан кинувся у вир політичної боротьби, і панедворці того часу скоро скрутили йому голову. Степан кандидував від селянської курії у виборах до галицького сейму і був підступно вбитий за намовою багатого польського дідача, який теж висунув свою кандидатуру на це місце. Кузьма ж своїм вільнодумством та відвертою пропагандою соціалістичних ідей наводив жах на доморошених галицьких (цісарсько-королівських) патріотів з «професорського тіла» гімназії. За участь у таємних гуртках прогресивної української молоді його виключено з трьох середніх шкіл; нарешті йому заборонили вчитися у будь-якій школі на території Галичини. Закінчив Кузьма гімназію аж у далекій Австрійській Сілезії.

Мабуть, така діяльність синів дуже радувала батьківське серце, адже вони сповняли те, чого він не мав змоги зробити, — активно боротися за світле майбутнє свого народу. І наймолодший Михайло присвятив себе боротьбі за соціалізм. Коли в 1939 році на західно-українських землях замайорів прапор свободи, Михайло активно взявся будувати нове життя. В 1941 році його разом з синами як радянських активістів розстріляли фашисти.

Ось як Микола Пелехатий виховав своїх дітей...

Кузьма Миколайович Пелехатий склав гімназійну матуру в 1905 році. Восени того ж року вступив до Віденського вищого інституту журналістики. Закінчив його в 1908 році. Це були роки після першої російської революції, відгомін якої долинув до мурів віденського бургу та шенбрунського палацу. Він дійшов до слуху і відбився в серці майбутнього журналіста. «Тільки кілька разів у житті, — згадував він пізніше¹, — я був до глибини душі роз'ятрений подіями, що творилися в світі. І вперше — російською революцією 1905 року. Я захоплено почав читати російську літературу, намагався якнайшвидше розгадати дуже модне тоді на заході питання «загадковості» російської душі. Я добре пам'ятав крилатий вислів Франка: «Всі ми русофіли» і був увесь... «зачарований на Схід». Однак моя молсдеча захопленість і безмежне довір'я людям призвели мене до того, що десь на одному з поворотів я попав у вміло розставлені сіті людей, які хотіли мою любов до російського народу перелити у любов до російського самодержавства. Але це не вдалося їм. Не вийшло». (Йдеться про роки перебування Кузьми Миколайовича в так званому москвофільському таборі).

Закінчивши навчання у Відні, Пелехатий змушений був, як і в роки студій, працювати на різних роботах. Був ливарником на віденському заводі, близько року «шихтував» у копальні «Елеонора» в чесько-моравській Домброві, батракував. Нарешті восени 1910 року починає працювати у львівських москвофільських газетах — спершу в «Галичанине», а згодом у «Прикарпатской Руси». Не погоджуючись з їх «царславським» напрямком, Пелехатий пориває з табором «старорусинів»

¹ Зі спогадів сучасників.

і примикає до групи «молодих русофілів», яка починає видавати тоненький журнал «Новая жизнь». В цій групі були Михайло Заяць, Кирило і Софія Вальницькі, Мелітон Голінатий. (Після першої імперіалістичної війни вони видавали у Львові українську прогресивну газету «Воля народу», а згодом очолили масову селянсько-робітничу революційну організацію — легальну прибудівку КПЗУ — «Сельроб»).

На долю Кузьми Пелехатого випали великі випробування. Коли в 1914 році почалася перша імперіалістична війна, у Львові «за симпатії до Росії» арештували сотні чесних українців, серед них був і Кузьма Миколайович. Як же можна повірити в байку, що австрійські власті інтернували лише агентів російської охоранки, якщо серед арештованих опинився ворог царизму номер один В. І. Ленін?! Великий вождь трудящих вийшов з арешту тільки після того, як у цю справу втрутилися найвидатніші польські письменники і австрійські соціал-демократи. Можна безпомилково твердити, що Пелехатий і багато інших галицьких українців страждали за те, що з любов'ю і пошаною ставились до братнього російського народу, високо цінували його культуру. Концентраційні табори в Північній Чехії, Австрійській Штірії, краківська тюрма, штрафний батальон на італійському фронті! Ось шлях, яким пробивався Кузьма Миколайович до правди і волі. Але навіть у таких умовах Пелехатий нічим не прислужився цесареві, не пожертвував жодної дрібки свого життя, ні добровільно, ні під примусом.

Відразу ж після закінчення першої імперіалістичної війни він кидається у вир громадської, революційної роботи. Разом з своїми однодумцями засновує прогресивну газету «Воля народу» (яку він редагує з першого до останнього номера). У редакційній статті пер-

шого номера, датованого 6 січня 1921 року, визначено ідейний напрямок газети:

«Раб скинув кайдани...

...Кожний народ, великий чи малий, має право рішати про себе, до кого він хоче належати і хто має ним керувати. Земля повинна належати селянам, які на ній працюють.

Фабрики робітникам.

...Іде у всьому світі великий бій трудових мас за новий лад, який знесе визиск однієї людини іншою, визволить людську працю, усуне теперішню неволю.

Валиться старий світ, оснований на визиску і економічному рабстві».

«У «Волі народу» нас було п'ятеро, і то вже з адміністрацією включно», — згадував пізніше Пелехатий.— Я робив усю політику від передової статті до рубрик «За неділю», «З дня», «З біжучої хвилини», або, як ми ще називали, «наш інформаційний сервіс». Михайло Заяць писав економічні статті, різні повідомлення, заклики. Якийсь час вештався коло нас Грицько Гануляк, але ми скоро прогнали його, бо він намагався заповнити всі сторінки газети своїми «художніми» творами».

Ці слова дають нам право твердити, що багато не-підписаних у «Волі народу» статей, кореспонденцій, фейлетонів належать перу Кузьми Миколайовича. Як відомо, значну частину своїх творів, зокрема прозових і віршованих фейлетонів, він підписував Кузьма Бездомний, а під окремими ставив свої ініціали К. М. П. Але залишається чимало матеріалів, під якими немає підпису, хоч вони за своїми стильовими ознаками, за тематикою теж нагадують манеру письма Пелехатого (рубрики «З біжучої хвилі», «Кропило», «Веселий куток»). Такі ж матеріали знаходимо і в газеті «Сель-Роб». Очевидно, їх авторство теж належить Пелехатому

Припускаємо, що підпис «Старий Дзьоба» — один з його псевдонімів.

Зговір москвофілів з урядом панської Польщі остаточно переконав Пелехатого і його друзів у тому, що москвофіли—непримиренні вороги українського і російського народів, запеклі вороги Радянської влади. «Волі народу» веде тепер прицільний вогонь по двох мішенях — українському буржуазному націоналізмові і по реакційному білсемігрантсько-москвофільському охвістю. Боротьба була важкою. І націоналісти, і москвофіли не перебирали методами. Їх вірним союзником був уряд панської Польщі, зокрема цензура, яка конфіскувала майже кожний номер «Волі народу». Але воленародівці не здавалися. Газета не змінювала своєї політичної платформи.

Це стало можливим тільки тому, що її видавцями і співробітниками були такі принципи й ідейно загартовані люди, як «батько» — Кузьма Миколайович Пелехатий.

Чисті сторінки, білі плями у збережених річниках газети — свідчення того, як важко було працювати прогресивним журналістам у ті далекі дні, відстоювати правду, соціальну справедливість перед ненаситними і облудними фарисеями з польсько-шляхетського уряду, які на словах обіцяли конституційні права, а на ділі...

«Конституція, — іронізував Кузьма Пелехатий, — принесе нам свободу, вільність. Віднині можна буде говорити, але тільки тихцем. Писати поки що не вільно, аж конституція підросте.

«Волі народу» не будуть конфіскувати, тільки кожне число мусить мати білі плями...

Українська мова одержує всі свої права... на подвір'ї і при господарстві».

Ці білі плями в газеті ширшають, коли вона починає інформувати своїх читачів про соціалістичне будівництво в Країні Рад, пропагує величні ленінські ідеї. В одній із статей, присвячених В. І. Леніну, «Воля народу» (від 1 травня 1923 р.) захоплено стверджує;

«Де тільки живе думка-ідея про нове, краще співжиття людей на світі, де йде важка і завзята боротьба рабів нинішнього ладу за волю, братерство і рівність людей, там знають його.

Знають і цінять такого великого вождя нинішнього всесвітнього соціалістичного руху, бо його думка, його ціле життя — то рух мільйонної армії нуждарів — пролетарів усього світу, то стремління, і цілі, і життя тої армії. З його іменем в'яжеться нова доба історії, що грянула в світ».

10 жовтня 1926 року на з'їзді у Львові за рекомендацією Центрального Комітету КПЗУ злилися дві прогресивні організації — «Народна воля» (органом якої і була «Воля народу») та «Сельсоюз» — в одну революційну організацію «Сельрєб». Обидві були її легальними придбівками. Пелехатий — один з фундаторів, активний діяч, перший редактор (з вересня 1927 по липень 1928 р.) її органу — газети «Сель-Рєб».

Нова газета ще міцніше утверджує політичну і соціальну платформу «Волі народу», глибше і ширше пропагує ідеї соціалізму, класової боротьби, веде непримиренну боротьбу проти ідеології українського буржуазного націоналізму, угодовців з-під знаку УНДО, ренегатської дрібносміщанської політики соціал-демократів і соціал-радикалів, проти реакційного і продажного кубла галицьких москвофілів.

Газета «Сель-Рєб» з'явилася в роки, коли в Європі все вище піднімав голову фашизм, у роки назрівання

великих класових битв у Німеччині, Польщі та інших країнах. Оберігаючи українську молодь від згубного впливу писанини фашистських трубадурів типу Муссоліні, Гітлера, Розенберга, Донцова, Липи, Кравціва, газета в статті «Молодь і фашизм» (19 травня 1929 р.) наголошувала:

«Нашим завданням є не тільки відперти грізні атаки фашизму на працюючу молодь, але з усією силою пропаганди і агітації вдарити на ворога та з його надр і тенет вирвати всю працюючу молодь і зробити з неї класово свідомих селянсько-робітничих борців».

Ще більше уваги боротьбі з фашизмом, націоналізмом, популяризації досягнень Радянського Союзу, зокрема Радянської України, внутріполітичному становищу на західноукраїнських землях приділяє газета «Сила», яка почала виходити з початку 1930 року. На її сторінках Кузьма Миколайович продовжує свою невтомну публіцистичну діяльність — друкує статті й фейлетони, підписує їх новим псевдонімом «Максим Стріха»...

Пелехатий активно займався організаційними і політичними справами. Він часто виїздить у міста і села Львівського, Станіславського, Тернопільського і Волинського воєводств, проводить організаційні та виборчі віча, бере активну участь у сільробівських виборчих кампаніях до польського сейму (1928 і 1930 рр.). Чудовий оратор, він уміє знайти ключ до сердець поневоленого робітничого і селянського люду Західної України. Популяриність трибуна зростає.

Це, звичайно, не могли не помітити польсько-шляхетська поліція, різношерсні шпики «двуйки», високі сановники з воєводських палаців кривавого Юзефського у Луцьку чи «гонорового пана в рукавичках» Беліни-Пражмовського у Львєві. Кузьму Миколайовича заарештовують раз, другий (поки що для профілактики),

врешті взялися за нього «фундаментально». Гнівню пише про знущання над сивоголовим старійшиною української прогресивної преси незабутній Ярослав Галан у своєму останньому, передсмертному нарисі «Велич визволеної людини»: «В 1930 році в луцькій тюремній лікарні лежала людина, дні якої, здавалося, полічені. Їй довелося пережити всі жахи поліцейських тортур, найвитонченіших, наймерзенніших тортур, що сягають за межі людської витривалості. Катів зовсім не обходила та обставина, що жертвою їх знущань був відомий львівський літератор і публіцист Кузьма Пелехатий. Катований був стійким борцем за справу робітничого класу, а популярність цієї людини і мужність її лише посилювали лють мучителів. Арештований не піддавався погрозам, катування не зламали його волі, тому арештований повинен був померти.

Але могутня натура перемогла. Кузьма Пелехатий лишився живий. Страждання лише загартували його, і він жодного дня не переставав бути собою: чесним, відважним борцем за визволення свого народу»¹.

А тим часом над Європою насувалися хмари, вирувала буря. Вже рвався до абсолютної влади Гітлер, Муссоліні гострив ніж на Абіссінію, а Фрэнко в Африці вичікував вигідного моменту, щоб задушити молоду Іспанську республіку. І фашисти, і англо-французькі «демократи» та їх «трабанти» — поплічники типу пілсудських та ридз-сміглів ласим оком поглядали за річки Збруч, Прип'ять, Німан, де в молодій Радянській країні утверджувалося нове життя. Реакція збирала недобитків з першого протирадянського походу, а в Галичині виходив з кадилом на цісарський гостинець

¹ Ярослав Галан. Твори в трьох томах. Т. 3, К., 1960, стор. 390.

Шептицький і освячував північними тевтонам та їх аскерам¹ шлях на Схід.

Не дарували можновладці буржуазної Польщі. В угоду своїм багатшим хазяям польський уряд закриває всі прогресивні, революційні організації та їх пресу. 25 вересня 1932 року вийшов останній номер газети «Сила». Західноукраїнські землі окутує темрява, молоді революційні сили йдуть у підпілля. Настала голодна, холодна, безпросвітна пора для всіх тих, хто піс народові світло і щастя, гартував його волю до боротьби. Сім довгих років!..

«З 1932 року до дня визволення західноукраїнських земель Червоною Армією, — писав Кузьма Пелехатий в «Автобіографії» в січні 1946 р., — я ніде постійно не працював. Намагався видавати газети за підписом підставного відповідального редактора, але поліція газети ліквідувала. Я жив на складки місцевих товаришів робітників, допомагали продуктами селяни-сільробівці... Проводив освітню роботу, читав лекції, вивчав з робітниками політекономію, організував великий робітничий хор і як його диригент виступав з ним в профспілках аж до його закриття поліцією. Брав участь у кривавих подіях 1936 року. Матеріальне становище ставало скрутне. В 1937 році профспілка шоферів запропонувала мені бути збирачем членських вкладів і продавати на площі Бандурського бензин, де я працював аж до приходу Червоної Армії»².

З тих часів залишилася легенда, яка збагачується все новими картинами правди сущої і правди художньої.

¹ Аскери — чужоземні найманці в різних арміях Близького Сходу.

² Подаємо за статтею М. Гуменюка «Шлях і слово письменника-революціонера» в зб.: «І всміхнеться земля-мати». Львів, 1959. Ця автобіографія К. Пелехатого зберігається в автора статті.

...Широка безлюдна площа. Січневий різкий холод. З трьох вулиць люті вітри женуть сюди жорстокий сніговий, колючі метелики накидають на самотню людину, що в тоненькому демісезонному пальті, в лихом підшитих літніх мештах, без рукавиць, стоїть біля залізної ракети бензоколонки. Розумне, погідне обличчя заросло інеєм, з кошлатих брів звисають бурульки льоду. Переступає з ноги на ногу, задерев'янілими пальцями гладить єдину рятівницю свою — величезну файку, — та ба, палити заборонено та й нічого всипати до «дзядзя». Брр...

А в серці цього чоловіка стільки тепла, стільки любові до людей, що нею можна обділити весь світ. Але він сам стоїть на перехресті вітрів, на перехресті світів і замерзає. Що це має означати? Відступ від боротьби? Примирення з долею. Ні. Це новий спосіб класової боротьби. Кузьма Миколайович не замерз і не скрився.

А тепло, і гроші, і мнима пошана лежали поряд. Треба було тільки перейти дорогу, постукати в двері будинку навпроти, на Чарнецького, 10, до редакції «Українських щоденних вістей» — і Дмитро Павлів з відкритими обіймами прийняв би на службу талановитого журналіста. Можна б ступити ще кілька кроків далі, на Ринок, 10, до Мудрого в «Діло» — розумних тут таки бракувало, або, врешті, скочити на Рутовського, відчинити так добре знайомі двері «Народного дому». Тут з музикою, з гімном «Боже, царя храни» зустріли б «блудного сина».

А він не хотів бути блудним, ні багатим, ні відомим. Залишився вірним і чесним сином свого народу, свого класу. І стояв день у день на площі біля колонки, битий снігом, морозами, дощами, пекучим сонцем.

Подвиг не забувається, не затирається в пам'яті людській.

Вересень 1939-го все повернув по-іншому.

Викинено на смітник ракету бензоколонки. А людина, що мерзла коло неї, широко відчинила двері до приміщення колишнього «Діла». Тут уже не було Мудрого, тут працювало тепер багато розумних людей. Знову обнявся з Петром Козланюком, міцно потиснув руку Ярославу Галану, познайомився з Павлом Животенком.

А наступного дня вранці зграйка маленьких газетярів розбіглася вулицями. Вимахуючи газетами, хлопчики щосили вигукували:

— «Вільна Україна»! Купуйте «Вільну Україну»!

Гукали радісно, збуджено. Знали, мабуть, що через день-два перед ними відчиняться двері рідної школи.

Півтора року минуло, «як батогом тріснув», — сказав би Максим Стріха. 21 місяць вдячної, серцю милої, відповідальної праці в редакції радянської газети. А там нове лихо. Війна.

...Пройшовши через вогні й кошмари тимчасової фашистської скупації, як воїн і редактор видань підпільної організації «Народна гвардія імені Івана Франка», Кузьма Пелехатий повернувся до своєї газети у перший же день визволення Львова. Потім знову зустрілися і разом почали працювати давні друзі — Петро Козланюк, тепер уже головний редактор журналу «Радянський Львів», і Кузьма Пелехатий — відповідальний секретар редакції.

Незабаром Кузьму Миколайовича, вірного сина комуністичної партії і народу, обирають заступником голови виконкому Львівської міськради, а в січні 1949 року — головою Львівської обласної Ради депутатів трудящих. Відтак він депутат Верховної Ради Союзу

РСР і Верховної Ради УРСР, заступник голови Верховної Ради Української РСР.

Але жорстокі поневіряння в дні лихоліття далися взнаки. Кузьма Миколайович важко захворів. Не стало чудової людини, до якої горнулись усі — журналісти і письменники, селяни і робітники, знайомі і незнайомі, молодь.

Це сталося в Москві 28 березня 1952 року.

Вся літературна і журналістська творчість Кузьми Пелехатого — це гостра і непримиренна боротьба за визволення західноукраїнських трудящих з-під гніту панської Польщі, це невтомна боротьба проти українських буржуазних націоналістів та їх спільників — попів-уніатів, боротьба за возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі.

Пелехатий глибоко усвідомлював ту небезпеку, яку несли робітничо-селянським масам буржуазний націоналізм, шовінізм, фашизм і войовничий клерикалізм — це поріддя чорної реакції. Він один із перших сказав правду про антинародну діяльність жовто-блакитних «патріотів», викриваючи їх демагогічні базікання щодо «самостійної України». У «Волі народу» від 12 січня 1921 р. Кузьма Миколайович пише: «Раз вони прагнуть до возз'єднання Галичини з Україною, другий — годяться на федерацію з Росією; іншим разом домагаються повної самостійності Галичини, то знов роблять разом з Петлюрою згоду, лишаючи Галичину під Польщею». У вміщених в цій газеті статтях Пелехатого «Проч з петлюрівськими недогризками» (6 травня 1923 р.) та «Петлюрівські найдухи в реверенді» (6 жовтня 1923 р.) показано ставлення українського народу до націоналістичних «самостійників», які знайшли собі пристанище під крилами польського орла і тут торгують Україною.

Петлюра та його «найдухи» згідні віддати Галичину тому, хто допоможе їм пролізти до влади. Пелехатий наголошує, що ця згряя ніколи не буде мати підтримки з боку трудящих, бо політика буржуазних націоналістів — це політика націснальної зради. А у віршованих фейлетонах «Петлюра з воза і для Польщі легше, або гони, Федю, поза хрест» (2 лютого 1921 р.) Пелехатий, висміюючи отамана Петлюру, виступив і проти політики польського уряду, який гостинно дав притулок ворогам Радянської влади.

Кузьма Пелехатий у своїх творах показав «послужний список» потомків людоїдів» (так революційний журналіст називає буржуазних націоналістів у статті «Прийшла коза до воза»), які в свій час лизали чоботи вельможам при габсбурзькому дворі, виглошували наскрізь фальшиві промови, націоналістичні гасла, а потім, коли фашисти-пілсудчики захопили в країні владу, стали пансько-польськими холоуями.

Облудну, чорносотенно-торгашеську політику українських націоналістів бичує у фейлетоні «Купиш не купиш, а торгуватися можна», що був надрукований у «Волі народу» 27 травня 1925 р. Він викриває тих, хто озброював і утримував банди Петлюри і Тютюнника. З убивчим сарказмом автор констатує: «...Придались усі ці «повстання»... собаці на чоботи».. Треба зірвати з тими, що хочуть, щоб Польща була «оборонним валом проти Росії».

У ряді матеріалів, що друкувалися в газетах «Всяля народу», «Сель-Роб» і «Сила», Пелехатий викриває облудність теорій «безбуржуазності української нації», «самостійності», «відрубності» і «соборності», показує їх реакційну суть, наголошуючи, що тільки соціальне визволення може принести трудящим національну свободу.

У 1926 році головною силою націоналістичного табору на західнукраїнських землях стала новостворена буржуазна партія УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання). Спершу «Воля народу», а потім «Сила» і «Сель-Роб», в яких працював Пелехатий, справедливо картають УНДО та її союзників — радикалів, доводять, що українські поміщики, попи та куркулі не мають нічого спільного з трудовим народом і нічим не відрізняються від польської буржуазії.

Пізніше газета «Сель-Роб» (5 серпня 1928 р.) у статті «Дещо з ундівської торби січки» писала: «...З давніх давен використовувала буржуазія національне питання для своїх класових цілей і інтересів. Робить це і сьогодні рідна українська буржуазія, яка старається заціпити українським селянам і робітникам... націоналістичну струту та направити їх до ворожнечі проти трудящих інших націй. Ходить їй о це, щоби відтягнути українські трудящі маси від класової боротьби всіх трудящих за соціальне визволення...»

Гостре перо Пелехатого не обминуло і таких «дипломованих» націоналістичних ватажків УНДО, як Лев Бачинський і Дмитро Левицький, які запропонували свої послуги шляхтичам, а в нагороду вимагали субсидій, натякаючи, що на випадок відмови згодні піти на угоду з Німеччиною. Про це читаємо в редакційній статті «Робить УНДО угоду чи не робить угоди», надрукованої у «Волі народу» від 16 січня 1927 р.

Спостережливий публіцист не міг не помітити, як підвищується «інтерес» націоналістів до Радянської України. У фейлетоні «Наш пан цар з царевов стали ся радити» («Сель-Роб» № 239, 1931 р.) Пелехатий показує справжні причини цього раптового «зацікавлення» українським питанням з боку санації. Переляканим зростанням економіки УРСР, вони зчинили галас,

що треба «визволяти сиротину «з кайдан» більшовицьких».

Кузьма Пелехатий у своїх творах часто нагадував робітникам і селянам Західної України і про тих панків, що сиділи в «Центросоюзі» та в інших «народних» організаціях, обдурювали людей і крали їхні гроші. Видаючи себе за «народну інтелігенцію», ці панки глумились з трудового народу, звертались до «хлопа» лише тоді, коли хотіли поживитися ласим шматком. Найчастіше це бувало під час виборчої кампанії. Ось як у газеті «Сила» від 14 жовтня 1930 р. пише про них Пелехатий у фейлетоні «На теми дня»: «Народ ми, бачите, великий, інтелігентів своїх маєм: ще в гімназичних штанах ходять — доктором вже величаєм; скільки на кіло треба деків, він ледве-ледве прожмикає, коби лиш довгі були пальці — в «Центросоюз» пан його пхає; як олівець послинить добре і вексель вміє підписати, то будь він першим-ліпшим бздедем — будуть редактором вже звати.

...Народ, ми, значить, просвіщенний, інтелігенція у нас лепська! На доказ вам — державна ліста ундрадикало-уесдепська.

Робітника чи селянина лиш до вибсрчих треба зборів, а на послів ми наберем панів докторів, редакторів!»

У тридцяті роки, коли на Західній Україні прокотилась хвиля страйків і демонстрацій, українські буржуазні «діячі» закликали народ до покори панам експлуататорам, кричали в своїх газетах, що пацифікації потрібні, бо треба «покласти кінець дальшому анархізуванню краю».

Хоч усі буржуазні партії постійно між собою гризлися, зате знаходили спільну мову, коли йшлося про Радянську Україну. Тоді забували про свої чвари і єди-

ним фронтом ширили наклепи на український радянський народ та його державу.

З номера в номер газети «Воля народу», «Сель-Роб» і «Сила» (здебільшого в матеріалах Пелехатого) розвінчували націоналістичну ідеологію. Вони закликали працюючих посилити пильність, не дати ошукати себе брехливій «самостійницькій дур'їці». «Воля народу» в номері за 27 травня 1923 р. спростовувала твердження націоналістів про те, що комуністи, мовляв, хочуть нацькувати бідняків на середньозаможних господарів. Відповідаючи «самостійникам», Пелехатий доводив, що 80 процентів українських селян — це нуждарі (незаможні) та малоземельні, або так звані середньозаможні, які майже однаково задихаються в лабетах земельного голоду. І лише незначна купка багатіїв-дуків володіє величезними земельними масивами. Саме вони нещадно гноблять і визискують ці 80 процентів сільського населення. Тому організувати селян на боротьбу проти пансько-обшарницького визиску зовсім не означає робити розбрат між бідними і середніми господарствами.

Відомо, що український націоналізм усім своїм єством тяжів до фашизму. І Кузьма Пелехатий вів непримиренну боротьбу проти поширення фашистської ідеології. Зокрема, на сторінках «Волі народу» він називає націоналістів «чорносорочниками» (уніформа італійських фашистів).

У 1930 році в газеті «Сила» під рубрикою «Сміх крізь сльози» з'являються твори Пелехатого (Максима Стріхи) на антифашистські теми. Це фейлетони, гуморески «Бери, Петре, на розум та мотай на вус!», «Неділя», «Вже йде весна», «Гей, хто в лузі — озовися!», «Схаменіться, люди, бо лихо вам буде» та інші. Вони «ланцетом у чиряк» вдарили українських фашистів.

Бойове перо журналіста не обминуло і верховодів прокатолицької церкви — реакціонерів у чорних сутанах, які освячували ідеї жовтоблакитників і самі мріяли про експансію католіцизму на Україну і в Росію. Показовим у цьому матеріалі є памфлет «Ідолопоклонники», в якому найбільше проявилось уміння Пелехатого показувати пікчемними і смішними ті події і явища, які у реакційній пресі зображувалися як видатні і величні.

Слово вбивчої правди революційний журналіст Кузьма Пелехатий сказав і про ватиканського помазаника «князя церкви» графа Шептицького, який брехливо запевняв віруючих, що у їх нещасті винні комуністи. У фейлетоні «Чи це хмара з вітром б'ється» він писав, що від церкви св. Юра «мов морозом п'євіає, много гріхів на совісті ця твердиня має».

Кузьма Миколайович розкривав справжнє обличчя попів, які намовляли парафіян думати про «той світ», а самі тим часом розкошували на цьому світі. У фейлетоні «Беріть на розум» («Сила» від 20 липня 1930 р.) читаємо: «Наш попонько як почне вже у церкві кричати, всі okazji і пости каже запращати. Та й кричить він, що хто у піст буде танцювати, тому вже до смерті «царства» шкода й сподіватись. Аж тут пани, Мойш чи Гершель, дають заміж Рівку, і це якраз припадає в середу, в петрівку. Йде попадая зі свічкою, на «гріх» не зважає, і музики шкварять вальса, попівна гуляє...

А піп в церкві: кайся, хлопе, неси парастаси...»

Ні оунівські погрози, ні попівські прокльони з церковних амвонів не лякали Максима Стріху. У відповідь на них він закликав трудящих триматися спільно в боротьбі проти визискувачів, вперто боронити свої громадянські права.

Творча діяльність Пелехатого сприяла впливу КПЗУ на маси в «Просвіті» (в Галичині, на Холмщині і Підляшші), в педагогічному товаристві «Рідна школа», в спортивних організаціях «Січ», «Луг» та ін.

Цілком слушно писала в статті «Національна справа» газета «Сель-Роб» від 16 жовтня 1927 р.: «Національне питання є наскрізь практичною справою... Вся національна воля є брехня доти, доки праця мільйонів трудящих мас не скине ярмо гніту і визиску капіталу...» Боротьба ундівської кампанії за «самостійну» і «соборну» Україну — це не є боротьба за незалежну селянсько-робітничу Україну, а за пансько-попівську українську державу».

За планами Ватікану саме Західна Україна мала стати опорним пунктом, звідки можна б проникнути на територію Радянської Росії. Якщо раніше Ватікан вважав цей край плацдармом для поширення католицизму на Схід, то після Жовтневої соціалістичної революції він організовує на території Західної України всілякі антирадянські умови та провокації, нитки яких тягнуться до того ж агента Ватікану — митрополита Шептицького.

Про соціалістичний лад, про життя на радянській землі уніатська церква всілякими способами поширювала різні небилиці, які радо підхоплювали буржуазні націоналісти і подавали їх на сторінках своїх різноманітних часописів.

Кузьма Пелехатий постійно стежив за буржуазно-націоналістичною пресою і на кожному підступі відгукувався статтею, памфлетом чи фейлетоном. Зокрема у газеті «Сель-Роб» від 30 жовтня 1927 р., звертаючись до трудящого люду, він заявляв: «...Не жди даром манни з неба або в миску каші, не допоможуть пани-дуки — се вороги наші. Дивись, скільки в них

газет, як справу пильнують, як на тебе посторонки скручують, готують... Не лакомся, товаришу, на ослив помії, за один гріш плюй їм в очі, бий кулаком в шиї» («Не жди даром манни з неба...»).

Подібні слова-перестороги публіциста-революціонера Пелехатого знаходимо і в інших прогресивних газетах.

У згаданій уже нами статті «Преч з петлюрівськими недогризками» він пише: «Будьте осторожні! Не дайтеся підійти лесним словам продажних одиниць, які стоять на службі польської охранки і шукають між вами жертв, за які дістануть нагороду». Стаття мала надзвичайно актуальне значення. В ній автор ґрунтовно аналізує ідеологію націоналістичного охвістя, розкриває її реакційну суть, мету самостійницьких ватажків «будувати українську державу» багнетами іноземних загарбників. Пелехатий показує, як українські трудящі прагнуть до співдружності з братнім російським народом і як націоналісти будь-якою ціною намагаються перешкодити цьому.

А коли буржуазні газети оплакували контрреволюційну групу СВУ, Пелехатий у фейлетоні «Вже йде весна», надрукованому в газеті «Сила» від 20 березня 1930 р., висловив свою позицію щодо мнених «мучеників за Україну». «У Радянському Союзі, — пише публіцист, — приловлено кількох учених на польській прислузі, що фабрики робітникам, а селянам землю при помочі сусідських сил хотіли відібрати і все тее фабрикантам, дідичам віддати...

Разом з ними марширують й наші фашистята, ундо-рундо ¹-радикальні: попи і паняята.

¹ Рундо — так іронічно називає Пелехатий москвофілів з «Русской народной организации».

Націоналістичні газети, без винятку, напали на прогресивну пресу Західної України. Кузьма Пелехатий гостро реагував на їхні наклепи. Зокрема, характеризує їхню продажну газету «Свобода», яка найбільш активно намагалась дискредитувати прогресивні видання, він писав у «Волі народу» (№ 288, 1926 р.): «Австрійсько-пруська наймичка, стара розпусниця у петлюрівській спідничці, мов гінча сука — «Свобода» — в піні язик вивалює і, вибачте, сказала так, що «Діло», «Новий час», «Громада» — пансько-попівський загін собак — ледве за нею поспішає. І вліво плює, бреше, лає!» А ще раніше у цій же газеті в сатиричному вірші «Який то шумний вітер грає» (11 березня, 1923 р.), а також в статті «На манівцях» (18 березня, 1923 р.) та інших матеріалах Пелехатий-Бездомний викриває газету «Рідний край». Він доводить, що газета, яка займається політичними доносами, прислугує польській буржуазії за подачки від уряду, не може бути популярною серед широкого кола читачів. Тому трудящі і відвернулися від «Рідного краю», тому газета занепала, а незабаром і зовсім припинила своє існування.

✍ Письменник-публіцист викривав угодовський, продажний характер щоденної націоналістичної газети «Діло», яка завдала багато шкоди трудящим і прогресивній пресі Галичини. Називаючи її «паліжницею старо-попівською, утриманкою всіх директорів, де платять», він неодноразово підкреслював, що суперечності між редагованою ним газетою «Воля народу» і виданнями типу «Діло» не особисті, а ідейні, тому між ними не було і не буде згоди. Ці газети, твердить Пелехатий, лише видають себе за прогресивні, демократичні, народні органи, насправді служать націоналістичній зграї і ревно виконують волю польських окупантів.

Борючись проти українських буржуазних націоналістів, польських шовіністів, москвофілів, слуг апостольського престолу — ворогів усього радянського, ворогів дружби між народами, Кузьма Пелехатий вірив, що настане час, коли брати зі сходу допоможуть західноукраїнським трудящим визволитися з-під ярма гнобителів і возз'єднатися з Радянською Україною. Цю віру і жагу він передав у багатьох своїх творах. Ще на початку 1923 року він писав: «Коли на В сході звізда загорить і світ її зцілує нашу печальну землю, ми увидимо дорогу на В схід. То наша дорога, то наш завіт...»

Кузьма Миколайович Пелехатий належав до тієї когорти передових західноукраїнських революційних письменників і журналістів, які у період важкого лихоліття вели агітаційно-виховну роботу серед галицьких трудящих, виховували в них симпатію і любов до великого Радянського Союзу.

З новою силою залунало публіцистичне слово Кузьми Пелехатого після визволення його краю від шляхетського ярма у вересні 1939 року. В своїх творах він як справжній патріот оспівував красу і велич нового життя, почуття і думи радянських людей, схвилювано і цікаво розповідав про ті історичні перетворення, свідком яких він був сам.

Все найкраще з спадщини Кузьми Пелехатого — революційного письменника і журналіста — в наш час служить випробуваною зброєю в боротьбі проти українського буржуазного націоналізму, релігійного мракобісся, імперіалістичної реакції.

**Тарас МИГАЛЬ,
Микола ОЛЕКСЮК.**

ГЕТЬ З ГАБСБУРГАМИ ТА ЇХ НАЙМИТАМИ

Як якесь сонне марево, згадує наш галицький народ ті часи, коли доля змусила його жити в кордонах Австро-Угорщини.

За всі злидні, які пережив наш народ, за всі кривди, що їх зазнав під Австрією, в значній мірі винуваті австрійські цісари, вони не хотіли навіть вислухати скарг і жалоб нашого народу, які він з довір'я до цісарської справедливості складав перед монархом. Пам'ятні ті слова, які почула з уст міністра масова українська делегація до Відня в цісарському бургу: «Adieu meine Herren» («Будьте здорові, мої панове»); цісар не хотів навіть говорити з делегацією, і вона повернулася з нічим.

Два останні австрійські цісари з роду Габсбургів Франц-Йосиф і Карл винуваті в усіх тих терпіннях, що їх переніс наш народ в роки всесвітньої війни, за той густий ліс шибениць, які виростали всюди, де ступила нога мадьярського жовніра-посіпаки, за всі ті тисячі могил нещасних наших людей, що померли в поневірці на чужині в таборах інтернованих.

Зараз Габсбурги, які з розпадом Австрії втікли за кордон, мають надію дістатися на престолі: мадьярський і (не смійтеся!) український. На Угорщині тепер прийшли до голосу панове-шляхта, яким за панування Габсбургів добре жилося, тож вони хочуть покликати до себе знову своїх друзів, а наших ворогів — Габсбургів.

І хоч як Габсбурги, так і мадьяри, які без милосердя вішали наших селян, є нашими ворогами, проте знаходяться ще й тепер люди, котрі, очевидно, за гроші хотіли б запродати нас знову австрійським монархам у неволю. Петлюра*, який дотепер служив Польщі, знайшов собі іншого пана, бо Польща його вже не потребує, а він не може обійтися без пана — комусь завжди мусить служити. Знайшов він собі «чесного кумпана»¹ — пана барона Василька*, відомого з того, що за гроші готовий на будь-яку підлість, і сей пан барон, як представник уряду Петлюри, заключив з Габсбургами умову, на основі якої він пообіцяв віддати під панування Габсбургів Східну Галичину, Буковину і Карпатську Русь. Габсбурги мають бути покликані на престол в Угорщині, і до Угорщини береться Василько прилучити ті краї! Ось з'явився новий політик, який хоче ошчасливити наш народ габсбурзьким ігом.

Газети повідомляють, що та робота не буде задармо. Угорський уряд дав Василькові на різні видатки 30 мільйонів корон, а Габсбурги знову мали вручити йому 70 мільйонів, щоб він помагав у діяльності тим мадьярам, що намагаються покликати Габсбургів на угорський престол.

Василько мав уже виїхати до Будапешта, щоб там почати роботу на користь повернення Габсбургів.

Декоtrim українським політикам так подобалися австрійські часи, що хотіли б і на

¹ Товарища, спільника.

українських престолох посадити одного з Габсбургів, а саме, Вільгельма з Живця*, який служив у січових стрільцях* і назвався Василем Вишиваним. Як у казці вовк переодягнувся в овечу шкіру, щоб вівця не пізнала його, так і Вільгельм Габсбург надів вишивану українську сорочку і називає себе українцем, щоб тільки засісти на українському престолі.

Біда, однак, в тому, що хоч вовк і носив овечу шкіру, та змінити своєї вовчої натури не потрапив, так само і тут штука не пройде. Минули часи, коли різні барони чи хоч би й цісарі гендлювали цілими народами, не питаючи їх думки; минули часи, коли такі титули мали велике значення; бо за ними стояли війська і гармати. Тепер народ рішатиме про свою долю і не допустить, щоб всякі гешефтьарі та продажні рабські душі торгували ними...¹ так само осудить він будь-які торги різних Васильків і Вишиваних, які на долі нашого народу роблять лише свої особисті інтереси і запродують його зненавидженим Габсбургам.

Тому геть з наймитами наших ворогів! Геть із запроданцями і зрадниками святої народної справи!

Про свою долю хоче і буде вирішувати лиш сам народ, а пам'ять непрошених опікунів він уже давно прокляв!

1921

¹ Сконфісковано. З тексту можна зрозуміти, що початок речення звучав приблизно так: «Як український народ відкинув зрадницьку політику змови Петлюри з панською Польщею (і далі за текстом).

СКАЧИ, ВРАЖЕ, ЯК ПАН КАЖЕ

Редакторів газети «Обнова»
Твердохлібіві*, щоб пам'ятав:
не підставляй ніг, коли
коня кують.

Ой, твердий той хліб, небоже,
Підлий та плюгавий,
Брешеш міцно! Для того пан
Для тебе ласкавий.
Та прийде час, що і панські
Мошоночки лопнуть;
І тебе разом з «Обновою»
В портенята копнуть.

1921

ПЕТЛЮРА З ВОЗА — І ДЛЯ ПОЛЬЩІ ЛЕГШЕ, АБО ГОНИ, ФЕДЮ, ПОЗА ХРЕСТ

Газети доносять, що головний з головних отаман Петлюра сприяв уже собі безжурне життя в союзній Польщі і вніс десь до якогось українського уряду чи там міністерства просьбу про димісію.

Нащо мені женитися,
Нащо жінку брати?
Нащо мені у запічку
Дітей колихати?
Нащо мені отамання,
Нащо панування?
Коли нема послухання,
Ні пошанування?!
Гомоніла моя слава,
Як вітер в діброві!

Гомоніла... аж замкнула...
В славнім Ченстохові!
Отак в Ченстохові головний, «великий»
Отаман Петлюра долю проклинав.
То морщивсь, то корчивсь, то сопів, то хлипав,
То сміявсь, то плакав, журились та стогнав.
А що, пане отамане,
Скрутило в печінці?
Нема кому поскаржитись —
Хіба рідній жінці!
Своїй пані Петлюржині,
Котра по Краковах,
В сивій кучмі на завісах,
В золотих підковах...
Бадьоро та ще й бундючно
Собі походжала,
Аж «союзник» * облизувався,
Бо «*rodziw wzbudzała*»¹.
Пропало вже! Минулося! Й золоті підкови
Ще минутся, як скінчиться
польське «копиткове»*!

Та не дивуйсь, пане брате,
Така вже натура!
І польський віз буде легший,
Як злізе Петлюра!
Підеш хіба до Берліна,
Брест-Литовський * «штет нох фест»³!
Бо у Польщі вже сказали:
«Гони, Федю, поза хрест!»

1921

1 Викликала захоплення (польськ.).

2 Вид шляхового податку.

3 Ще міцно стоїть (нім.).

САМІ ПРО СЕБЕ

ЧУЖОГО МИ НЕ БАЖАЄМО

Слухай — чи то правда, що на перші номери нашої сільської газети «Воля народу» так дуже гавкали деякі газети, як наприклад, «Wiek powu» *, «Gazeta wieczogna» *, «Рідний край»* і «Обнова»*? — питав мене мій шкільний товариш, який прибув до Львова десь аж з Бродів. — Бо то, видиш, я щось читав, дещо чув і не можу зрозуміти, чого вони так накинулися?

— Прецінь, «Воля народу» їх (шануючи поліцію, ковбицю і запічок!) не зачіпає, передплатників їх (пек їм осина!) не відбирає, конкуренції (щезай, бідо!) їм не робить.

Таким питанням потрапив мій товариш в мою слабу (пробачте!) струну. Бо то, видите, редактори нашої газети «Воля народу»* не дозволили мені проїхатись вздовж і впоперек по таких газетах, як (дух святий при нас, хрещених!) «Рідний край», «Обнова», «Wiek powu», і т. д.! Кажуть, шкода місця для балачки з такими (а тьху) газетами.

Тож як не розпущу язика, як не зачну, як не стану йому оповідати, як то вони на нас гавкають, ніби на новий місяць, як підбурюють на нас (бодай не перестали!) пана прокурора і поліцію, як то ми, — нібито молоді, — встрикнули нібито в «почцівих староруских меценатув і канонікув» (свят, свят, свят!) більшовицького духа і як то ті «почціві старорусіні пшихильні полякам» танцюють (що дай боже, — амінь!) таку коломийку, яку ми їм

заграємо і так далі, і так далі, а все заново, та знову з кінця — аж чоловік захлинувся!

А товариш мій слухав і слухав! То жмурить очі, ніби до заходячого сонця, то знову відкриває їх і вибалушовує, як теля на нові ворота.

Бачу, що його зацікавив, — тож говорю далі про те, як то всіх ворогів колить в очі те, що наша селянська газета «Воля народу» станула на захист всіх скривджених верств нашого галицько-руського народу без різниці переконань і партій, як то вона сміливо станула в обороні всіх руських земель і навіть боронить прав польського народу до Верхнього Шлеська¹ як слов'янської землі; як то «Воля народу» відверто і рішуче домагається належних народові прав, як п'єтнує українську махінацію, як відважно засудила народницьку політику польських панів із варшавського сейму... Ну-ну!

— То за що властиво гавкають на вас і вашу газету, — перебиває мене товариш.

— За що? Як би це тобі коротко і розумно відповісти? За що? За те, що ми чужого не бажаємо. Далі доспівай собі сам.

— Ага, — каже, — тепер я вже розумію!

1921

ОСТАННІ ВІСТІ

Загальне становище. Львів кипить. З вікон повівають червоно-білі хоругви. По вулицях музики грають «Бартоша». Шинки повні

¹ Верхня Сілезія.

народу. «Чорна біржа» присіла. Марка скаче вгору.

«Сльонск наш». Газетярі похрипли. Друкарські машини попсувались, — «надзвичайні додатки» польських газет розхапують натовпи народу. Люди днюють і ночують на вулицях міста, дожидаючи нових перемог. Наша редакція топиться в смітті, бо сторож від трьох днів п'є за щасливу перемогу.

Нечуване. У львівську ратушу вдарив грім. Кажуть, що то добра ворожба. Хліб буде як не таньший, то з певністю дорожчий, або будемо їсти тільки саме м'ясо, або цілком його не будемо їсти.

Нове розпорядження. Міністерство оголосило нове розпорядження. Вводяться безм'ясні дні: на різдво і на великдень. Солониною можна тільки смаруватися, як кого здує, або прикладати до певної частини тіла тому, хто спротивився реквізиції. Молоко не сміє бути з водою. Можуть його пити тільки діти і телята. «Пипка» заказується. Хто не має грошей, той не сміє їсти два обіди. Шлунок кожного гостя в ресторані будуть просвітлювати проміннями, чи там уже нема якого обіду. Яйця можна їсти тільки на «рахманський великдень» і то з шкаралупою. Їсти можна тільки свинячі хвости, воронячі лапки і кінські голови.

Хто того не стравить, той напевне умре. Кому яйце з шкаралупою стане в горлі, той удушиться. Рятувати такого — б'ючи кулаком в карк — не вільно. Хто відважився би «ікнути» на вид солонинки, буде караний. Кому потече слинка на вид цукру, той переміниться в

стовп солі. Хто полизав би той стовп, стане по коліна каменем.

...По Збруч наше! У Львові відбувся великий з'їзд польських людовців*. Були послі і сам президент міністрів хлоп Вітос*. Ухвалено, що «по Збруч наше!» Віднині не вільно нікому говорити: «Знай, ляше, — по... ах! Перепрашаю. Я вкусився в язик».

Конституція. В Варшаві по довгих муках народилася дівчина. Охрестили: Конституція*. То ніби щось іншого, як її сестра контрибуція, котру наші селяни уже знають.

Конституція приносить нам свободу, вільність. Віднині можна буде говорити, але тільки тихцем. Писати поки що не вільно, аж конституція підросте.

«Волі народу» не будуть конфісковувати, тільки кожне число мусить мати білі плями. Можна скликати збори, але тільки всіх «ржимсько-католицьких». Можна відкривати читальні «Кулка рольнічого»*.

Українська мова одержує всі свої права... на подвір'ї і при господарстві.

Відбудова. Начальник Пілсудський* і президент Вітос їздять по Галичині оглядати, як відбудувалася вона під польськими властями. Злі язики плещуть, що вони їздять дивитися не на те, як відбудувалася Галичина, а на те, як побудувалися польські колоністи. Наш телеграф доносить, що не зле.

Що з того всього? Хто не вмре, той ще не одне переживе, або пережили-сьмо панщину, то переживем і Австрію, або-або, як хто хоче!

1921.

ПЕТЛЮРА ЇДЕ ДО КУПЕЛІВ

Польські газети доносять, що Петлюра їде на свіже повітря до купелів аж до Карлових Варів (Карлсбада) в Північній Чехії і бере з собою свій штаб. В карлсбадських готелях замовив уже 50 кімнат.

В польського ксьондза мосці Пузини*
Петлюра з штабом своїм сидів;
Грівся на сонці догори пузом
І вино дудлив, і добре їв.
А щоби спласло товстеньке тіло,
Що міцно здулось спереду й ззаду,
Їде Петлюра з «великим штабом»
До чеських «купель» аж до Карлсбаду*.
Торгував сильним, славним козацтвом,
Продав народ свій, свою родину,
А тепер їдеш гріхи змивати
До чеських «купель...» ти, вражий сину!

1921

КОРОЛЬ УКРАЇНИ, АБО ОЙ ВАСИЛЮ, ВАСИЛЮ

Газети доносять, що ерцгерцог Вільгельм Габсбург*, якого Австрія хотіла зробити українським королем і тому наказала йому служити в укр[аїнських] січових стрільцях, де був полковником і називався Василем Вишиваним, не позбувся ще цієї думки. Де його не посій, то там виросте, пхається до наших справ, ба і бере голос у газетах, гейби якийсь новомодний Трильовський*.

У Румунії продають вироби з сірниками, на яких вміщений портрет ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, а під ним написано так: Василь Вишиваний — король України. Що це?

Та, на жаль, є у нас люди, — ба і газети, що виписують в честь того ерцгерцперця всякі «славословія»! Є раби! Охлапів¹ хочете? Чого пхаєте нам німецьких князів? Забрав дідько наших, то обійдемося і без чужих!

Василю! Шкода пхатись. Запам'ятай собі ось що:

Ей Василю, Василю,
На нитку тя засилю. —
Нитка ся урве —
Тсбе дідько пірве.

ТІСНО З ГАБСБУРГІВ ТРОНОМ...

Сплелась України доля... — співає на весь голос перемишльський «Український голос». Каже, що «вся Україна може бути незабаром вільною, бо повстання там не припиняються... І тому всі повинні погодитися на таку форму «влади», яка дала б міцні основи української державності. Такою формою «влади» могла би бути тільки монархія».

Шкода, що не додає наприкінці: «золль лебен² Василь Вишиваний*, король України з Перемишля!».

Немає-то як наші політики. Довго думали, а накінець як трапили, то акурат так, як вїтхрунь у... болото.

¹ Стерво.

² Хай живе! (нім.)

«Чого ти, дитинко, плачеш? Може, ти їсти хочеш?» — «Ні!» — «Може, пити?» — «Ні!» — «Може, спати?» — «Ні!» — «Ну, а чого плачеш?» — «Бо я хочу плакати!»

Те ж саме і тут: «Може, хочеш українську республіку?» — «Ні!» — «Може, федеративну республіку?» — «Ні!» — «Може, західну область Української народної республіки?» — «Ні!» — «Може, соборну республіку?» — «Ні!» — «А чого, власне, хочеш?» — «Гвалт! Ми хочемо Василя Вишиваного-Габсбурга!»

Не знаю, чи це правда, але говорять, що перемишльські «вишиванці» збирають банду, нібито музику, а на капельмейстра спроваджують аж барона Василька*, щоб на нуту «Тісно з габсбурзьким троном сплелася України доля!» учив грати перемишльських «вишиванців» «Ще не вмерла!»

Ось що може статися з людьми, які скачуть з «п'єца» не на ноги — а на голову!

1921

«РЕВОЛЮЦІЯ» НА СВЯТОЮРСЬКІЙ ГОРІ У ЛЬВОВІ

Польські газети інформують, що в митрополичій палаті на святоюрській горі у Львові ксьондз канонік Куніцький* зробив проти руських священників «революцію».

«Революція-повстанє», — газети кричали,
Що зі страху волоски аж дубом ставали.
Що за біда, що за нужда, що за авантюра?

Драбиною на скалу підлізли,
Драбиною на скалу підлізли,
Багнетами Льва зарубали!
На землю звалили, розчетвертували
І «тлінні останки» ногами стоптали.
Już zginął lew groźny, herb Halickiej Rusi.
Nie wstanie, bo zginął na zawsze, na wieczność.*
А юрба сміялась, сміялась-раділа,
Легіонерів видячи «waleczność!»¹

1921

СОГЛАСНО СПІВАЙМО

(На ноту відомої коляди)

На парад поділу Галичини на воевод-
ства приїде до Львова нач[альник]
польськ[ої] держави Йосиф Пілсуд-
ський.

Согласно співаймо,
Юзефа вітаймо.
Соціаліст істинний!
Нам всім добре відомий.
До Львова приїде,
«Під кавки»* заїде,
Галичину розділить,
Руський народ звеселить.
Людовці* дисканта,
Пепесовці* за альта,
Скочили по струнах,
Та сидять на двох конях.
Твердохліб — тенора,
А Яцко — за баса.

¹ Войовничість (польськ.).

Начинайте трубити —
Буде пан платити.
Посмирнів блудний син —
Вшехпольський кармазин,
Хоч кольки пруть боки —
Бискакує гопаки!
А ми теж співаймо,
Юзефу згадаймо:
Перебули-сьмо біду —

. *

1921

ЧОГО МЕНІ ТЯЖКО, ЧОГО МЕНІ СУМНО

Віршик цей складаю з бесід прем'єра польських міністрів Вітоса *, посла Стапінського *, Діаманда * та інших у бюджетній комісії варшавського сейму.

Чого мені тяжко, чого мені сумно?

Чи, може, тому, що марка спадає?
А «Rzeczpospolita»¹ начальника лає?
Що партії польські з собою гризуться,
А сусіди німці над ними сміються?
Що банди «рабусів»² безкарно гуляють.
Свої ж республіки тихцем обкрадають?

Дурниця! Таж нині, як за круля Саса *:
Їж, пий скільки влізе і попускай паса!

¹ Річ Посполита.

² Грабіжників (польськ.).

Чого мені тяжко, чого мені сумно?

Чи, може, тому, що все дорожє,

А зате паскарство¹ з розкошів дуріє?

Що на перегони всі кричать, бунтують,

Що всі хочуть хліба, як нема — страйкують?

Що «рольну реформу»² Вітоса-небоги

Дідичі і шляхта вже беруть під ноги??

Що польська ойчизна, Вільно, Сльонск

і креси —

То слова для глупих, мудрим — інтереси?

Дурниця! Таж нині, як за круля Саса:

Їж, ний скільки влізе і попускай паса!

Чого мені тяжко, чого мені сумно?

Тому тяжко-сумно, що болить душа,

Ще йде в чужі руки рідная земля!

1921

КУПИТИ НЕ КУПИШ, А ПОТОРГУВАТИ ТРЕБА

Така наша правда! Петлюра щось не дуже квапиться на Україну понюхати «повстання», а тільки так здалека трубить у «Рідний край».

Цілим махером від тих нібито «повстань» був «отаман» Тютюнник*. Виявляється, однак, що він, бідачисько, щось недовго «отаманував».

Правду сказавши, не було з чим отаманувати. Мав він буцімто три «загони», Один в си-

¹ Спекулянти (польськ).

² Земельна реформа 1919 р.

лі 60 багнетів, другий — 170 чоловік, а третій мав аж до 900 «повстанців». І з тими-то «силами багнетів» пішов «отаман» Тютюнник на Україну гуляти, слави добувати.

З першого «загону» більшовики вбили 4 і 42 взяли в полон. Залишилось 14 повстанців. З іншого «загону» загинуло 250, а 517 здалися, осталося 133. Третій «загін» так воював, що аж сам пан підотаман Мельник «втік за кордон». Значить, залишилось ще Тютюнникові 147 повстанців.

«Рідний край» — коби здоров'я — нише, що на чолі тієї армії помарширує Тютюнник на Москву, звідти скочить на Петроград і опиниться аж на Сибіру. Щаслива йому дорога! Може, трапить просто до тачок в сибірських копальнях вугілля.

Та при тій цілій «халепі» починають вилазити наверх деякі цікаві історії. Радянський уряд у ноті до польського уряду складає виписку на Польщу і для доказу цього подає ряд фактів. Польща знову ж заявляє, що це неправда.

Чичерін * каже, що Червона Армія захопила в руки багато документів, які стверджують, «хто» допомагає повстанцям.

В час, коли «отаман» Тютюнник добував на Україні слави з такою величезною «силою багнетів», великий отаман Шимко Петлюра добував по Європі дзвінкої амуніції. Дехто заявляє, — здається, вони тільки так жартують, — що навіть щось трішки здобув тієї «амуніції» в Румунії і, кажуть, ще в «одній» державі. Ми там того не бачили і не рахува-

ли, але думаємо, що важко «робити повстання» без побренькачів.

Виявилось, однак, що все це пригодилося собаці на чоботи, бо населення України якось загостро погладило Тютюнника.

Тут треба нам застановитися, чим було насправді те «повстання»?

Було воно доказом, що окремі імперіалістичні європейські держави все ще думають про те, яким способом повалити радянську владу в Росії. Те «повстання є малою відбиткою того, чим був похід Денікіна, Колчака, Юденіча, Врангеля, чим був похід Петлюри на Київ. Ті всі «походи» і «повстання», як відомо, були щораз слабкіші і слабкіші, так що нині закінчилися на Тютюннику в «силі 900 повстанців».

Це є яскравим доказом наростаючої сили радянської влади в Росії. Населення Росії й України після кожного такого «походу» або «повстання» щораз більше переконувалось, що не для нього той західний, імперіалістичний і капіталістичний, устрій і що майбутнє Росії — в силі великої демократичної російської республіки.

1921

СПРАВА ГАЛИЧИНИ

НІ ХОЛОДНО, НІ ТЕПЛО

Польські газети якось поволі-поволі перестають обговорювати справу Галичини. Тільки «Gazeta wieczorna» * вирвалася на свята з

великим подарунком для своїх передплатників. Якихось десять сторінок заповнила однією Галичиною. Випише вам на всі способи, хто, коли і що про Галичину думав, говорив, заїкнувся або чхнув. Друкує всі «вопожби» малопольських політиків, від Левенгерца* і Скарбка* почавши і га Миколі Ганкевичеві* закінчивши. Для нас немає значення, що вони там пишуть або базікають. Від того не буде нам ні холодно ні тепло.

ТАКИ ПРАВДА ВАША

Ми повідомляли вже, що польський міністр закордонних справ Скирмунт* наказав польським послам в Лондоні і Парижі винюхати, які там погляди відносно тієї справи Галичини, бо він хоче туди вибратися, але не знає, чи виплатиться. Один з тих послів, а саме посол у Парижі граф Замойський*, прибув до Варшави, і приїзд його, як пишуть польські газети, має тісний зв'язок з поглядами коаліції на справу вирішення [долі] Вільна разом із справою Галичини. Видно, що ми мали рацію, і на нашому боці правда.

І ПІЛСУДСЬКИЙ НЕ ХОЧЕ АВТОНОМІЇ

«Коли б не теперішній Львів і Львів з 1918 і 1919 років, то не було б сьогодні вільної Варшави і вільної Польщі, — сказав начальник польської держави Пілсудський. — Знаю, що вороги ще не раз кинуться на вільну

Польщу. Тоді напевне польський Львів відіграє знову свою політичну роль. І хоч би для цього, — а є ще багато інших причин, — серед поляків нема нікого, хто посмів би заперечувати приналежність Сх. Галичини до Польщі. Проект Недзялковського* вважаю цілковито неумісним та шкідливим».

Так сказав начальник польської держави Пілсудський. Видно, і йому не сподобався проект польського соціаліста Недзялковського надати автономію для «Східної Мало-польщі»*.

Га! Не сподобався — то й не треба!

1922

НОВОРІЧНІ ПОБАЖАННЯ КУЗЬМИ БЕЗДОМНОГО

**ВСЯКИМ ЛІГАМ,
СОЮЗАМ І КОНФЕРЕНЦІЯМ**

То в Версалі, то в Сен-Жермені,
В Парижі, Лондоні,
Часом в Римі, то в Женеві,
То аж в Вашингтоні...
Змарнували, згайнували
Ви не одну днину:
Пили з перцем і без перцю,
Їли студенину.

По небіжчиках великі
Поминки справляли,
А наївшись і напившись,
Додому вертали,

Ви крикуни з міцним горлом,
Кричите: «Свобода!»
Чи знаєте ви свободу
Нашого народу?

Ех, якби вас наша колька
Шпигнула під бік,
То не так би ми стрічали,
Другий Новий рік!

За тую свободу,
Яку від вас маєм,
Одну таку кольку
Під бік вам бажаєм!

ГРОМАДСЬКОМУ КУМОВІ
ЛЛОЙД ДЖОРДЖЕВІ

Ти, громадський куме,
 славний Ллойде Джордже,
Ти, баришівнику,
 світовий крутію,
Крутиш хвостом добре
 по всіх закамарках,
Ми тобі пошлемо
 з конопель олії.
Смаруй добре горло
 і кричи щосили,
Що для нас — свобода,
 ворогам — могили!

1922

ОСТАННЯ ТЕЛЕГРАМА

*Вівторок, 10 година ранку.
З львівської ратуші знімають лева
і прикріплюють орла.*

Львівська міська рада, або так звані «ojcowie miasta»¹, як їх називає «Dziennik ludowy»*, — колтуни, ухвалили зняти з львівської ратуші лева і повісити там орла.

Що ж то за птиця на ратуші львівській
На самий вершечок так сміло сідає?
О ні! То не птиця, то «помп'ер»² відважний
З ратуші вдолину льва за хвіст стягає!

Замкнуть лева на сім замків
Міцно до могили;
А над Львовом затріпоче
Орел білокрилий³.

Буде орел понад Львовом
Крильми тріпотіти,
Король звірів — лев-небога
Під замком ревіти.

Держись, леве, міцно землі:
Вона силу має,
А птах високо літає,
Та низько сідає.

1922

¹ Батьки міста.

² Пожежник.

³ Герб панської Польщі.

ВИБОРИ, ВИБОРИ І ПО ВИБОРАХ

Вибори, вибори — і по виборах. Скільки то надій, скільки радості для різних темних духів, для виборчих хрунів, їм то, неборакам, ковбаса виборча вертіла в носі як день, так ніч. Снилися їм плоти, ковбасами плетені, а замість колів — штаби «злотих польських», якими мали обдарувати їх малопольські пани за проведення галицьких виборів.

Та й розлізлася та виборча саранча по наших селах.

...Розуміється, при таких празнику різно буває. Қаня лапала по курниках кури, яструб на спілку з лисом виносив гуси, де-не-де з радості ломалася в коморі колодка, топилосся масло і смажився сир, а з кубелі зникали яйця.

А потім ішла забава, аж курилося. Отак на жарт всунули декому 25 буків, щоби мав пам'ятку з виборів.

Словом, всюди видно було по селах торжественну хвилю. Ладно, мирно і чудесно.

Не помогли ті різні недобрі духи, що не казали іти до виборів. Виборці просто розпихали стіни хат, де урядували виборчі комісії, а виборчі горшки тріщали від карток, відданих нашими людьми на лісту «хліборобів»*. Кандидати на послів аж ремені з радості попускали.

...Қажу вам, все було в порядку, дружба така завелася по селах, що тисячами забирали людей до міста, щоби їх мати ближче до себе. Дали їм квартири у великих будинках,

званих (даруйте на слові!) криміналами. І сидять там наші люди приспівуючи.

Де-не-де, як, приміром, у Львові і в Коломиї, з надмірної розкоші не хотіли їсти кримінального короваю і комашняної душеніни та почали якусь голодівку. Пощо, нащо, хто їх знає? От, добре їм живеться, то розбирають собі!

Одним словом, добре у нас та у наших краї; живеться тут нашим людям, як у божім раї. Мирно, тихо і спокійно — лишень веселися. Як дістанеш буком ззаду — дуже не журися. І в Америці б'ють буком.

...Отакі-то в наших краї чудеса бувають, що сусіди так нас люблять, що аж в тюрми пхають.

Як був би-сь так голосував, як панські форналі, то були би причепили на груди «медалі» та на радість, на утіху, світові на славу повезли би самоходом у саму Варшаву.

Коли-сь того не хотів, гризи з злості нігті. А тим часом «хлібороби» витирають віхті по вельможних предпокоях та цямкають шкварки з панських столів і ладують до торбинки марки.

На пам'ятку про вибори, про наш люд незломний написав тих кілька слівець ваш

Кузьма Бездомний.

1922

«ПОДЗВОННЕ»

(На несподівану смерть «Рідного краю»*)

Якщо у вас по Австрії
Лишилися які дзвони,
То шарпніть так за мотузки,
Щоб чути було на три гони.
Дзвоніть, щоб голос дзвонів гнав
Понад ліси, гори й гай
І дійшов там, там, де сконав
Без заповіту «Рідний край».
Служив ти вірно, брехав щиро,
Плював отрутою на нас,
Аж зашморгнувсь в собачій службі
І на «подзвонне» прийшов час.
А щоби з гробу ти не встав,
Як упир, спрагнений смоли,
Ми на схід сонця у твій гріб
Заб'єм з осики три коли.

1923

ГОНИ, ФЕДЮ, ПОЗА ХРЕСТ

ПЕТЛЮРІ НА ДОРОГУ!

Польський уряд рятує свої фінанси, і «Рідний край» перестав виходити. З тих самих причин пан отаман Петлюра (тьфу, бодай щезнув) вніс просьбу до чеського уряду, щоби взяв його на свій «ферфлегунок»¹.

Із варшавського корита
Пив Петлюра брагу,

¹ Утримання (нім.).

Як корито розісохлось —
Проситься у Прагу.

Було колись, на Україні ревіли гармати,
Були колись петлюрівці,
вміли грабувати!
Грабували, зграбували і славу, і волю.
Нині з «паном отаманом»
ділять гірку долю,
По варшавських сміттях гнуться,
босі, неприкриті,
І народним чорним п'ятном,
клятьбою прибиті.

Ох урвалась панська ласка,
І «маречек» жмінька.
Щезла «слава» петлюрівська,
Скрутилась печінка.

Йди, Петлюро, та будь певний:
ніхто не заплаче,
Хіба ворон на дорогу —
тьфу, щезай! — закриче.

Та не дивуйсь, пане брате,
Така вже натура:
І польський віз буде легший,
Як злізе Петлюра

ІДОЛОПОКЛОННИКИ

Кругом неправда і неволя.
Народ замучений мовчить.
І на апостольським престолі
Чернець годований сидить.
Людською кровію шинкує
І рай у найми оддає!..

Тарас Шевченко

З Риму надіспіли телеграми, що від папського престолу ласкаво пофатигується в Галичину на візитацію греко-католицьких єпархій сам ксьондз Дженнокі*.

Вже виїхав... вже їде... Вже припали у Відні до його стіп галицькі недобитки політичних гешефтярів... Вже... вже... приїхав...

Закипіло в святююрським котлі, замегушилися чорноризники, закопошилися суспільно-християнсько-трудовицькі куці фраки.

Задзвонили дзвони, зійшлися «процесії», збіглися політичні баришівники, схилили до стіп папського вислафника свої звиклі вже до того голови, а ксьондз Дженнокі благословив...

Не замикалися у нього двері: делегація за делегацією всувала туди голови і складала до його куферка¹ скарги та просьби. А папський висланник, склавши на кругленькім черевці руки, слухав, возносив угору очі, обіцяв, позіхав й благословляв...

І поплелися туди проношені остатки «Русских дам»*, лицезріли його і рум'яніли.

¹ Скриня (польськ.).

Пішов туди відомою йому так добре до-ріжкою урядовий комісар «Народного до-му»*. За ним поплентався його «собрат по чину», такий же урядовий комісар Ставро-пігії*. Обидва вони взяли відповідальність перед владою за «Русский голос»*.

І той самий нинішній ставропігійський ко-місар, котрий в 1915 році брав участь у збо-рах Ставропігії, де одноголосно вирішено вернути до православія, — той самий зло-жив ксьондзу Дженнокі «Пропамятное пись-мо і смиренное прошение к стопам папы». Пише, що визнає свою вину, гаряче кається в гріхах і обіцяє, що Ставропігія докладе всіх сил, щоби навернути на католицизм пра-вославну Росію так, як то сказав папа Урбан VII: «Per vos rutheni Orientem convertendum spero» («Через вас, рутенці, наверну Схід»).

А великий дзвін Кирило на ставропігій-ській вежі аж застогнав на такі «герезії» па-на комісара. Застогнав, бо зроду того не чув.

Дісталоя в тім листі від пана комісара і російській революції. Вопіє велигласно, що то «допуст божий» за те, що «православна церква відірвалася від католицької», та обі-цяє, що аж комісарська Ставропігія споку-тує і направить той «допуст божий».

А ксьондз Дженнокі слухав і «смиренное комиссарское прошение» сховав до кюфера...

Вітали його потім «процесії» в Станіславо-ві, вітали і в Перемишлі. З корогвами спішили до папського делегата на призив духовних і світських верховодів дооколичні села. Кля-нялися йому золоченими хрестами корогви.

кланялися низько. А ксьондз Дженнокі слухав, нічого не розуміючи, і з словами «Все в руках божих» благословив.

А коли вже досить йому було тих славословій, «смирених поклоненій», окликів «осанна» і коли приїлися вже парадні обіди, казав замкнути куферок з українсько-рутенськими скаргами і поїхав до... Варшави!

Там, в подяку за «осанна» галицьких греко-католиків, відвідав сам особисто «смиреного раба божого» «хлібоїда» ксьондза Ількова* і також... благословив!

Завершивши куферок «письмом» Ількова, поїхав ксьондз Дженнскі в Спалу*, де у президента польської держави Войцеховського* відбувалися дуже важні наради польських міністрів.

Чи зараз там у Спалі, чи пізніше отвориє ксьондз Дженнокі куферок — не відомо. Відомо тільки те, що до польських газет подав той папський ревізор ту радісну вість, що «в Галичині мир, тишина та гладь і божа благодать» та що «ціле руське населення тільки одного в бога просить: примирення з Польщею».

І поїхав папський ревізор, а за ним навздогін йшли «умилительні» телеграми від галицьких українсько-рутенських «християнсько-супільно-трудовицько-руськоголосих смиренних рабів!»

ПО ТЕРНИСТІЙ ДОРОЗІ

Щоби так дуже по тернистій, то б не сказав. Скорше можна би сказати по борозні, та і то не з сухою грудною. Нема чого нарікати: дощ не скупиться тієї весни, а підливає землю, гейби подав собі руку з плугом і бороною. Йдеш свіжою борозною, то неначе в чоботі з вівсяним віхтем.

Сонечко підморгує, коники форкають в сторону прозябаючої з землі травиці, а жайворонки аж заливаються — такі раді. І ворони покинули сухе галуззя тополі та штильгукують за плугом, видзьобуючи весняні черви.

Весна.

Віджила земля.

Зрадів весною наш робочий народ і сіє в землю зерно, що заплатить йому сторицею.

Тут і там вигукують поза селами гості Валенти та Мацьки*, вицьвохкують по сухих ребрах кобилни ремінним «посьвістакем»¹ та посилають її до «перунуф».

Не чула наша земля ще таких слів, а нині несуться вони вже з грудей тисячів Мацьків і Антків.

А тим часом другий «круль П'яст»*, предводитель польських людовців війт Вітос*, запиває могорич з панами-шляхтою при весільнім співі послів рабинів. Добив П'яст Вітос торгу з тими, котрих ще так недавно називав кровопивцями польського сільського люду. Усміхається йому, видно, знов міністерсь-

¹ Батогом.

кий м'який фотель, на яким вигойдувався тоді, коли Червона Армія йшла під Варшаву. Незлий смак має хлоп Вітос! Притім уб'ється ще який інтерес, купиться млин, двір, ліс.

Нема то як добре жити з панамі!

Добиваються пани—шляхта та польські людювці — торгу нашою землею. Нові хвилі колоністів нахлинуть в наш край, виростуть нові костюлки і каплички¹, а властитель правий властитель тієї землі, наш трудовий, малоземельний і безземельний люд буде далі гинути з голоду за землею, буде далі йти тернистою дорогою.

А Львів гуде, а Львів шумить віватами, парадами. Проминув «тшеці май»* і зближається день, в котрім заїде до Львова французький генерал Фош*, заїде сюди, щоб переконатися наочно, що туг дійсно Мало-польска та що туг дійсно «polski Lwów»! Внесуться десятки тріумфальних брам, залопотять сотні біло-червоних прапорів, проріжуть повітря сотні парадних пострілів і пронесуться тисячні голоси: «Нех жие культурна Франція!»

Так, так! Культурна Франція. Та сама, що гнала в кривавий бій мільйони робочих во ім'я великої ідеї, во ім'я свободи, визволення, самовизначення народів...

1923

¹ Костьолн і каплиці.

**НАРОДНА ПРИКАЗКА:
«БЛУДИШ, ЛЯШЕ, БЛУДИ ДАЛЬШЕ!»**

Ні ви, ні я не вгадаєм, як то воно буде, та пишуть так всі газети і говорять люди, що у Польщу приїжджає англік, хитра штука, і направить всіх поляків без грозьби, без бука.

Думаєте, що потрафить славою зломити або панів поміщиків честі научити? Може, наскарям, шубравцям¹ повтинає руки і пішле польських буржуїв у некло на муки? Але де там! Здаєсь, буде таке: шие-поре—ні порядку, ні користі, лишень ниткам горе.

Кажуть: будуть польські марки штемпем штемплювати, за сто тисяч хочуть нових аж п'ятдесят дати. Хоч Гриць кричить, що вже латки на штанята має, коли вітер сорочину без штанів здуває!

Не тіштеся, не понесем буржуїв «на марках», не у марках їх багатство, але у доларах. Ти, англіче, штемплюй марку спереду і і ззаду, вони з сміхом подивляться на тоту параду. Нема в Польщі панів-дуків для жертви охочих, вони знають, з кого зідруть: із селян, робочих!

Та нікуди правди діти, як хвороба зможе, тоді навіть англік з файков вже не допоможе. Пани далі будуть дерти, але кожний знає, що шаліють, коли лихе до них приступає. От сидів би-сь ти, англіче, коло свої миски, не заткаєш свого горла, не то чужі писки.

¹ Сволоті.

«ДОДАТОК» ШКРОБИПЮРКАМ ¹

Де то було, коли було, їй-богу, не знаю, може, то було у пеклі, а може, у раю: може, в якійсь республіці чи там у державі, в Бухаресті, Куликові, а може, в Варшаві? Одним словом, ось що було.

Міністрів громада зібралася і сталася величезна рада. Той за вухо пошкрябався, той у потилицю, той знов руков махнув туди, аж поза мазницю, таку-то вам тяжку раду міністрове дали, а думки їм, як чиряки, на чолі сідали. Щоби різних шкробипюрків якимсь придобрити, ухвалили, підписали пенсію збільшити.

Виплатили шкробипюркам «додаток» з долини, — гуляй, справляй хоч весілля або і хрестини.

Утішився шкробипюрка: тьфу! Пропадай, смуток, аж з радості завертіло в нього у жолудку. Покрутився сюди-туди, де ж ту ся подіти? Мусиш аж до магістратських виходків летіти. Коли вийшов і дав «бабці» по-панськи «заплаток», порахував — пропав цілий місячний «додаток».

ЩО «В ПОЛІТИЦІ» ЧУВАТИ?

Що в «політиці» чувати, ви хочете знати? То так не йде! Хто задарма газету читає, той не тільки що совісті, но встиду не має!

Чому ж, друже, не заплатиш за свою газету? Продай яйце — і газету маєш, як верету.

¹ Писарям, дрібним чиновникам.

А газета наша блага стільки усім творить:
і засмутить, і потішить, і правду говорить:

«Якби не хлоп і не воли — здохли би пани,
якби кінець прийшов панам, — віджили би
ми! Правда стогне у неволі, а кривда регоче,
пан і серпом зголить горло, а бідного навіть
бритва голити не хоче».

Будьте щирі, бо не треба душею кривити,
хто любить «Волю народу», мусить запла-
тити!

Мудрому то одним словом багато помо-
жеш, немудрому і лопатов в голову не вло-
жиш!

Хоч гнівайтесь, не гнівайтесь за той голос
скромний, бо не бреше, правду чеше ваш

Кузьма Бездомний.

1923

ХТО ВІДГАДАЄ!

Ви, певно, хочете знати,
Що у мене та в світі чувати?
Ех! Шкода вас й моєї сили
Та Панькової кобили.

Адже знає кожна сваха,
Що у світі саламаха:
Така смачна, що пан їв,
А мій Брисько не хотів.

В цебрі кварта сочевиці,
З хробаками печериці,

А до того на присмажку ---
Спліснілої чемериці.
З підпанками «то і ово» —
Тут підступ, там «масне» слово,
Іздять «десь» на «роздобенди»
Куці поли реверенди,
Для нещастя і біди
Хвіст сивої бороди.

З ними держать «ананаси»
Щось чотири меценаси,
Три «банкових» директори
І півтора «професора».

А в тім возі без орчиків
Трясесь кілька панотчиків,
З ними пнеться з-за потока
Одна їмость сивоска.

І та спілка за свій «труд»
Продає наш сільський люд!

1923

ПОЛІТИКА

Політика — не сметана, та і не помиї,
«Роблять» її у Варшаві, Львові, Коломиї.
У Варшаві політики йдуть до арсеналу,
У Львові і Коломиї — де? --- До криміналу.

1923

УПАВ БОГАТИР...

Бориславським жертвам

...— А пильнуй, жінко, дітей, не випускай їх на вулицю, — бачиш, що там тисячі робітників і війська, ще декотре заблукається, — говорив робітник, виходячи з дому на робітниче зібрання, яке мало відбутися перед робітничим домом.

Жінка стояла коло кухні і чомусь так сумно дивилася за відходячим чоловіком. Цілу ніч мучили її якісь дивні сни. Снилася їй якась глибока чорна яма, а над нею багато квітів, білих і кривавих. Діти її збирали ті квіти і складали батькові на коліна.

Вона вибігла за чоловіком на вулицю.

— Прошу тебе, приходить скоро додому, знаєш, що моє серце кривавиться, коли ти йдеш на ті страйкові зібрання, — нагадувала вона чоловікові і довго дивилася за ним, поки не зник у натовпі таких, як і він, робітників.

Не раз і не два проводжала вона його, та нині чомусь так тяжко було їй...

Двадцять літ працює він у копальні воску, де траплялися катастрофи. Не було для неї спокійної години. Коли ішов на «шихту», вона тремтіла, чи верне здоров до своїх дрібних діточок...

А ще до того пани так криво дивляться на нього, кажуть, що він «бунтівник», що намовляє» робітників до страйку.

То неправда, він не бунтівник, він лишень

хоче добра, хоч крихіточку добра для себе і інших таких, як він, робітників.

Повільним кроком вернулась до хати.

Дітиська бавилися на підлозі з молодим щенятком Аморком, а на кухні кипіла вода на купіль для найменшого сина.

Щось робота їй нині не спорилася, все падало в неї з рук... В голові шумить, так шумить, а перед очима неначе мряка... Крізь вікна пробивалися звуки революційної пісні, які неслися ген здалека, з-під робітничого дому, і проймали її серце до живого...

— Не мучте, діти, песика, дайте його сюди, я дам йому їсти.

Поставила на підлогу мисочку з розбовтаною картоплею.

Песик почав хлебтати, а діти обсіли його довкола і тішились, що йому смакує...

— Тррр... — задріжали шибки у вікнах... — Тррр... трррахі!... — повторилося ще раз...

Діти зі страхом глянули у вікно, а потім на маму.

Мама, наче її серце пронизала стріла, присіла на лавці.

У вікна бив шум тисячного натовпу, а в шумі тім вирізнялися карабінові постріли.

Нараз вулицею пронеслася хвиля робітників... За ними військо ..

Так! Там стріляло військо, там її чоловік, кормилець маленьких дітей...

Двері легко відчинилися — на порозі з'явився сусід...

Стояв тихо, очі його, залиті сльозами, дивилися на дітей... тепер уже сиріт...

Мати скотилася з лавочки на землю... вона зрозуміла посланця... Муж її убитий.

1923

НІ ПРИШИТИ НІ ПРИЛАТАТИ

Що то буде, що то буде? Десь іншими роками на польського Юзефа бузьки клекотіли, аж заходилися, а того року ще навіть жаба з болота ока не показала.

Не думайте, що то все без значення. Тут криється велика європейська біда. Подумайте лишень: всі бузьки, що летіли в Польщу і мали бути хресними батьками цілих легіонів нових жовнірів, всі вони задержалися за Карпатами на Мадьярщині. Тож того року число мадьярських жовнірів буде небувалим, а тим самим число їх у Польщі зменшиться. Значить, європейська рівновага захитана.

А може, бузьки бояться нової данини, яку оголошують по селах вийти? Кажуть давати на якісь «газмаски», бо так розпорядилися староства. Оповідали старости, що ніби нема страху перед газами, але все то якось краще є забезпечитися на будучність. Цікаво, чи уряд знає про те старостинське розпорядження? Села наші платять такі податки, що урядові на «газмаски» повинно вистачити... Тим більше тепер, коли Польща дістала 400 мільйонів лір.

Лиш не думайте, що то розходиться про ті зарваницькі ліри, на яких діди під Юром

виграють: «Мамуню побожна, торбинка пірожня».

Ні, не про ті ліри йдеться. То суть італійські грошики, якими Італія, яко позичкою, забезпечує собі деякі зиски в Польщі.

Не знаю, як там в місті, але у нас на селі то годі вже витримати. Всі про нас забули: небо, земля і люди, — лиш старости та податкові уряди не забули. Всякі прикази, розкази і накази продираються до нас, хоч села закурило, а по дорогах гори снігу. Цікаво знати, чому воно так? «Воля народу» не раз і два тижні з пошти до села йде, а дуже часто по дорозі загубиться, а «платніче накази» то і через пекло пройдуть. Плати і плати! А звідки взяти? Всі кричать: «Хлопе, дай і дай!» Але ще ніхто не сказав: «Хлопе, па!».

Колись тут якийсь горшкодрай чогось вам причепився до мене та почав млоїти під печінкою: «Субскрибуй і субскрибуй».

— Та чого хочеш, навіжений? — питаю.

— Підпишіть, — каже, — свате, акції.

— Ні, — кажу, — не підпишу, бо мій дідо як підписав «хрестиком», то його дідич з торбами пустив.

Аж колись-не-колись я довідався, що то збирають акції на польський банк. Що то й як воно є, не буду вам писати, бо старости краще вам напишуть.

І якої то мари ті ворожбити ворожили, що в лютім буде весна? Бодай їм на останню годину ворожило! О, вміють добре блахмана

пустити¹. Яюсь виходжу рано, а мене як би яка помпа потягнула до сусіднього плота, мало горнець на колі не роздушив. Що за нужда? Дивлюсь, а то кум Микита так носом до себе тягне, що якби так не пліт, то був би-м цілий в його носавку з повітрям вліз.

— Та що ви, куме? — питаю, а сам плоту держуся.

— Тягніть і ви носом, — каже Микита, — то не будете питати. Хіба ваш ніс не чує, що в повітрі вже весна?

Тягну — і справді чути в повітрі весну, а кум Микита правим оком моргнув (на лівім більмо) та до мене:

— А що? Ого! Бігме! Таки, бігме, чути весною.

Кум від задоволення роззявив рот, як у доброго господаря ворота, та поплентався з новиною до стайні, де худібка вже з-під себе соломку тягне.

Я вернувся до хати, стріпнув з ніг чоботи, зігнав сина з печі та сам притулився до теплого, як до рідної мами. Синочок просто з печі скочив у мої халяви, вкинув кілька бульб до торби та пошкандибав у школу. Коби лиш чобіт в снігу не лишив, а забув я наказати, щоби держав руками за вуха.

Ага, чи дуже ви настрашилися «воєнними подувами весняного вітру» в останнім числі нашої газети? Я нітрошки! Може, для того, що голий нікого не боїться, а тим більше весняного вітру. Нехай бояться ті череваті,

¹ Обдурити.

що пасуться чужим добром та чужою працею.

У Львові нічого нового, хіба те, що замість снігу на вулицях тепер ковзанка. Хто впаде і встане, той іде далі, а хто не встане, того забере станція рятункова. Львівський вїйт Найман посварився з фризієрами за те, що за голення підвищили ціни. На зло Найман запустив бороду, та так йому до лиця, що обидва кам'яні леви під ратушею аж сплакалися зі сміху.

Набалакав я того багато, та щось воно купи не держиться, от дійсно: ні пришити, ні прилатати, Вірте, що не раз легше було би ціпом вліво молотити, як ось таку балаканину писати. Подумайте: кінець місяця, через сподні світиться, як через сито, в черевиках вода, як захрипла гармонія, грає, а до кишень вітер лиш фю та й фю! І пиши тут що веселого!

1924

ЗА ДВА ТИЖНІ

Радуйся і веселися Галілея¹ велія, бо радість зійде на тебе. Минули часи, коли з Назарету не могло нічого доброго прийти; нині навіть з Варшави зірниця розсвітилася, та таким ярким світлом нас озарила, що Панькова кобила аж заневиділа (на вухо сказав-

¹ Так іронічно автор називає Галичину.

ши, вона вже два роки сліпа!), а Грицьків пес так до місяця скавулів, що аж жандарм зі страху перед скажениною з села втік.

...Ой, так хочеться сказати правду-матку, але мовчи, язичку, будеш їсти стухлу мамалигу. А може, і мамалиги не буде! Товчуть небесні сили по наших полях градом, аж сум огортає. Яворівщину так стовкло, що лиш паздріє по полях лишилося...

Варшавські посли ще сваряться. Минулого року в тім часі і щура в соймі не було, бо Вітос спішився до косовиці, а цього року Грабський* держить їх, бо він так своїм скарбом закукурічився, що ні видить, ні чує, хоч би йому косу на голові клепавав.

А я вам уже кошу, бо і як під Івана не косити, коли сіножать гола, як у небіжчика Баденього* голова. Та-бо і певне! Звідки буде трава, як худобина паслася геть поза Юра.

Ми косили вчотирьох, що перекіс клепали коси та налягали на кісята, аж землю дерли, і до полудня накосили стільки, що акурат було на чім сісти, як жінка винесла полуденок. Накришила до сиру цибулі, підмастила трохи збираним молоком, а до того два печені пироги зі старої бульби, і цілий полуденок. Припали-сьмо до баюри та разом з Бриськом напилися гусячого пива, закурили «свого» тютюну такого, що аж Брисько чхав, та простували крижі, аж відгомін ішов. Вже сонце було добре за полудень, як нас псисько збудив, махнувши хвостом попід ніс. Я йшов позаду, переді мною Загороднього Василь,

що недавно вернувся з Росії. Моргнув до мене, плюнув в руки та шарпнув косою, аж перед ним Підперезаний Клим підскочив зі страху. Вони обидва щось не любилися, бо Підперезаний галюкав на більшовиків. Василева коса лиш бриніла, а перекіс стелився, як верета. Старий Підперезаний фурт¹ оглядався та ховав під себе п'яти. Вже бідачесько сапав та гладив траву косою, а Василь щораз сильніше натискав. Я вам, як прокуратор, чекав, що то з того вийде. Та не довго я чекав. Старий вискочив з перекоосу, шпурнув косу в траву та глянув на Василя, аж цибушок від файки відкусив.

Василь зареговав.

— Так, так, дядьку, не рівняйтеся з молодим та зрозумійте, що ми, молоді, несем молоді сили, нові слова, свіжі кличі, від яких вам в п'ятах терпне.

Я лиш вусом моргав, а старий Підперезаний плюнув та почав розбивати покоси.

Вже сонце клонилося на спочинок, як ми докошували горбок та межі корчиками свинюху.

...Підперезаний вже не розбивав покосів, стояв, слухав та щораз скоріше і голосніше пахкав глиняну люлечку. Вкінці витягнув капшук, підійшов до Василя та, мов друг, сказав:

— На, закури, Василю.

Василеві станули в очах дві великі сльози. Та і мене щось в носі заскоботало, так, так!

¹ Часто (нім.).

Старий зрозумів молодого і піддався новій, свіжій силі.

Ми обтерли коси травною, попідкочували штани, перейшли річку та прямували межами домів. Жінка акурат кидала перші пироги¹ в окріп, як ми ставили коси попід хату. І не спам'яталися, як ложки затарахкотіли по другій вже порожній мисці з пшоняною кашею. Та і пирогів зі сметаною мов не було на столі. Старий Підперезаний лиш на пальці дмухав, бо пироги з окропу пекли, та не було часу і амінь сказати, як один за другим топився в горлі. Косарі встали, подякували за вечерю. Підперезаному я таки зараз заплатив, бо він не любить чекати, а Василь сів на призьбу та ждав на мого сінка, що побіг до вїята, чи не прийшла «Воля народу». Вже другий тиждень як не приходить, і не знати, що сталося.. Қоби хоч лихого що її не стрітило, бо то в нинішніх часах не можна знати, звідки і коли лихо прийде.

Я підкрутив лампу, зі столу витягнув «накази платніче», обернув їх на другу сторону та задумав писати «З біжучої хвилі». Та на біду каламар висох, як у посла Бриля горло по вічу, а тепер заіржавіло, як галицько-волинсько-білоруська автономія. Та моя стара нашкрябала з комина сажі, всипала в каламар, наплювала, замішала патичком і атрамент² готовий. Дочка знов підсунула перо з гуски:

¹ Тут — вареники.

² Чорнило (польськ.).

— Маєте, — каже, — татуню, перо, гуска навіть не гегнула.

За кілька хвиль перо вже скрипіло по папері, коло комина бриніла якась спізнена муха, а кругом лампи товкла собою нічна бабка нетля та силою пхалася до світла, обсмажуючи свої крильця. Десь недалеко ще гомоніли, коло криниці колесо скрипіло, через вікно вдиралася в хату ніч. І перо по папері скрипіло, і мої крижі скрипіли та поглядали на постіль.

А я писав... Писав та думав, що сталося з нашою газетою? Чи яке лихо редактора стрінуло, чи, може, біда пристала, нема грошей? І ті дві гадки ні на хвилину не покидали мене... На небо вже давно вивела квочка курята та розсілася над землею. Зламаний дишель воза спускався щораз нижче, а молочна дорога сріблилася піском зірок. А я писав... Писав та взивав селянську нашу братію, щоби рятували свою газету, щоби не кривдили її незаплаченою пренумератою. Вже чотири роки бореться «Воля народу» з кромішньою тьмою, мужньо веде бій за землю, за правду, за соціальну волю народу. Серед недостатків і злиднів веде вона сей бій...

Через вікно дмухнуло в хату холодним повітрям. Занесло свіжоскошеним сіном. Крижі не на жарт почали домагатися свого права. Жінка вже на другий бік оберталася та свистала через губи, аж мухи на комині будилися. Коло мого вуха бринів комар — тоненько, тонесенько виспівував свою нічну

пісню та присів на синій жилі, що виступала поперек мого чола.

За городом нагло заскавулів псисько і за хвилику вже скрутився під лавою за моїми ногами.

— А що ти вночі плани рисуєш? — підкинув мною якийсь голос.

Я глянув, мов ошпарений, у вікно. Там стояв жандарм.

— Як се називаш?

— Я... я... я...

1924

люди

Роботи при панській молотарці вже скінчилися. Шпихліри набиті зерном, аж гріщать. Із сільських денних робітників ще лише один Юрко Біда крутиться по панським дворі. Сам пан окоман¹ йому довіряє, перед цілою громадою хвалив, що Юрко не рушить панського добра. І нипає Юрко, як на своїм; тут підгорне, там підмете, бо ж се зерно, не годиться, щоби люди притоптали. Що зігнеться при мітлі, то аж в очах потемніє, ой-бо надвигався тих мішків, та ще й бігцем, бо машина не чекає. Нині вже останній день його заробітку в дворі, акурат стільки заробив, що перепхав літо і осінь, а на передновок обіцяв пан окоман дати дещо зерна на відробок. «Га! Підуде межи люди, прецінь не загину, доки руки

¹ Економ.

маю, або і до міста зберуся, бо ж там таких рук, як мої, потребують».

Покрутився Юрко ще кілька днів коло своєї хати, поправив причілок, бо затікав, приладив загату, позатикав глиною діри в спорохнявілих стінах, а потім взяв у торбину чорного закальцю, попрощав жінку та дітиська і пішов у місто.

Ярмарок... Ні пройти, ні проминути, весь ринок застелений дарами землі, працею селянських рук. Юрко стояв на розі разом з іншими такими, як він. За шибою повно книжок та малюнків і по-своєму писані, почав приглядатися та складати букву до букви. Колись давно він наєїть «Небесний лист»* умів прочитати... Довго ждав Юрко... не було купця на його мозолисті руки. Як ринок опустів, поплентався Юрко туди, в робітничу частину міста. Та дарма! Люди їдуть, їдуть, спішать, — ніхто і не гляне на нього. Ось церква... По кам'яних сходах увійшов туди. Ще не оглянувся, як, мов який дух, тихенько підійшов до нього закаптурений монах. Юрко зігнувся пскірно до його руки, а рука була товстенька і м'яка, якби годувана.

— Ви робітник?

— Так!

— Зайшли-сьте сюди просити небесної ласки? Моліться, моліться, а ласка та вас не мине.

Взяв Юрка за руку і завів у захристію. А слова плили з його уст, мов медом солоджені.

— На вас, робітників, чигають різні злі ду-
хи, тягнуть вас в якісь диявольські організа-
ції, кажуть вам організуватися, страйкувати.
Не слухайте їх, правда вся знаходиться ось
тут, в «Місіонарі»*. Читайте «Місіонара» і
знайдете спокій душі!

— Та я, прошу егомостя, спокій душі зна-
йшов, лишень роботи не можу знайти, — від-
повів несміло Юрко.

Мов холодним вітром повіяло. Базилянин *
скривив масненькі уста.

— Йдіт на Ринок¹, 10, там є газета «Ді-
ло»*, там вам порадять.

Схилився Юрко знов до м'якенької руки
і, мов на крилах, побіг на Ринок, 10.

Ледве відкрив двері, а вже якась пані усміх-
нена подала через віконце газету зі словами:

— Прошу 15 сотиків.

— Та я, прошу пані, не се... я глядаю ро-
боти, я безробітний.

І коло пані холодним вітром повіяло.

— Ах! — Ми такими справами не займає-
мося, йдіть на другий поверх, там є «Гро-
мадський голос»*.

З «Місіонаром» і «Ділом» під пахвою уві-
йшов Юрко до «Громадського голосу». Ще не
оглянувся, а вже якійсь швидкий панок до
нього:

— А що ж то ви з «Місіонаром» і «Ділом»
до нас йдете? Ви знаєте, що ми, радикали,
репрезентуємо тепер три великі партії, веде-
мо хлопську політику, робимо роботу.

¹ Площа у Львові.

— Та я, прошу пана, також хочу роботи, мене сюди за тим і послали, що то ніби ви даєте роботу.

І коло пана холодним вітром повіяло:

— Я вам нічого не пораджу, тут маєте даром радикальний, політичний і економічний часопис «Громадський голос» і йдуть на перший поверх, там є редакція «Свободи»*.

Юркові крутилася вже голова, та добре, що хоч недалеко. І там холодним вітром повіяло. Дали даром політичний просвітний і господарський часопис «Свободу» та вислали до «Нового часу»*.

«Аж тут буде кінець моїм мукам», — думав Юрко, входячи у велику нову кам'яницю, а потім в гарну кімнату.

Щось аж трое струнких, як офіцери, зірвалося до нього, та, побачивши в руках «Громадський голос», один почав говорити проповідь, що правдивою селянською газетою є ілюстрований політично-господарський часопис, півтижневик «Новий час», «бо він боронить в першій мірі національні справи, а національні справи — се є важна річ, бо я вважаю... я думаю...».

Довго і терпеливо слухав Юрко, бо пан щось там говорив, як сей базиляннин.

«Нехай говорить, коби лишень роботу дав».

Та коли Юрко виявив, за чим прийшов, і тут холодним вітром повіяло. Запхали йому під пахву ілюстрований політично-господарський часопис «Новий час» і послали на Валуву вулицю,

— Йдіть туди, там є «Воля народу», вона займається такими справами.

І ось сидить Юрко Біда переді мною. На колінах зложив пачку газет та прикриває їх шапкою, щоб я не заглянув, бо, може, і мені яка з тих газет не подобається, як се було в інших. Чоло його зоране глибокими рівцями, з-під волосся спливає піт. Очі неспокійно блудять по кімнаті. Розговорився... Оповів цілу свою «кальварію». Я хотів йому щось відповісти — замахав руками:

— Не кажіть, не кажіть нічого, хоч би ви і щось доброго мали для мене. Не вдержите мене тут у вашім місті, тут нема... нема... людей! Йду назад в село межн своїх, там не дадуть мені загинути, бо там ще є... люди!

1924

НЕ ЖАРТУЙТЕ З ЗЕМЛЕЮ!

Червоніло небо. Тяжка вість гналась понад лісами, припадала до зеленої траві, шуміла по стерниськах, вбігала в села, біла в дзвони і голосила криваву війну.

Мов коні в кераті, блукали кругом своїх хат чоловіки, а за ними вслід скавулили жінки, мов котята, плакали діти.

Давно не чувана, страшна вість: війна!
Над селами повис сум.

Удень люди не видять сонця, ночами не гасне в хатах світло. Сини землі вибираються в незвісну путь-дорогу, готуються до кривавого танцю.

Пішли...

Не допомогло нічого, хоч держалися їх ніг жінки, матері і сестри, хоч кидалися під колеса поїздів...

Заплакали, затужили поля, заридала земля. Не стало того, хто бороною чесав їй гриву, хто годував її золотим зерном...

А дорогами, полями йшли війська за військами невпинно, нечисленно. А де вони переходили, там пропадав доробок села, пустіли комори, шпихліри, ревіли останні корови. І так без кінця: не встигли ще вийти з села одні, а вже приходили другі.

Обдерте, пограбоване село заніміло....

Хіба лишень годі оживало, коли громом нагрянула вістка, що там не стало вже батька, тут мужа, там сина...

Минав рік за роком. Через села перевалювались армії, цілі народи. З останньої деревини видушували сѣки. Земля негноєна, неорана, оніміла. Під шопами в мервищі або в городі в бур'янах іржавіли плуги...

Днями і ночами гуділи гармати, на небі горіли криваві луни¹. Се з димом йшли наші села, бо того «жадала» воєнна тактика!»!

В пивницях і ямах сиділи останки сільського населення. Тиф косив своє жниво серед голодних дітей.

А війна шаліла, безпощадно, криваво шаліла. Шаліли кровожадні цісарі, королі, царі і разом з божевільними генералами гнали

¹ Заграви.

на різню мільйони невинних жертв. Гнали на смерть «за вітчизну, за кращу будучність, за визволення, за волю»

— Як солодко вмирати за вітчизну, — голосили їх продажні газети.

І гинув працюючий люд сіл і міст. А його кров'ю напивалися воєнні гієни: капіталісти, фабриканти...

Шаліли цісарі, королі, царі, поки не залляла їх кров невинних жертв.

— Як солодко вмирати за вітчизну, — далі голосили продажні газети, вказуючи на визволення, волю всіх народів.

Здавалосьь... здавалосьь... та стільки, що лише здавалосьь!

Впали королівські престולי, та не впала сила воєнних гієн: капіталістів, фабрикантів...

З таборів, в'язниць вернули каліки домів. Не свою, не свою землю вернули. Руїну, згарища застали. Ні плста, ні кола, ні корови, ні коня, хору жінку та зниділі діти застали.

Та не піддалися мозолисті руки, ще не всю кров виссали гієни. Почалася невпинна, відчайна праця. Землиця, що довгі літа ждала свого хазяїна, застогнала тяжко і прийняла в свої обійми плуг, борону і зерно. Хоч сама збіджена, виснажена — та раділа, тишилася і остатками.

Та новий тягар впав на села, на селянську землю.

Не заплатив хазяїн своїй землі добром за добро, не дав їй соків, яких вона літами ждала. Збіджена, виснажена до остатку, — відмовила послуху.

Неурожаєм повіяло на наших землях. Не стало збіжжя, бракло і гроша. І власне нині села наші найшлися серед небувалого, тяжкого, безвихідного передновку.

Хто ж порятує нині тих, що рятували всякі «вітчизни»?

Хто дасть нині кусок хліба тим, що рятували державний скарб? Хто з сонячною весною порятує землю, що жде корму-зерна? Хто її нині порятує?

Теплі, весняні проміння сонця гладять, пестять засохлі облоги, сміються до нужденних селянських хат, закрадаються до волинських і поліських ям, кличуть до себе обдерту, голодну сільську дітвору.

Стоїть селянин в тих ясних променях, глипає до них очима, а в душі його кипить безкрайна гіркота, коли погляне туди на поле, на землю, що дарма жде його — не діждеться. Зігрітий сонцем, зраділий весною, випростував би ще свою нахилену спину, обняв би мозолистими руками плуг, потішив би землю.

Та дарма жде голосної, обіцюваної помочі!

Та дарма жде і земляця-кормилиця корму-зерна!

Хто дасть їй, тому вона віддасть сторицею, а хто про ню забуде, того покарає нуждою, голодом.

Чи знають про се военні гієни: капіталісти, фабриканти, що грозить тисячам, тисячам робітників, котрі продають в їх фабриках свою працю?

ТАКУ Я ЛЮБУ ТА ВЕСЕЛУ...

Таку я люблю та веселу осінню вчора провів днину, що ворогам моїм бажаю хоч перед смертю на годину. Сміялись всі: і шиби в вікнах, і у воротах дві берези, і я, і жінка — всі сміялись, бо був се справжній сміх крізь сльози.

Ледве протер я ранком очі, аж дивлюсь — дубоняць по мості: пан ексекутор, віт й жан-дарм швиденько йдуть до мене в гості. Ах, гостеньки, коби здорові, я вами тішуся без міри, і так заскакуємо з жінков, мало не вискочимо з шкіри. Та гостеньки (бодай ви щезли) недовго в мене забавлялись: коня, корову, корець жита в папір скоренько записали. Коли відходили — просили до вісьмох днів податки дати, бо якщо ні, то без пардону будуть те все ліцитувати.

Пішли. А в хаті така радість, мов ангели перелетіли, я, жінка, син і всі дітиська так вам сміялись, що аж впріли. Візьмуть коня — в зимі без дрів, з морозу дітям буде радість. Та і сусіди будуть раді, бо зникне злість і гнів, і заздрість. Візьмуть корову, то дітиськам без молока прийдеться жити, у піст не будуть масно їсти, буде за се і піп хвалити. Заберуть жито, то без хліба у голоді ще проживемо, як їсти ми захочем дуже, то зуби ми в стіну заб'ємо.

Минають дні, діти сумні, не тішаться вже і не скачуть, корову ллестям капустяним годують, гладять, мовчки плачуть. Минув ще день, мій син, мов п'яний, на мене збоку по-

глядає, лиш вийду з дому, він коня снопом вівсяним напихає.

В неділю були ми всі в церкві, під проповідь сказав чудесну: щасливий той, хто голий, бідний. Його-бо царство є небесне! Мені в душу слова сі впали, аж щось в печінці замлоїло, даєш дитині: царство в небі, а не питаєш, чи що їло! Ні, не дозволю моїм дітям в голоді, в зимні зимувати, треба корову, коня, збіжжя, жінку і діти рятувати.

— Не дамось, діти, — кажу в хаті, — не зломляться ще хлопські сили. — Я, жінка, діти посідали і сейм варшавський сотворили. Я за столом під образами був ніби Грабським президентом, баба на припічку, мов Вітос, на лаві син пленіпотентом¹. Решта дітиськів на печі (а діти в мене на гебеси²) сиділи тихо — ні мур-мур! — і представляли «всходне креси»*. З припічка Вітос просить голос, кивнув на знак я головою, баба поправила спідницю, підперла бороду мітлою, як пустить млин на всі лотоки, як стала баба говорити, то я не знав, чи слухать далі, чи за такі розмови бити?

Про панську ласку для всіх хлопів, про милосердіє попівське, бо хто не слухає їх слова, тих пекло спопелить чортівське. Ми всі на те, щоби лише і годувати, і робити...

Я мусив звати до «пожондку»³ і ложкою об миску бити. Баба кричала та прилипла до припічка, мовби до крісла, а я дзвонив, дзво-

¹ Уповноважений, довірений (лат.).

² Дурні, йолопи, телепні (єврейськ.).

³ До порядку (польськ.).

нив, дзвонив, аж на три кусні миска трісла. В бабу, мов грім (се нова миска!) — короткий розум, довгий волос. З лівиці крайньої мій син піднявся з лави, просить голос:

— Се все брехня, що з припічка наговорила нам правиця, пани, попи і пекло, й чорт нам не страшні, бо ты дурниця є лиш на те, щоб блахмана темним бабам в очі пускати, ми не дамось і не дамо дорібок з хлопської хати.

На печі діти плещуть в руки і, мов ворони, кричать:

— Браво!

Я сейм закрив і усміхнувся, бо син мій знає хлопське право.

1925

ВЕСНА

Весна, весна, весна, весна. І знов весна, і знов весна. Та так співав би до кінця всім тим, що підуть до вінця зараз по провідній неділі, підуть відважні у надії, що в їх серцях щастя заглиє, бо весняне сонце огріє їх горе, нужду і біду, й щоденний присмак — лободу.

Весна! Весною тішиться старий, молодий, мудрий чи дурний, лисий, горбатий, довгоносий, взутий, невзутий або босий, грубий, як бочка, тонкий, як свічка, тішиться день, тішиться нічка, кожна минаюча година зове весну: люба, єдина, як добре, що ти до нас йдеш, бо, може, долю приведеш?!

Зазеленіє старий гай, надійде жданий Перший май, зазеленіють усі гори і вийде людських голів море, вийдуть бездомні бідаки, вийдуть багацькі батраки, пскинуть верстат, тяжкий молот, забудуть плуг, забудуть голод, покинуть борону на полі і повиходять напівголі ті всі, що все лиш голодують, бо все на других лиш працюють! Замокнуть усі фабрики та заніміють усі станки, замають угорі прапори і гряне пісня, що аж гори подадуть пісню — ген за море, бо і там весь робочий люд святкує працю і свій труд!

Перший май — Великий День. Над тьмою світу він світає, він нам несе нові надії, з ним радість в серці розцвітає. І гряне пісня, мовби грім, і всьому світу заголосить, що ми будуєм новий дім, що ласки пролетар не просить, що понад ряд стовпів, штиків, що душі людські розділяють, пливе могутній голос-спів, огненні кличі злітають. Кривда тяжка, кривда велика вже стільки гнобила нас літ, що годі далі вже терпіти, ось-ось пізнає панський світ, що загояться всякі рани, що відчиняться тюрем брами і побідить робочий люд і його праця, його труд!

Хто в ім'я праці в боротьбу пішов — хай держить прапор навіть серед мук, хай не піддається ніколи нікому і не випускає прапор із рук. Хто в ряди борців вже раз зголосився, нехай пам'ятає, що се свята справа, що місяцем сонця в боротьбі не заступиш, мовчанкою, певно, не здобудеш права!

А скажіть, будь ласка, чи сі, що весь вік свій дотепер на других мусили робити, чи вони мають зістати рабами, чи вони не мають права, сили — жити!?

А скажіть, будь ласка, чого нині хоче селянин, робітник зі села чи міста, чи, може, шампанів, перин та розкошів, м'якенького хліба з біленького тіста?

На вулиці йде він босий і голодний, одітий в лахмани, а часом і хворий йде жадати праці, щоб його загнали в підземні затухлі робітничі нори. На вулицю гонить його крайня нужда, голодні діти, розпука-відчай, та часто він більше з вулиці не верне, його вже принесуть.

— Досить!.. Не питай!

Весна... І скинула мати-земля болючі зимові кайдани і в весняних променях сонця гоїти стала свої рани. І через тиждень — через два вона свій одяг вже змінила, луги, поля веретою зеленою всюди покрила.

І виїхав я з плугом в поле, окинув зором хлопське море, привітав жайворонка-друга і нахилився до свого плуга, сердечно, щиро плюнув у руки і на мої знайомі звуки конята плуг в землю зарили і рядном чорним поле вкрили. А жайворонок все стрілою падав, злітав над головою, радість весни всім голосив, сина землі піснею славив. В сина землі є міць велика, здобув вже право чоловіка, хоч піняться всі вороги — ми вже не прихвосні-раби, слово своє ми всі сказали і нарешті людьми вже стали. Під весни свято, під великдень годі мені веселим стати, не гнівайтесь, що я вам нині де-що сумне хочу сказати. На селах досі ще ве-

деться, що цілий піст біднота б'ється, мов тая рибонька об лід, сніданок в неї чи обід, хоч дещо є перекусити, та все боїться согрішити, бо хоч у хаті дещо має, та піп у церкві все лякає, що «масно» їсти — гріх тяжкий, бо по смерті за се чорти тебе на роги два поцуплять і в пеклі шкіру з тебе злуплять, а піп-багач навіть у піст з свининою все борщик їсть.

Аж ось і великодне свято, тут і зачне бідак вганяти, в пана, в попа все позичати на підробіток те і се і ловить сам себе в сильце.

У нас в хатинці край села одна-однісінька жила бабуся, звалася Параска. Як дожила вона до паски, була у немилих клопотах, бо ось прийшла вербна субота, питлівочки на паску треба, а не дістанеш навіть з неба. І до попа пішла Ігната, бо він набожний і багатий, пішла просить, пішла благати, пішла питлівочки позичати.

— Змилосоєрдьтеся, бо я в піст хліба і кусничка не мала, у вас гріхи я сповідала, дайте муки хоч ще сей раз, а помолюся я за вас.

Єгомость прикро усміхнувся:

— За себе я сам помолюся, а за муки-питлівочки сито треба два тижні відробити. Їмость муки в сито набрала, Парасці в запаску всипала. Та в грудях кров вже закипіла, Параска гнівно зашипіла:

— Та я всю зиму мала злидні, а ви питлівочки на три дні мені готові позичати, щоб вам два тижні відробляти. О! Щоб вам більше не діждати бідним питлівочки позичати!

**А ВЖЕ ПРЕЦІНЬ БУВ БИ ЧАС,
ЩОБ ТАК ВСЮДИ БУЛО В НАС!**

Від задухи і сопуху лампа то пригасала, то аж гнотик з неї підривало.

Попід стелею літала сажка та пхалася між обдрипані з вапна діри або легенько сідала на мокрі лисини сватів, кумів та на чепці свашок.

Якимиха ставала на стільчик, спиралась лівою рукою на сваху Ганнуську, а правою клала на скло трісочку.

Лампа блимала ясніше, і ясніше ставало весільним гостям.

Йшов акурат «перепій».

Зося з головою, обліпленою позліткою, з-під якої падав на плечі десяток сорокатих стьожок, стояла за столом, десь так на самій середині і просила до «перепюю»;

— Вуйку Стефане, прошу вас, вуйцуню!

Вуйко Стефан пошпортав у кишені, надібав півзлотого та прийшов до стола.

Зося наляла два келішки горілки та подала через червону хустину руку. Вуйко Стефан відкашлянуv, оглянуvся, чи всі слухають, та промовив:

— Най тобі буде, доню, з весни, з роси і води. Щоби-сь була гарна, як весна, щаслива, як роса, здорова, як вода.

Випили горілку, і півзлотий дзенькнуv на тарілочку.

Зося кликала ближчих, дальших, потім сусідів, дівчат і парубків. Дехто виходив з хати.

бо півзлогого шкода, але Зося пам'ятала і свого не дарувала.

В сінях грала музика.

На жорнах сидів музикант Петро, клав вухо на скрипку і виводив такої дрібної-дрібнесенької.

При жорнах на ступі басував Юрко. Йому вже рука деревіла, і смик часто з'їжджав поза кобильницю. Юрко підхоплював смик і знов гудів по струнах, бо дружба зараз кричав:

— Юрку, грай або гроші віддай!

— За мною, хлопці, танцюйте, танцюйте на моїм весіллі! — припрошував молодий, Микола, та щораз ставав перед музикою і виспівував свою радість чи горе. З кучерявої чуприни аж пара йшла, а сам лиш в камізельці, сорочка мокра хоч зараз крути...

Ой, як я си заспіваю
Та у чужій хаті,
Най трясуться вікна, хата
А на хаті — лати...

Лівою підбочився, правою обгорнув дружину і пішов... пішов, аж глина з-під чобіт підскакувала.

Вже давно другі когуги відпіяли, а в Якимихи все ще дзвеніла музика та дріботіли танцюючі. Старші вже геть порозходилися, лиш в коморі, коло скрині гостився вїт з жандармом драглями та запіканою горілкою.

Довго короводилася Якимиха, заки приймила Миколу до хати.

— Десь, пек осина, людські дівки мають очі і гонор, а моя вам зварювала за тим кримінальником, — скаржилася Явдоха. — Десь вам таке без хати і роду приплъонталося до дівки, та лиш встиду на цілу фамілію. Як живу, ще'м в нашім роді кримінальника не запам'ятала...

І справді... Микола ледве місяць як вийшов з тюрми.

Він і без хати і роду. Батька ледве зтямив. Був форналем у дідича. Мешкали в двірській хаті, в «чвораках»¹ дві родини з дітьми в одній норі.

Якось раз зимою молотарка розторошила батькові руку.

Без забезпечення, без заплати, по кількох місяцях викинув дідич каліку з «чвораків». Тулилися по людях. Батько сох з дня на день, мати надробляла по господарях, а він то пас людську худобу, то чистив зимою панський ліс.

Батько недовго заважав, та й мати за ним поспішилася, а Микола зростав у лісі з пилою та сокирою.

Тому кілька літ купив панський ліс фактор Зейліг.

Йоськом його звали.

Прийшло багато таких, як Микола. Літом і зимою жили в лісі, в будах. Що заробили, те все забирав Йосько за стухлу кукурудзу

¹ Бараки для сільських робітників.

та гнилу солонину. Деінде Йосько не дозволяв нікому купувати, хіба що хто тайком купив що в сільськiм кооперативі.

Цілими роками свистали в лісі пили, рубали сокири. Ліс клався покосами. Йосько з кожним роком ставав грубший, а робітники чорніли як оголена земля.

Неділями лежали в буді та вигрівали до вогню спліснілі в лісі кості.

Лиш Микола вихапувався часом в село. До Зосі його тягнуло, та й у читальню цікавило заглянути. Радів, що молодіж гуртувалася в аматорськiм гуртку, що читала газети, книжки, і Зося туди намовляв, хоч сам не знав чому. Він лише почував десь там у серці, що се добре, що так воно і повинно бути. Коли читали газету, то він мов вкопаний слухав і цілий тиждень згадував про капітал, визиск, про кінечність робітничої організації.

Якось раз захопив він «Волю народу» з собою до лісу і увечері став читати спершу сам, а потім голосно іншим. Він читав:

«В цілім світі поширюється в нинішніх часах боротьба між визиском і працею, між нуждою і суспільною несправедливістю. Поневолений працюючий люд зривається до боротьби за новий, справедливий лад на світі, за рівне право на плоди своєї праці, щоб не було бідних і багатих, учених і темних, щоб всі люди були свободні від всякого гніту, визиску і неволі».

Ще довго, довго читав Микола, а товариші його слухали та щораз ближче підсувалися до вогню.

Цілий тиждень були всі мов запаморочені.
Ждали неділі.

І знов приніс Микола «Волю народу», знов читав, а всі слухали:

«Становище селянської бідноти є незавидне. Треба шукати праці чи то на панських фільварках, чи в лісах, на тартаках за марний заробіток. Сю нужду сільську знає добре капітал і при помочі цілої хмари лихварів, купців, спекулянтів визискує бідаків. При тім довершується найбільш ганебний грабунок людської праці, бо сільські робітники, несвідомі своїх класових інтересів, не вміють організувати оборонну силу проти гніту і визиску!»

Тяжким каменем, тяжким оскарженням падали сі слова в душі і серця бідних лісових робітників...

Вони зрозуміли, так, вони зрозуміли, вони все зрозуміли...

За два тижні, в суботу, приїхали до лісу купці з посередниками на чолі з Йоськом, приїхав обшарник з економами і гайовими, всі озброєні, приїхала поліція з комендантом. Всі вони разом, одним фронтом, приїхали «усмиряти» бунтарів, лісових робітників, які посміли піднести бунт проти страшного визиску їх праці, які посміли зажадати підвишки платні, зменшення годин праці і загрозили страйком. коли їх умови не будуть прийняті.

Від імені робітників переговорював Микола.

Грозьбами, тюрмою грозили лихварі, купці, жандарми.

Потижневі умови робітників були прийняті, але Миколу жандарми заарештували. Два місяці держали його в тюрмі і вкінці звільнили.

У ліс не пустили вже його визискувачі-купці, а товариші ще не вміли за нього постояти, поборотися, ще не вміли взяти його в оборону.

Та зате взяла його в оборону молодь села, згуртована в аматорськiм гуртку і при кооперативі.

Хоч на казанню кричав піп і грозив пеклом, хоч страшив жандарм, хоч допомагав йому наказний комісар-війт, — Миколу прийнято помічником справника в кооперативі.

До місяця Якимиха під натиском села віддала за нього свою доньку Зосю, діяльного члена аматорського гуртка і хору.

Лісові товариші Миколи перестали брати Йоськову кукурудзу і солонину: всього достарчував їм Микола з кооперативу.

Піяли треті когути... У Якимихи за столом гостювали члени аматорського гуртка і управа кооперативу. Свобідно і весело плила розмова. В коморі штуркалися келішками наказний комісар і жандарм та підслуховували, що говорить в хаті.

А в хаті багато говорилось, багато мудрого і доброго. Планувалися нові плани, уклалися нові наміри, готувалася нова, дальша праця. Всім було радісно.

Не втерпів справник кооперативу, Михайло Чепурний, схопився з лави та став говорити:

— Товариші! Вже хіба кожний з вас усвідомив собі сю правду, що змістом нинішнього суспільного життя є класова боротьба працюючого класу з посідаючими і пануючими класами. Щоби боротьбу сю продовжувати так, як ми її вже почали, щоби по стороні праці поставити велику, міцну силу, треба створити селянсько-робітничу організацію. А такою на наших західноукраїнських землях є лишень селянсько-робітнича соціалістична партія «Сельроб».

Мов на команду, всі встали. Залунала пісня:

Сміло, «Сельроби», не гайте
Сили в нерівнім бою!
Люд наш робочий спасайте,
Волю, свободу свою!

...Вже добре зоріло... Тут і там скрипіли при студнях журавлі та колеса.

Микола з Зосею проводжали своїх наймиліших гостей. Розходились на всі сторони села...

В коморі Якимихи наказний комісар балушив на жандарма свої п'яні очі, а жандарм даремно старався прикусити свої короткі англійські вуса...

А селом ще довго лунала пісня...

ЗДАЄТЬСЯ, ЩЕ ВЧОРА СОНЕЧКО ТАК ГРІЛО

Ой підемо, товариші, від хати до хати
Всім сельробам, товаришам заколядувати

Здається, ще вчора сонечко так гріло і лю-
бо і мило землю обіймало, тулило до себе
найменшу билинку і всіх веселило, і всіх ці-
лувало.

Здається, ще вчора листя на деревах у са-
дах чи в лісі гуділо-шуміло, нині деревина
скрипить кістками, все кругом завмерло і все
заніміло.

Здається, ще вчора над струмочком тихим
у великій тайні шептали берези, а нині змар-
ніли, лиш на корі білій мерзнуть-замерзають
березові сльози.

Здається, ще вчора чув, як соловейко то
весільну пісню заведе, то плаче, нині лиш во-
рони зграями літають, мов по похороні, за-
водять і кричуть.

Здається, ще вчора косарі косили, жєнці
на загонах дзвонили серпами, нині все покри-
ла біленька верета, лиш на межі вітер шепче
з будяками.

Здається, ще вчора балакав я з вами і ве-
селив душу у «Біжучій хвилі», нині я далеко
від вас заблукався вже четвертий місяць, мов
чотири милі...

Не дивуйтесь! Дідько зна, яку, де, хто біду
має! Той не має гроша в жмені, тому діра у
кишені, той кишені вивертає, але гроші ба-
гач має. У одного біда в хаті, у другого — на

загаті, у стодолі, на оборі, в хаті, в стайні чи в коморі. У одного жінка скаче, у другого в кулак плаче, того жінка обіймає, другому кості ламає. У одного — тихо, ша, хоч дітей нівроку, кучка, у другого хоч одне, та голос, як в ксьондза Бучка*! В того теща, мов ягнятко, і на зимне вміє дуги, а в тамтого дівочить-ся, в сиву косу пхає рути. В того свище в хаті вітер, тому миску Брисько витер, один з біди себе губить, другий з нужди в кулак трубить.

Одним словом — біда всюди, де лиш живуть бідні люди. Бідного і вода любить, навіть в зимі приголубить, як не зможе біди пхати і захочеться купатись. І мороз pomoже вмерти, як бідний захоче смерті. Не заломить-ся й гілляка під кістяком неборака. З бідним навіть шнурок в змові, видержить і паперовий! Як подушка де найдеться, бідний і до неї вб'ється!

Дивно вам не буде, люде, що і мене біда любить. Чіпилася мене в полі, ще як копав бараболі.

А́ було воно ось так.

...Осінь була, от як осінь: ні то сльота, ні погода, цілком так, як нині в Польщі: ніби сварка, ніби згода.

Я з старою, мов голубки, бараболеньку копали, діти вогонь розложили та з Бриськом миші лапали. Увечері син приїхав та поміг мішки носити, треба було натягнутись, добре крижі підложити. Мішки в мене — ой, нівроку — не дрантиві, не капарські, цілу Австрію сховав би-сь в такий мішок господарський.

Ледве до хати приплентавсь, може, що їв, може, не їв, кожне з нас лиш сну шукало, — чи де приліг, чи де присів.

Я вам заліз поза скриню і приліг таки на лаві та заснув на макогоні, у добрі, розкошах, славі...

Рано встаю, ов, не можу, голова, мов млинський камінь, бачите, на макогоні надійшов на мене амінь! Хочу крикнути — не можу, свиснути — губи не зложу.

Я вмирати не привик, а тут чую в хаті крик! Жінка ходить, руки ломить, та все плаче, та заводить:

— Ой ти мій господароньку, мій ти сивий голубоньку, чи ти серця вже не маєш, на кого ж ти нас лишаєш, чи ти не міг підодждати, сиротят підгодувати... Ой-йой-йой-йой-йой-йой-йой!

В хаті горе, плач, розпука, а мене макогін тисне, вже вам гуля, мов півсука.

Чую, а дід за порогом «Отце нас» став говорити:

— Ви напісно ци намасно нині будете варити? — Ізе есі на небесі, а погріб з подзенькованем¹ ци з цервоним парасольом ...за дусеньку — амінь, амінь...

А мене вам аж підносить, рука свербить, серце ние, за небіжчиком мій Брисько коло воріт ав-ав, — вие.

А людей вам вже півхати, поза скриню заглядають, як я вмирав, хоч не знають, одні другим вповідують.

¹ З подякою (польськ).

А жіночка, мов голубка, руки ломить, кругом ходить, та все з кінця вповідає, та все з кінця знов заводить. В куми Феськи ніби сльози і запаску підіймала, та не мала часу втерти, бо язиком питлювала. Кум Михайло, сусід любий, стали полу підіймати, та не знати, чи на сльози, чи табаку повтирати?

...Глянь! Прийшли вже пан комісарж і секретарж на рапорти та й огльондач¹ сей, що пише ген на тамтой бік пашпорти. Жінка знов з кінця почала плакати і заводити, а «владза» лиш поглядала, чи нема що їсти, пити. Огльондач, донощик знаний, носив мене «на вонтробі»². За життя не міг помститись, то помстився тепер, в гробі.

Як писав «пшичина сьмерці», то інакше не потрафив, лиш написав: «Умарл нагле, чилі просто шляк го трафіл».

А я лежу, аж пінюся над недолею гіркою, чом я вмерлий і не можу копнути хоч би ногою?

По рапорті «владза» вийшла, стали й люди виходити, бо стара моя з дідами готувалась мене мити: Ой, коби хоч не окропом, бо попарять грішне тіло, а каліки вже беруться за роботу спритно, вміло. Старший дід почав команду:

— Гей, ти бери за макітру та замкни йому їдачку, щоб не робив дарма вітру. Ти, мой, бери за чепіги, гаварулю під обору, а ти візьми за драбини та несім туди, в комору.

¹ Оглядач, звичайно, медик (польськ.).

² Мав у печінках (польськ.).

Я зрозумів, бо я вчений, добре знаюся з дідами, хто з вас хоче тебе знати, читай договори ногами.

Се значить: «Гей, ти бери за голову та замкни йому уста, щоб не були отворені. Ти, мой, бери за ноги, палицю підстав під крижі, а ти візьми за руки та несім на постіль».

Занесли мене на постіль, жіночка стала чекати, столяр Семко приніс тичку, щоб на трумну міру брати. Увечері вже на лаві я лежав, свічки горіли, сусіди йшли, хрестилися, гризли часник, водку пили. Дяк читав міцно псалтиру, а як людей менше стало, перевертав по три картки, аж мене перевертало.

На другий день пополудні в усі дзвони зазвонили, принесли свячену воду, хоругви поприносили, і ціле село зібралось Бездомного проводити, та стояли три години, мушили на ксьондза ждати.

Він сто двадцять злотих хотів, ледве за сотку згодили, привезли його на возі, панахиду відслужили, хтіли трумну забивати, жінка впала, діти мліли, а піп став таке казати:

— Ось вам, люди, наша правда, попівська правда у славі, вчора був соціалістом, нині вже лежить на лаві.

На слова ті всі сельроби почали протестувати, та піп підніс вгору руки та ще гірше став кричати:

— Він безбожник, жде вас пекло, пам'ятайте собі, хлопці!

Я не видержав і крикнув на всю хату:

— Брешеш, попе!..

Макогін впав на підлогу, я підношу руку.

ногу, що се таке приключилось? Хоть се часто в нас буває, та тим разом лиш приснилось!..

І від того часу, браття, таку вам злість маю, звідки можу, недолюдків гоню-виганяю.

Тож найперше повідомив я цілу громаду, що скликаю всіх сельробів на головну раду. Заложили «Сільський Сельроб» і будемо дбати, щоб усі громадські справи з рук не випускати. Піп в читальні крутив носом, ми скликали збори, нині маємо читальню, піп — престол і хори. В кооперативі також мусим те зробити, не дамося панам, попам за носи водити.

У них прецінь є свій верстат, най не пхають носа до чужого, до хлопського, селянського **проса**.

Ось тому-то три місяці я мусив мовчати, бо хотів вам, товариші, добрий приклад дати. Та віднині, бігме, правда, про вас не забуду, та все дещо «З біжучої» для вас роздобуду.

Лиш те робіть, що ми в себе у селі зробили, щоби двигнулись «Сельроби», росли хлопські сили!

А тепер з іншої бочки:

«Іміяй уши слюшати, да слюшит», або, по нашому: кому не заступило, най слухає; хто має табаку, най нюхає; у кого бракує злотих, най язик золотить; у кого в стодолі пусто, то нехай молотить; у кого забракло хліба, най їсть булки тані: пакуй, як брак бараболі,

широги в сметані; у кого немає сала най їсть солонину; хто вночі не має праці, нехай спить уднину. Ой так чини, як я чиню, люби дочку хоч би чию: чи попову, чи дякову, чи хорошу мужикову; чи з козою, чи з звіздою, підемо всі з колядою.

Підемо всі з колядою за селянську справу, зате УНДО * несе «шопку»¹ просто у Варшаву.

Попереду так, як треба, сунуть генерали, одного з них таки Влодзьом ба-Чинським * назвали. Він туди ходив вже часто, доріженьку знає, за ним Дмитро ще й ле-Вицький * нишком шкандибає. Він, бач, гейби стара дівка: до хлопця палюся, та не знати, що то буде — хочу і боюся!

За ними сунуть біскупи² і прелати з Юра, а свяченою всіх кропить ку-Ницький * фігура.

Далі сунуть суфрагани, каноніки і дзекани, душпастирство чорноризе, воно знає, що щось лизне; йдуть їмості — пані-матки, а всі грубі, а всі гладкі.

А потому йде «мир світський», хто з свічкою, хто без свічки: директори і доктори, адвокати-грошохвати, професори і гонори, пару дідичів рідненьких на показ селян маленьких ведуть, щоб несли «шопку», пани скажуть: «Вітай, хлопку!»

¹ Вертеп (польськ.).

² Єпіскоп (польськ.).

А в Варшаві дожидають спекулянтики варшавські, посол з сенатором в спілці, себто хр-Цький * і чер-Кавський *.

Привітались, обнімались, генерали цілувалисьь...

А потім? Потім, тихенько, покірненько і смирененько... в поті, трудах, в тяжких зноях... пішли по передпокоях.

Триста тисяч прецінь капло, тож коляди не співали, лиш на ноту «Щедрий вечір»¹ у подяку щедрували. «Свобода» — «Мудра» * тягнула, аж їй колька боки здула:

Щедро ведро сипте в щасливу годину,
Щоби обділити унівську родину:
Унда, унда, унда, унда — ризибунда².
Гей, коленда, коленда!
Візьмемо і злоті, хоч досить в нас марків.
Все Варшава ближче, як Київ і Харків:
Унда, унда, унда, унда — ризибунда,
Гей, коленда, коленда!..

Ще не втихли слова Унда, відізвились глави Рунда. Припізнилось, бо куди ж то Рунді з Ундом йти під міру, Рундо — се є «Русский голос» * з Серебреником * «на віру». Серебреников — се посол, що всіх на «Москву бунтує», він у сеймі все говорить, лиш ніхто його не чує. З ним йде кілька меценасів, комісарських ексфагасів³, одна їмость є на «кураш»⁴. На «фасунок»⁵ ждуть, на «фураж».

¹ «Щедрий вечір, всім нам щаслива година» (примітка автора).

² Спілка риз (спілка церковників)

³ Відставний донощик (лат.).

⁴ На додачу (жарг.).

⁵ Пайка (нім.).

Глянь, похід ринви боком спішить триметровим кроком шляхціц «з тилу» на загородзе¹: «Падам до нуг воєводзе!» На бруку варшавським знаний, дідичами він коханий, «Голос народу» * в параді, пару гешефтярів ззаду; цапів на заріз варшавський веде комісарж Черкавський *. Він злий не раз є на Рунду, а знов з Рундом злі на Унду, та де треба, погодяться, всі вони з одного бунду². Хлібоїди * були перші з «Селянським прапором» *, та Ундо їх приглушило своїм спільним хором. Всі вони йдуть на припоні, знаються, як лисі коні! «Свобода» сопраном грає, «Діло» альтом підтягає, «Голос народу» — півбасом, «Русский голос» також часом разом з «Селянським прапором» — всі під одним омофором ревуть дружним, братським хором:

Як звав, так звав,
Коби лишень дещо дав!

Прийшли вісточки до Львова, що десь там поза Краковом, на ширій польській границі, якийсь відламок правиці підтоптав неборак ноги, станув посеред дороги і не знає, що ділати: чи за Ундом чимчикати, чи до Львова завертати. Є се той «Громадський голос» *, що часом про плуг і колос писать хоче, та не знає, як се і те виглядає. Часом хтів би пстричка дати, та кому, не знає, часом хтів би і кусати, та зубів не має! Вліво, вправо всіх скобоче, сам не знає, чого хоче?! А поки що кричить

¹ Подвір'я (псльськ.).

² Спілка (нім.).

Часом: тримайтеся купи, тримайтеся, не дайтеся, радикальні... дуби!

Ось вам ціла політика, мала і не голосиста, зверху смердить гнилим яйцем, всередині болотниста. Думаю, що слів тих кілька кожний добре розжмікає і візьме на хлопський розум, на вус міцно намотає.

А тепер вже час кінчати та вам дещо побажати. А що в мене років копа і пора вже йти на склад, тож від старих зачинаю, але на молодий лад.

Хоч ми, старі, гарували від ночі до ночі, хто нам обом зла бажає, плюньмо йому в очі.

Старим бабам я бажаю жити копу й міру, як старий вмре, беріть хлопця і жийте «на віру»!

А вам, гарні молодичі, червоненькі, круглолиці, бажаю всім цього року дітей копу! (тьфу нівроку!).

А вам, хлопці, я бажаю щастя жменю й жміньку, як життя вам остогидло, візьміть собі жінку. Се інтерес дуже добрий, признатися мушу, за півроку то продав би і чортові душу!

Вам, дівчата, присягаю під зеленим дубом, що вас люблю, але, бігме, лишень перед шлюбом!

Ось вже і все. Всім побажав те, що кожний любить, як кому дещо бракує, то най собі купить!

На щастя, на здоров'я, на сей Новий рік, держіть усі його добре, щоб за рік не втік! Сійся, родися, жито, пшениця, овес, картопля, всяка пашниця, в stodолі гойно і в стайні ройно, нехай від масла трісне масниця, а як вам мало, то на причинок на печі любих дітей копиця!

Тож будьте всі здорові на сей Новий рік, хто нам злого щось бажає — тому колька в бік!

1927

НЕ ЖУРІТЬСЯ, ЛЮДИ...

Не журіться, люди, ведмідь буду розвалив, видно, весна буде. А хоч би ще і морозом стиснуло землю, ведмідь хухне в свої лапи, скриєсь за ялицю і діждеться тої днини, як східний повіє, розбудиться земля зі сну, ліс зазеленіє.

Небагато тої зими у нас позістало, ось ще місяць і по зимі, як би не бувало. А в кого ще за податки не взяли кожуха, най віддасть ексекуторам, бо весняна муха за комином вже будиться, крильця простягає і заспані свої очка ніжками вмиває.

А сходовий вітер гунцвот¹: і весну голосить і з весною дивні вісті зі світу приносить.

По світовій війні воно ялось так бувало, що з весною воєнкою дуло-повівало. Сього

¹ Шибеник (нім.).

року ще до весни треба подождати, та про війни алярмують — годі ради дати. Чи ще зима у Франції, чи вже по зимоньці — кудохвостий француз б'ється, мов тріска в [о]полонці. З італійцем гандричиться, зачіпки шукає, перед німцем в портенятах повно страху має. Якби так міг, як не може, якби були сили, то би давно смолу в пеклі німчухи возили. Нині на сміх республіка та ще і французька сидить тихо, хоч вилазить монархія пруська. А французькі генерали притиснені мусом, аж крутяться, щовже Вілюсь* підморгує вусом. Провалились всі союзи, тайні договори; любов, приязнь давно щезли за ліси, за гори.

На Англію рахувати Франція не може, нині англік сам крутиться, хто йому pomoже. Завертівся, закрутився на Далекім Сході та заліз в таку халепу, що вилізти годі.

А китайці милосердя нітрошки не мають. де лиш можуть, там англійцям портенята крають. Європейської вже досить наїлися долі, хочуть жити своїм життям, хочуть свої волі. Не страшні їм всі англійські кораблі, гармати, та не страшно їм за волю гинути-вмирати. Китайці вже зрозуміли: гнити або жити, але годі чуже ярмо на шиї носити. І хоч Англія шле військо, танки і гармати, та китайцям вже не страшно за волю вмирати!

Та хто знає, чи на Сході лиш на тім скінчиться, чи з весною пожар світу знов не загориться. Англік каже, що китайці були би мовчали, якби лишень більшовики їм не помагали. Та для того тут, в Європі, англік не дармує, а Румунію і Польщу проти них муш-

трує. Ще її балтійській держави хоче прилучити, щоб таким великим фронтом більшовиків збити. Бессарабцями румунам губу затикає, а полякам за послугу Литву обіцяє.

А чи на ту комедію німець всидить тихо — я не знаю, я лиш кажу: йде з весною лихо! Може, знов затремтить воздух, заграють гармати, може, знов штиком захочуть з хати виганяти. Може, знов заллються очі сиротят сльозами, а земля кривавими потече ріками?..

Не журіться, люди, ведмідь буду розвалити — видно, війна буде.

На галицькім загумінку навіть се пізнати, бо почали «патріоти» губи роззявляти: Ундо, Рундо, хлібоїди, радикали, дармоїди, пани, попи, директори, меценаси і доктори — чорпорица, сурдутова вже компанія готова, разом в спілці з дідичами, з капіталом, з банкірами підняли шум, крики, гуки і, мов ті чорні круки, всі подали собі руки, і в газетах, і в брошурах, мов підсвинки у баюрах, чи у «Голосі громадськім», чи у «Русском» чудернацькім, чи у «Ділі», чи в «Свободі», в «Новім часі», в «Новій зорі»*, всяка шушваль петлюрівська, хлібоїдська, оскілівська*: «Бий, — кричать усі і кличуть, — фронт селянсько-робітничий!»

Запахли їм панські соси, тож пішли всякі доноси, лізуть у панські «тарелки», тож давай всі свої «сделки» витягати, уживати, мораль ногами топтати. Доносами «спілка» вкрита

лізе просто до корита. Нехай пхає губу й лапи, коли ласа на охлапи. Лізь і з радості кричи:

«Не дри мішка й не квичи!»

Не журіться, люди, ведмідь буду розвалив — для нас весна буде! Прийде весна, прийде красна, сонце усміхнеться, і на тих всіх, що я згадав, ще палка найдеться!

1927

ЗАВЕРТИЛО, ЗАКРУТИЛО СНІГОВИЦЕЮ-СНІГОМ...

Завертіло, закрутило сніговицею-снігом, тут завіяло дорогу, там змело, як помелом. Вітер дує, вітер свище, мовби дикий звір гуляє, мокрим снігом ліпить очі, дух у грудях запирає.

Часом до стерні приляже, між бадилля продираєсь, то котиться борозною, то під межу заховаєсь. Лист зів'ялий капустяний вертить, крутить, полем носить, жбурне ним на оранину, сам завне, заголосить. Між тернину заблукаєсь, мовби на сопілці грає, то трубою вгору в'ється, мов собака бреше, лає.

Аж мов Самсон * без волосся обезсилений, здається, до села полями суне, крізь сади, плоти крадеться, оборогом потермосить, закрутиться поза хату і вкінці знайшов спочинок, заліз в вікно, на загату. Запорпався у солому, по-турецьки скулив ноги, подумав би-сь, що чортяка, якби так мав хвіст і роги.

Відсапнув тяжко, глибоко, мовби сил хотів набрати, пустив очі через шиби і таке почав питати:

— Чому, свате, в твоїй хаті мороз подуває, чи в кишенях самі діри, що дровець немає? Чом з холоду діти мерзнуть, мов горобці в стрісі, прецінь сягів є тисячі у панському лісі? Ти їх сам рубав, небоже, як же розуміти, що не заробив на стільки, щоб хату ogrіти? Чому в тебе драна свита, чому жінка боса, ще й без хустки, бідна, ходить так просто-волоса?

Чому діти за припічком майже напівголі, чом не вийдуть на свіжий сніг, не сидять у школі?

Панські діти у кожушках, ноги у папучах, хлопські діти біжать в школу, бігме, лиш в онучках!

Не плач, хлопе, не журися, ось ідуть вибори, знов пани пообіцяють золоті гори. Дадуть з лісу фіру ріща, п'ятку у кишеню, панська рука в рукавичці стисне хлопську жменю. Появляться приятелі, двірські економи, кинуть в село поміж селян обіцянок громи.

Сей дістане фіру ріща, інший — гарнець жита, сей попаде між форналі, тамтой — до корита. Часом візьме пан корову на панську зимівку, то дочку прийме на службу, на стаєнну дівку. Сіножать віддасть косити, коровицю пасти, ціле літо дасть зарібок, щоб «не ходив красти».

Посипляться обіцянки великі, сочисті, щоб сплямити хлопську душу, руки мозолисті. За один гріш та за гірку панську сочевицю, за

ті грушки, що на вербі, за дурну марницю панські хвости хлопський голос будуть купувати, щоб ще гірше люд селянський експлуатувати.

Всі буржуї, обшарники, фабрикантські дуки сипнуть грошем, стануть спільно, візьмуться за руки і во ім'я всесильного божка — капіталу — зготовлять трудящим масам загибель-поталу!

Ще страшніший буде наступ, бо із буржуями піде УНДО, українські панове з попами. Ми знаємо, як за крісло у громадській раді українські пани, попи любувались в зраді, як за місце в магістраті ундівська сметана йшла у хвості єврейського і польського пана.

А за крісло у сенаті, за сеймову грушу УНДО продасть не лишень честь, але тіло й душу.

І повстане буржуазний фронт польсько-єврейський, а у хвості піде за ним і табір ундівський. Тамті дадуть силу й гроші, міць «матеріальну», а ундисти свою зраду — «честь національну»!

Двір, фабрика, консистори, пани і прелати, директори, професори, попи, адвокати, що вписані як зрадники в «історичнім конті», підуть проти працюючих у спільному фронті! І зготовлять нові пута працюючій класі і викують нове ярмо всієї народній масі!

Ось так крізь заплакану шибу до мене вітер промовляв, крутився в злості, пішивсь в злобі, немов скажений, рвався, кляв.

Сей мандрівний зимовий вітер, що знає кожну хлопську хату, що в зимову морозну нічку сів спочивати на загату, — навіть і він не в силі був сидіти тихо, спочивати, ще ближче притуливсь до шиби і тихо, тихо став шитати:

— Що зробить селянин, робітник, сільський і міський пролетар, коли на нього наступом йде всяка буржуазна твар? І чи ще нижче зігне спину і на нові віддасться муки, чи безборонно в нові пута закрутить мозолисті руки?

О, ні! Не спліснів порох ще в наших порохівницях, стануть ще тисячі гарматників при пролетарських гаківницях.

Живе наш вождь, Соціалізм, сей наш великий будівничий збудує нам всесильний фронт, наш фронт селянсько-робітничий! Стануть у фронті мільйони визискуваних злидарів, сини землі і фабрики; повстане фронт пролетарів.

В одну могучу, кріпку силу злучить їх праця, спільний труд, у спільнім фронті стане весь селянсько-робітничий люд!

Підуть мільйони завзятих, підуть!

.

Відважним кроком в ряд, робуче море,
Настрічу бурі ворогів!
Добудем волю і кращу долю
Для всіх закованих рабів!

ВЕЧОРИЛО... В СЕЛІ ТИХО...

Вечоріло... В селі тихо... Заніміла деревина, не загавкає собака, в хаті не скиглить дитина. Понад стріхи із коминів дим підноситься стрілою, братається із хмарою, ховається за горою. Десь колесо коло студні скрипнуло і заніміло, хтось спізнений несе воду та ховаєсь, йде несміло.

А над селом веретою простерлося небо синє, не обіймеш його оком, зір твій у безкраю гине.

Завісами скрипли двері, мороз в сінях з теплом б'ється, дівора соломі стелить, скаче, кричить і сміється. Господиня, мов та квочка, присілася на соломі, всім бажає щастя, долі, а зло гонить з свого дому.

— Кудку-кудку-кудкудак, ге-ге, ква-ква, ме, гі-гі, — наслідуює худобину, щоб плекалась і в біді.

Діти у піч заглядають, хочуть куті, аж млоїть, а за столом, мов генерал, сніп вівсяний вже стоїть.

Посідали, закусили свіжим хлібом, часником, — пішла миска за мискою, пішов горнець за горшком. У всіх очі заясніли, а у грудях серце б'ється, батько кутю кинув в стелю, — нехай пчілка роєм в'ється! Діти з-під обруса тягнуть стебла сіна, мов пророки, про рокують, чи льон вдасться, — гонять біду, гонять вроки. Мати ложки на піч вверла, міцно сіном пов'язала, щоб худоба, як піч, товста вкупі все себе держала. На припічку донька вугіль по назвиську стала звати, котрий згас-

не, тому, певно, вже других свят не діждати. Потім вибігла під хату, стала — ані ворухнеться, звідки Брисько загавкає — звідтам милий навинеться.

...Засвітили, заясніли зорі над хатами, за-співали, затягнули сини із батьками. Затягнули колядоньку одну, потім другу. Не дамося, товариші, чужим на наругу! Хоч настали тяжкі часи, погані, крутярські, не пропадуть, не загинуть сили пролетарські! Сидить біда у stodолі, в хаті і в коморі, вітер віе-завиває по усій оборі...

Пішли селом колядники від хати до хати, товаришам всім сельробам заколядувати. Як гукнули під хатою, аж вікно гриміло, неслась пісня селом, полем, аж в лісі гуділо:

Небо і земля, село і місто
нині торжествує,
Що люд робочий в спільному фронті
вже силу гуртує:
Весь люд робочий, смілий, охочий,
Бурить всі трони, ломить корони!
Щезли тирани, бо вже кайдани
Люд робочий рзриває!
Разом, голодні, разом, холодні,
на велику справу,
Молотом, ціпэм, хлоп і робітник,
добувайте славу!
Весь люд робочий... і т. д.
В містах і селах, з хати до хати
смілий клич лунає,
Що всіх трудящих села і міста
наш «Сельроб» еднає!
Весь люд робочий... і т. д.

Ось такої товариші селом заспівали, їх голоси попід вікна голосно лунали.

Заспівайте, товариші, та хухніть у руки,
нехай несесь голос правди, світла і науки,
щоб незрячі побачили, щоб глухі почули, що-
би долю добували, щоб спину не гнули, щоби
землю, хліб насущний вміли боронити, з ким
держатись рука в руку, ну, а кого бити!

1928

НЕДІЛЯ

Я сам туди рідко заходжу (далеко церква,
треба знати)... Літом корову на межу воджу,
а знов зимою тримаюсь хати. Не раз мене аж
притискає, пішов би чи поїхав возом, та лі-
том сонце припікає, зимою же пече морозом.
Часами баба підмовляє, вона на плітки страх
охоча, та літом буря заважає, зимою теж дни-
на робоча.

Бувало... підбунтують люди, хоч деякі з
них добре знають, що Максим Стріха в пеклі
буде, тож з егомостем все тримають.

...А пекло страхом підбирає, бо в небі, вид-
но, добре бути, скільки людей в світі вмирає,
ніхто назад не смів дмухнути!..

І хоч страхом серце стискалось, та і за не-
бом йшла осксма, та все чомусь, якось так
склалось, що я в неділю сидів дома.

Неділя... В селі тихо, мовби австрійський
жандарм був або скоїлось яке лихо, що й
Брисько гавкати забув.

...Дзвони три рази відзвонили, а баби --
їли чи не їли — гонорно губи закотили, біг-
цем під церкву полетіли...

...Красуля в стайні ме та й ме, підсвинок теж собі заводить, Брисько зі злості курку мне, а по гноївці гуска бродить... У попелі на припічку бульба з капустою свариться... З кожуха сонце розгорнулось, мов молодича, снігом гзиться... над ріками розперезалось, промінням на полях засіло, мене, старого, поза плечі крізь шибу добре вже погріло.

Сиджу...

Селянська думка, мов павутиння в хаті, в'ється, а в голові настирливо все те саме пи-гання б'ється: як довго ще селянський піт ронитиме чужі загони, чому ще й досі хлопський хліб кормить понівські забобони?

...Кели б так кінь знав свою силу, в хомут би шию він не пхав, коли б наш люд здобув свідомість, тобі б він правду й силу мав!..

Сиджу...

І хоч сонце усміхається, серце кроз'ю наливається і питається, чому йдете, люди, в тьми тюрму?

Адже я з землі, не з раю, адже я вас люблю, знаю; я вас знаю при роботі, на весіллі, при охоті; я вас знаю в зимі, літом чи з ко-сою, чи то з ціпом; бачу вас у кожную днину, в добру чи гірку годину, бачу ваші сумні очі. довгий день, короткі ночі; бачу матір при колісці, купку діточок при мисці; бачу пастухів на полі — в приморозки босі, голі; бачу рабів сухітничих при верстатах робітничих; не в розкошах, не в перинах — бачу дітей в сутеринах, кругом бачу нужду, горе, ріки крові і

сліз море і пигаюсь, чому йдете, люди, в темні тюрму?!

А кажете, що «попові все готове, мов котіві»!..

Півнеба сонце вже зігнало і стануло на оборозі..

Знов бамкнули...

І люди зароїлися на дорозі. Щось говорять і сміються, на всі боки труться-мнутья, щось там дехто повідає, кругом регіт, аж лунає. Молодь береться за боки, баби плюють, мов на вроки...

Я здалека заглядав, зразу легко відгадав, що піп шутку нову втяв.

— Сам не з'їм, на другий раз оповім!

1930

ВЖЕ ЙДЕ ВЕСНА...

Чи то містом, чи то селом сніг замело, мов помелом, і питаєм, чи зима таки справді вже була?

...Десь тим часом сипнув сніжок і мороз прийшов в підмогу, а на болотах поліських дідько відморозив ногу. У причілок дмухнув вітер та підважив гнилу лату, з листя, з мерви на команду кожний майстрував загату. Мов змовились, ворожбити ворожили таку зиму, що хто її перебуде, не забуде до загину. Вже десь зараз у покрову стали зимувати мухи, корчилились в екекуторів гуньки, свити і кожухи. Навіть бабські подушини у громад-

ськім були сховку, через зиму зимували, ждали весни, передновку.

А тим часом, мов на кпини, промайнули зими днини, й без морозів цього року прийшла весна (тьфу, нівроку!)!

Хто його там знає, то все так буває, що ранньою чи пізньою, але все з весною заносить... війною!

Може, тому, що сходовий вітер повіває; може, тому, що весняне сонце пригріває; може, тому, що декого палить, мов від перцю, а декому з кровопивців вже не стає терпцю, бо їм усім з кожним роком щораз виразніше: як сьогодні не виграють, то завтра трудніше!

І чим більше конференцій «мирових» буває, тим чорніша завірюха війни виступає!

...Тож не диво, що і нині, з новою весною, не на жарти, але справді заносить війною.

Ще би можна легко спати і спокійно їсти, якби не ті більшовики, не ті комуністи.

Кажуть, у тих більшовиків «потилиця гола», а вони вам стільки шуму створили довкола, що вже нині закутини годі відшукати, де би про тих комуністів не було слухати!

Що є біда, нужда, голод, лихо, безробіття, що кожний день викидає з фабрик за воріття ряди безробітних, що по селах так, як в місті, діється те саме, — винні комуністи!

Та ще й тому біда в світі, що у Рад. Союзи приловлено кількох вчених на панській послuzі, що фабрики в робітників, а у селян

землю при допомозі сусідських сил хтіли відібрати і все тее фабрикантам, дідичам віддати!

Ось і тому розпочали пани і панове проти того Рад. Союзу бити в усі дзвони. Разом з ними марширують й наші фашистята, ундорундо-радикальні пани і панята.

Хто його там знає, та все так буває, що ранньою чи пізньою, але все з весною заносить війною!

А щоб бути насторожі, про все тее знати, треба свої, справді свої, газети читати, бо селянсько-робітнича свідомість-наука не боїться попівського, ні панського бука.

Ось тому-то вчора ввечір у моїй хатині зібралися сусідоньки «газди» і «газдині», щоби «Силу» прочитати від дошки до дошки, щоби спільно порадитись, посміятись трошки...

...Читав Панько Черноокій.

Сів на стільчик серед хати, всім наказав мовчати, на чолі збіглися хмари, на ніс всупив окуляри, раз закашляв, а раз чхнув, з окулярів ще раз глипнув і читав... так читав... мовби все те сам писав...

Панько читав, всі слухали, то сопіли, то дмухали, було сумне, то скривлялись, як веселе, то сміялись, а вже радість на всю хату була через передплату. Один поліз у кишеню, другий міцно стиснув жменю, третій схнюпився під лаву, встромив руку за халяву, тамтой з шапки витягає, цей за пазуху сягає — була радість на всю хату через тую передплату.

Другого дня ще раненько через перелазі: ідуть люди, спішать люди, несуть перекази. Навіть сонце з-поза хмари боком заглядає, як Клим, Іван, Грицько, Степан бігцем поспішає. Один спішить, щоб залегість і довг свій зрівняти, другий біжить передплату за весь рік післати. Не якийсь приказ буржуйський, обов'язок панський йдуть сповнити працюючі, але свій, селянський!

Через поля, через луги, півперек бідного села вже йде весна, хоче зігнати журбу з чола.

...Смієсь земля і засмієсь озимина, землі доховок, та лиш один не засміється тяжкий селянський передновок!

1930

**І ВСМІХНЕТЬСЯ ЗЕМЛЯ-МАТИ,
ХОЧ ЩЕ ДОВГО ДОБРА ЖДАТИ!**

...Діти на печі стулились, мов малі ягнята (певне, сняться бідолахам нові чоботята!) ...На запічку під кожухом — а кожух без латки — моя стара щось муркоче (певне, про податки!) ...Під лавою Брисько скуливсь та щось тяжко дише (певне, сниться, що вже жандарм знов «на кару» пише!) ...Кіт-мурлика на колінах у клубок скрутився (певне, сниться, що він нині молока напився!).

...З-поза угла повний місяць крадьки заглядає, чого старий Максим Стріха над столом дрімає.

Він не знає, сякий-такий, звідки йому знати, що ще нині «Сміх крізь сльози» треба написати.

Коли не гриб, не лізь у борщ! Не пиріг — не пирожися! Став писати «Сміх крізь сльози» — пиши, хоч розпережися!

Скільки новин на приміті, стільки дива є у світі, тут сваряться, там гризуться, а тут і там таки б'ються, хоч ще пороху не чути, але лиха не минути!

Це не жарти, пане-брате, що десь у Лондоні з'їхалися «миротворці». В портах на припоні під парою всі військові кораблі тримали і так довго «мирилися», поки не сконали пусті слова тих, що «миром» у світі торгують, нову бойню, нову війну світові готують. Один другого під'юдив, обмацав, обнюхав, як вирвалось яке слово, то на зимне дмухав; як зійшлися, то не на те, щоби «помириться», про «роззброєння» — ні слова, лише, щоби напитись! (Це факт!)

Забавились, роз'їхались, нині не гризуться! Що ще декого здурили, в кулаки сміються.

Це не жарти, пане-брате, годі не згадати, що знайшлася на Україні згряя сороката¹, що ладилась Україну панам запродати, що фабрики в робітників, а селянам землю задумали відібрати і в лиху годину сотворити «незалеж-

¹ Йдеться про контрреволюційну організацію СВУ (Спілка визволення України).

ну» панську Україну! Тепер в Харкові на суді милості благають і гадючі панські гроші клянуть-проклинають. Така доля петлюрівців, ворогів грудящих, стид палить їх, як згадають життя негодяще.

То не штука вбити крука, як сидить на хижі, штука писать «Сміх крізь сльози», коли болять крижі! По товари для нашого кооперативу їздив нині та наложив стільки труду й сили, що запічок аж сміється, кличе відпочити! Я не даюсь, бо завзявся вам це описати.

...Хто там може знати?! Я гадав, що вже пора братись до загати; хоч вже миші добре стерли, та ще було б трохи мерви.

Дехто каже, що зима! А я кажу — вже нема!

Ба, га кажуть добрі люди, що ще мороз і сніг буде, бо десь хтось там на подвір'ї ласицю побачив білу. Поки вона не стемніє, ще снігами забіліє!

Буде зимно, кажуть, в хаті, тож зістаньте при загаті; розберете — хата впріє, поки сонечко загіє!

Фір-фір-віз, кидай сани, бери віз.

Хоч ранками зимно — ух, малий пташок посмітюх з плота на гній, з гною на кіп, хвостик задер, як житній сніп, то сідає, то злітає та все своє: фір-фір-віз, кидай сани, бери віз!

Двадцять перший¹ присеться, сонце вже до землі рветься; хоч сходовець зимном віє,

¹ 21 березня — перший астрономічний день весни.

сонце таки добре гріє, а обідньою порою справді чути вже весною!

Двадцять перший приманджав, день із нічю порівняв, жайворонок заспіває, село плуги наладнає, і всміхнеться земля-мати, хоч ще довго добра ждати!

1930

А СИН ЗЕМЛІ — ЦЕ МІЦЬ ВЕЛИКА!

...Не журіться, люди, ведмідь буду розвалював, — певне, весна буде!

А хоч би ще приморозком стиснуло землю, ведмідь хухне в задні лапи, скриєсь за ялицю та здрімаєсь, поки вітер сходовий повіє, поки пташня заспіває, ліс зазеленіє.

Як у вас ще за податки не взяли кожуха, занесіть самі до вїйта, бо зимова муха за комином вже будиться, крильця витягає, задзібонить часом стиха, весни дожидає... Та не важиться, псяюха, на село дмухнути! Добре знає, що ще в селі пісним постом чути...

...На жаль, в селі ще так ведеться, що цілий піст біднота б'ється, мов тая рибонька об лід, сніданок в неї чи обід, хоч дещо є перекусити, та ба, боїться «согрішити»; і хоч у хаті дещо має, та піп бабів все налякає, що «масно» їсти — гріх тяжкий, бо по смерті за це чорти тебе на роги два поцуплять і в пеклі шкіру з тебе злуплять!..

А піп — багач, в піст чи не в піст — без свинини каші не їсть.

Мов колісце, зійшло сонце та так вам всміхнулось, що аж село звеселіло, мов лихо минулось...

Дітиська посолені так рипають хату, попід вікна, мов горобці, обсіли загату та щебечуть так весело, що аж серце в'яне, мовби рано на снідання їли марципани! Десятьлітній мій господар менших в очі коле, що вже завтра таки справді піде з плугом в поле. Середуший обіцяє йому помагати: або їсти подавати, або поганяти. А найменше, підскубане, щось сказати хоче, та не вміє, лиш з радості тріщить на всіх очі.

Старший в голову пошкрябавсь та став нарікати, що не вдалась озимина і переорати треба буде півзагона, бо жаль праці дармо, та, щоб знов озиме жито не пропало марно, він давно вже використав мартову погоду та обійшов всі загони і поспускав воду все та й якось попри межу, таки з свого боку, щоб кум Семен не сварився, як тамтого року.

...Стара під вікном на лаві сидить та сміється, як хазяйська на загаті бесіда ведеться.

...Брисько злюстрував¹ стодолу, стайню, курник, хату та до ради між дітиська поліз на загату. Між бахурів встромив вуха, вигідно розсівся та так слухав, мовби він теж на всім розумівся.

...Кривов'яза сліпа курка з когутячим чубом вилізла теж на загату та у шибу дзюбом мельдувала², що недаром в жолобі сиділа, ну, а за те вона би вже дещо добре з'їла...

¹ Оглянув.

² Повідомляла.

...Стільки крику і галасів петлюрівські галапаси в нашій селі натворили, що у кожній сільській буді, мовби в харківському суді, вилізли злі й добрі сили.

Геть вам село поділилось, мовби справді теж судилось!

Хрунькне недобиток з Унда або ухівська ремунда¹ стане носом розсувати — то вам стільки крику, шуму, стільки сміху, стільки глуму, що не вийдуть навіть з хати! А як вийде, то, небоже, і кропило не pomoже! З-поза углів, з-поза плота вся мала сільська біднота зразу крикне: «Фе, петлюра!» І ундиста чи ухиста скрутиться, мов кінська глиста, і до хати дає нура!

...А, попонько, но-о здоровий, свій голосок теноровий перемінив на басисько — так співає, так кричить, щонеділі верещить на Україну більшовицьку за те, що богів спалила, релігії потопила, що люципер там настав, що там, де пани сиділи, хлоп, робітник міцно сіли та боронять своїх прав; що Єфремових — Чехівських*, десять пар синків попівських, таких самих, як і тут, що петлюрівську громаду за нікчемну, підлу зраду поставили перед суд... Як розпустить ноги, руки, як змалює страшні муки й «правду» вріже вам до ока, то дві баби, три невісти зі страху стають перісті, в попа вірять, мов в пророка.

Дідич ксьондзові вторує, як піп мастить — він смарує: у двох тілах — один дух! Дещо

¹ Шкана.

дяк, менше «піддечий», два куркулі і лісничий
громлять усіх «впрах і впух»!

А я сиджу, ні не моргну, хоч декого часом
шморгну, як заголосно нявчить, я все бачу,
я все знаю і на вус собі мотаю; козак знає,
хоч мовчить!

Весна...

...І скинула мати-земля болючі зимові кай-
дани і у весняних променях сонця стала гої-
ти свої рани... Ось ледве день один чи другий,
і вже свій одяг так змінила, що довкруги поля,
луги зеленим шовком вже покрила...

...І вийшов я з плугом в поле, загорнув зо-
ром панське море, привітав жайворонка-дру-
га, ще лишній раз моргнув до плуга, сердеч-
но, щиро плюнув в руки, і на мої охочі звуки
конята в землю плуг зарили і рядном чорним
поле вкрили...

...А жайворонок все стрілою падав, літав
над головою, велику пісню голосив, сина зем-
лі у ній славив! Сина землі, що дотепер на
других мусив все робити, сина землі, що був
рабом і не мав права-сили жити! Сина землі,
що вулицями голодний, босий, часто хворий,
мов жебрак, просить, щоб дістатись за сухий
хліб в фабричні нори!

А син землі — це міць велика, як пізнав
право чоловіка!

Але гранітною скалою буде, коли він пра-
во не добуде!

1930

ЯК ОСІНЬ БУЛА КОЛИ ГАРНА...

Як осінь була коли гарна, чудовий теплий місяць «вжесень»¹, газети польські аж вмливають: «Ох, яка чудна польська есень!»².

Як мороз тисне поза вуха і в п'яту змерзне пан Валенти, тоді частують нас зимою, бо «гайдамацкі мруз пшекленти!»³ Коли весною зелені довкола поля, луги, гай, тоді весну собі ховають, бо «пенкни, чудни польські май!»⁴ Але коли дощами лупить і в черевиках пустить лаття, то забувають, що «бзи квіттон»⁵ і в зливі гине Підкарпаття. Немов води у рот набрали, мовчать, хоч кожний чує, знає, що українське село бідне у повіні знов потопає. І повторяється нещастя більше чи менше, та щороку і про рятунок не гадає той, хто проходить мовчки, збоку...

Пережили ми війну, вона не страшна нам, та страшнішу виповіли попи «прихожанам». Чому, чого? Всякий знає, легко відгадати. Виповіли війну людям, хоч і без гармати. Інтернаціонал чорний на світових ринках гуртується в реверендах, мітрах, пелеринках. Сунуть лавою, мов хмара, на робучі плебси — всі біскупі, суфрагани, жонаті й целебси. Ідуть грубі, мов канони, тонкі, мов глисти, православні, езуїтські, світські й редиглисти*. Чи то дзекан, чи канонік, парох чи вікарій — всі по-

¹ Вересень (польськ.).

² О яка чудова польська осінь (польськ.).

³ Гайдамацький мороз проклятий (польськ.).

⁴ Гарний, чудовий польський травень (польськ.).

⁵ Цвітуть бузки (польськ.).

дали собі руки, кличуть з неба кари. А все за те, що сказали світу комуністи: «Хто не хоче працювати — той не буде їсти!»

...Ось така-то одна вістка й друга невесела гнітить, гнобить селянський люд, наші бідні села. Біда, лихо кругом, всюди, годі описати, біда в полі, нужда в стайні, тримається й хати. Якась суха коровиця, кинеш дещо їсти, стара літру з неї тягне, щоб продати в місті. Треба хліба роздобути і солі купити, шкільний бюджет та «толочне»¹ треба заплатити. Лиш світає, ще сонечко не загіє зуби, вже присяжний іде селом і, мов труба, трубить: «секірацію»², податок, попівські вимоги! Зараз давай, плати, хлопе, чи задери ноги.

Хапну не раз за сокиру, син пилу хапає, може, дещо заробимо, в місто поспішаєм. Хоч старий я, та і кашель віддих запирає, що робити, коли нужда з хати виганяє. В місті уже повний ринок — біди-мізероти. Кожний із них, як я з сином, шукає роботи. Постояли... Постояли... Вже восьма година.

— Нема праці, не з'їш хліба, — кажу я до сина.

І голодні йдем додому, ледве лізем в хату, а тут діти зверещали:

— Хліба давай, тату!

Роби що хоч, небораче, годі дати раду, одна біда йде спереду, друга пнеться ззаду. Взимі була біда в стайні, в хаті, на загаті, а на весну біда в полі, в стайні, ну і в хаті!

¹ Податок за випасання худоби.

² Асекурація, страхування.

Невелика біда в селах, але такі великанська, не допоможе, кажуть люди, й позичка американська. Наша праця, скот і збіжжя все і все лиш дешевіє, а у місті, мов на збитки, хліб і м'ясо дорожіє. Пекарі ростуть на дріжджах, лиш колінами душити, а різники вже не можуть своїх тельбухів й возити. Визискувач п'є, гуляє та ще кричить: «Мені мало!» — хоч з жінкою вже не знають, чим прикрити грубе сало. А їх діти, мов горіхи, — синок Стасьо, донька Муся, — із забави на забаву тірлі-тірлі, гуся-сюся.

Але прийде для нас весна, весна свободи, щастя, долі, замерехтить весняне сонце промінням вільної волі. І вийде з хат селянський люд і піднесе угору руки і з сонцем правди попрощає хлопську недолю, хлопські муки.

...Ось уже йде...

Прийде весна! Пропадуть дні журби, не долі і на своїй хлопській землі селянський люд доб'ється долі!

1930

В СЕРПНІ 1914 РОКУ

...Задзвонили в усі дзвони, опустіли всі загони, здригнулися міста, села, прийшла вістка невесела: В і й н а!

Задзвонили в усі дзвони, бігли люди вперегони із радості чи похмілля, вквітчані, мов на весілля, бо всіх гнала вість страшна: В і й н а!

Задзвонили в усі дзвони, заплакали мами, жони і, хочгнулися, мов лози, хоч лялися гіркі сльози — не стримали мужа, сина, бо всіх гнала вість єдина: В і й н а!

Задзвонили попи в дзвони, загорнулися в фелони, з корогами та хрестами з сіл і міст вели полями та свяченою водою в ім'я правди «не убий» — кропили на страшний бій.

...За селом, на роздоріжжі прощали їх ім'ям божим, кропилами, благословляли, ще раз сотий повторяли:

«Люба смерть богатиря: за цісаря! За царя!»

...А музики грали... грали: бум-та-бум-та-бум-та-драти, як то любо за кайзерів та за царів умирати!

...Йшли тисячі, сотні тисяч та ішли мільйони, тряслась земля, як заревли тисячі канонів... І потекла кров червона, потекла рікою... І гинули сотні тисяч в кривавому бою...

Ген від моря Льодового півперек Європи, аж до моря до Чорного довгий та широкий створили фронт та сповнили його людським м'ясом, начиняючи гармати все свіжим запасом... А музики грали... грали: бум-та-бум-та-бам-та-драти, як то любо за кайзерів та за царів умирати!

Хто «фюр кайзер унд фатерлянд»¹ кривавився в бою? Хто «за царя, отечество» клався головою?

¹ За цісаря і батьківщину (нім.).

Чи герцоги, ерц-герц-перци¹, цісарські трабанти²? Чи дідичі-поміщики, пани-фабриканти? Може, царські слуги-князі, попи та барони, поміщики та дворяни ішли на канони?

Ні! Тих панів не гонили в атаки з окопів! На те були мільйони робітників, хлопів!

Не за землю, не за волю, не за кращу долю йшли селяни, робітники умирати в полі! Сини землі, сини фабрик головами клали за кайзерів та за царів! За панів конали!

...А музики грали... грали... Дзівв! Фівв!.. Тріс! І з окопів чорний вітер людські зойки ніс.

На всіх фронтах всього світу плила кров ріками... «За хоробрість», аж темніло від могил з хрестами... І на місце «павших в бою» ішли знов мільйони тих же селян, робітників, на штики, канони! Ішли старці знемоцілі, дрижали їм руки, ішли батьки, ішли сини, малі діти-внуки.

...А музики грали... грали... Дзів!.. Фів!.. Тріс! І по полях чорний вітер людські зойки ніс.

За фронтами у запіллях в жирі та похміллях раювали-«воювали» цісарські трабанти, доробкевичі военні, пани-фабриканти загребущими руками маетки збивали із крові тих, що на фронтах за них умирали.

¹ Ерцгерцоги.

² Прибічники

За фронтами у запіллях в жирі та похміллях раювали пани-дуки й скривавлені руки обвивали кругом стану жінки і сестриці отих усіх, що тулились серцем до землиці та у неї охорони-захисту шукали, хоч за царів, не за неї, головами клали!

...А музики грали...: бум-та-бум-та-драти, як то любо за кайзерів та царів вмирати... Не за землю, не за волю, не за кращу долю йшли селяни, робітники умирати в полі.

1930

**ТА ЗАТЕ ВСІ БУДЕМ ЗНАТИ,
ЯК ФАШИСТАМ РАДУ ДАТИ!**

Вже з ярмарку вертали люди, навіть в корчмах життя кінчилось, як по містечку пішла чутка, що десь півсвіту завалилось... Балкани ніби під водою, Італія теж потопає, лише один-одніський «ковчег» із цього моря виринає, а в ньому ніби Муссоліні * та римський папа животіють, ще й жінок пару, що з розкошів чи перестрашу пріють-мліють... Земля трясеться ніби далі, вже навіть рушились Карпати...

...Возом чи пішки, як хто здужав, до села з міста став тікати.

Купив газет півоберемка... Мов воли, коні поманджали... Читаю, Еге, таки справді не дуже люди набрехали. Ще там далеко до

півсвіту, цілі Балкани і Карпати, так що кохані пани наші можуть ще далі пити й спати. Але в Італії на півдні, деь кругом міста Неаполя, розсипалися міста й села, що лиш руїни тліють в полі.

Мов доми з карт, міцні будівлі в одну хвилину пропадали, а під руїнами людська у страшних муках загибали...

Замість робочих з рискалями, замість лікарську поміч скору, слав Муссоліні * фашистівських карабінерів гончу свору! Замість води та замість хліба, щоб півживих ще рятувати, везли ксьондзів з усіх усюдів на легшу смерть благословляти... Якусь фігуру Януара * кардинал виніс в Неаполі і під костьол її поставив, щоб захищала «божу волю». А сам казання таке гримнув, що аж лунали гори, води, що «бог карає землетрусом за неприличні бабські моди!»

Йі загинуло там десять тисяч, а може, й більше, хто там знає, бо Муссоліні справжніх вістей поза границю не пускає. Сам Муссоліні не поїхав, бо нагороди побоявся, зате король * згори дивився, мов Нерон*, горем любувався... Він думає, що ми не знаєм, які у нього є порядки, що фашистівська диктатура душить із себе вже остатки, що нині-завтра люд робочий на панські лоби фашистівські кулак підійме! Розторощить!..

Жінка в драбинах задрімала... Конята йшли і теж дрімали.. А мою голову стару думки фашистами напхали...

І їду... їду... Глипнув оком: щось там на мості гей чорніє... Батіг в руках то задрижить, то льодом стане, то знов пріє... Щось ніби двох... може, п'ятьох... Стоять на мості... Ще й з дрючками! Ой, лишенько моє старе! Де ж мій батіг зрівняєсь з вами?! Що це за напасть на дорозі? Боюсь я підступу і зради. Ага, це, певно, ті фашисти із «Молодої» ще й «грумади»*, що то на днях по фашистівських газетах шуму наробили, бо хочуть бити-молотити редакторів газети «Сила» за те, що сміли написати, як то стрільці від куль вмирали тоді, як дехто із старшин гуляли, пили, ну, бо крали!

Певне, єгомость, коб здоровий, ген аж до Львова вже дав знати, що Максим Стріха із ярмарку буде сьгодні повертати!

А коли так, то нехай буде: у вас дрючки, в мене батіг! Пізнаюгь всі робочі люди, хто поб'є всіх, хто кого зміг!?

Пустив я громом лівим оком, підняв батіг тим грубшим боком та як згори замахну!..

Щезла кудись та голота... Дишлем стукнув у ворота... А син крикнув:

— Агов, тпру!

...Наразі лиш так скінчилось. Бігме, шкода, що лиш снилось!

Та зате всі будем знати, як фашистам раду дати!

1930

НА ТЕМИ ДНЯ

Виборча комісія у Варшаві прийняла зголосження всіх буржуазних виборчих ліст. З робітничо-селянських ліст не прийнята досі ні одна...

...І радість-велія настала, табір ундівський звеселів, бо пан комісар від виборів «нумерок» дати повелів. (А він, комісар не громадський, не повітово-камеральний, з усіх найбільших комісарів він для виборів генеральний!)

І сталось це не в Курівцях чи десь в Гаях там коло Львова... В самій Варшаві сталось це! Й ундівська ліста вже готова! Весело стало кандидатам, отим усім панам докторам, тим канонікам і прелатам, усім маститим директорам, отим усім, що слава їх велика в ундо-загумінку, що для поради мають теж Тершаківців-Коханів * жміньку...

На місяць хай ніхто не бреше, у «нас» є доказ документний, що «ми» — народ та ще й який, що «ми» — народ інтелігентний!

Куди не глянеш, де підеш — хочеш не хочеш — в кожний мент тобі під очі навинесь свій рідний пан інтелігент! Плюнеш наліво, то гаразд вцілиш в директора якого, плюнеш направо, — доктор-пан боронить вже гонору свого. Дістанеться тобі, небоже, та ще й мовчи, ховай в кишеню.

Й тому як плюнути захочеш, закуси зуби, плюнь у жменю!

...Народ ми, бачите, великий, інтелігентів своїх маєм: ще в гімназійних штанах ходить —

доктором вже величаєм, скільки на кіло треба деків, він ледве-ледве прожмікає, коби лиш довгі були пальці, в Центросоюз* пан його пхає; як олівець послинить добре і вексель вміє підписати, то будь він першим-ліпшим бздедем¹ — будуть редактором вже звати!

...Народ ми, значить, просвіщенний, інтелігенція в нас лепська. На доказ вам державна ліста унд-радикало-уесдепська*!

Робітника чи селянина лиш до виборчих треба зборів, а на послів ми наберем панів докторів, директорів!

Тож і не дивно, як таку в Варшаві лісту прочитали, мов на наказ: «Пшиента ест»², всі одногосно сказали.

І прийняті всі панські лісти, друг біля друга. Мов близнята, зібралася кругом Бе-Бе* своя рідня, як біля тата. І хоч вони по нації немов-то різної є масті, та спільний батько-капітал не дасть нікому з них пропасти!

Стоїть у фронті весь фашизм: польський, єврейський і німецький, і український стоїть з ним, унд-радикало-уесдепський!

...А від робітників, селян, працюючих села і міста не прийнята ще дотепер ані одна-одніська ліста!

¹ Балакуном (ірон.).

² Прийнята (польськ.).

На раvtі у міністра Залеського *
особа митрополита Шептицького
звертала на себе загальну увагу.
(З газет)

Як сварка деколи в панів буває отака домашня, то зараз мусить бути раvt! (По-нашому, це є комашня!) При склянці згоду всі знайдуть, порозуміння, певне, повне — всі задоволені будуть (Лише вівця буде без вовни!).

...Недавно, тому кілька літ, як саботажі бушували, кількох українських панів у воєводи раvtували. Сам воєвода наказав їх спеціально запросити та біля них так танцював, не знав, де, як їх посадити...

Хоч ундо тішилось внутрі, бо згідно з планом було все... Воно в газетах, так назверх, писало: «Гей, панове, фе!»

...Шептицький нині разів два аеропланом гнав в Варшаву, поки, вкінці, на раvt попав — собі й своїм на радість, славу.

І проспівала тропарі уся громада клерикальна і затягнула кондаки вся брать ундівсько-радикальна: їх ексцеленція Андрій були в міністра на прийнягті!

(На ундо, хлопе, голос дай! Терпи й мовчи в своїм завзягті!)

Всі фашистівські, польські і українські газети пишуть, що «пацифікація * скінчена».

Панські газети на команду, як це їм треба і пристало, всі в один голос заявили, що саботажів вже не стало.

І хоч алярмами доносять про саботажі і підпали, хоч пишуть ясно і виразно, скільки і де арештували, і хоч по селах пусто, голо, що справді вже нема що їсти, і хоч Шептицький запевняє, що всьому винні комуністи, і хоч десь там, в якійсь «Просвіті» *, вибухне бомба, мов скажена, — панські газети заявляють: «Пацифікація скінчена!»

І хоч всі разом просять помсти в поліції і в бога з неба, пацифікація скінчена — так вони хочуть, бо так треба!

...Дорогою зритою, рядом болота вкритою...

Для ялівки недавно я з капусти листя обдирав, а недалечко грубий Клим щось там покладав чи орав... І страх хотілося мені думками горе поділити, та грубий Клим — він-бо багач — боявсь зі мною говорити.

...З-поза хмар віконця осіння днина кинула сухий клапоть сонця. Дивлюсь...

...Дорогою зритою, рядом болота вкритою сунуть підводи вибоями шин, повні мішків вище драбин... При кожній підводі босий, захмурений, безголосий селянин пішком... На кожнім возі жовнір зі штиком!..

1930

ВЕСНЯНІ ПОБАЖАННЯ

...Вітаю вас весняним сонцем і пролетарський шлю привіт у хати ваші, сутерини, селянсько-робітничий світ.

Вітаю вас весняним сонцем, вітаю працю
ваших рук, вашу свідомість і завзятість, ваші
змагання серед мук.

Вітаю тих, що довгі дні даремно хліба й
праці ждуть! (Одним весна — це розкіш, чар,
тоді як інші з нужди мруть).

Вітаю тих, що свій хребет удвоє гнуть на
зиск панам, що за мозольну працю й піт ки-
дає пан, мов охлап, псам!

Вітаю тих землі кертниць, що риються ще
серед меж, що орють, сіють — не собі! З вес-
ною вас вітаю теж. Ти вже пізнав, сину землі,
дорібок твій, якого ждав, бере не той, хто
працював. а той, хто лише їв і спав!

Як же не вітати. не глянути разом з сонцем
крізь вікно до хати?

...Зеленіють сади, після, земля життям дише...
(Екзекутор, коб здоровий, вже «накази» пише!)
...Зеленіє, наливаєсь найменша рослина.
(Лободою вже товстіє бідняцька дитина!)
...Вгинаються панські лани від зерен вагітних...
(І товстіє в селі в місті... число безробітних).
Весна... Сонце... Пани куфри на виїзд пакують...
(А по селах тиф та різні пошесті бушують).

Гине село в передновок, бореться з бідною,
рятується отрубамн. хабаззям-травною та зга-
дує тії рани, що свої доктори, оті наші синьо-
жовті пацифікатори * в операціях осінніх йому
роз'ятрили та ще й сіллю в щирій спомин ши-
ро посолнли. Про ту осінь ще і досі в селі жах
товчється та буквами кривавими на шкірі пе-
чється. І як довго на цій землі будуть праці

люди, ні селянин, ні робітник її не забуде! Не забуде жахливих днів й цих «батьків народу», що у ті дні запивали з уланами згоду.

А народом вони давно звикли торгувати та намистом синьо-жовтим за те частувати селянина й робітника... І по нашій спині отой павук пнеться вгору уже не віднині!

...Чи змінилось хоч би трішки, хоч би лиш маленько від тих часів, що то про них написав Шевченко:

Ви — розбойники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому
Святому закону
І землю, всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо!..

Лиха не бояться! Народ мовчить... Можна з хлопа у кулак сміяться!

І сміється дідич Луцький та ксьондз Лопатинський, і службіста Децикевич, масний Галущинський, ксьондз Яворський, Матчак, Кедрин і Міхал Бачинські, Мудрий, Макух та всі інші ундо-радикали, що з панамі «куку в руку» торгу добивали...

І добили!

Пани знають, нащо роблять варшавську угоду. Так промощують для себе над Дніпро дорогу.

Пани хочуть «збудувати» укр. панську державу, то й лаштуються на Київ під крилом Варшави.

Козарлюги, оті наші ундо-радикали! Вони не раз вже за зраду нагороду брали! Тож і тепер беріть скоро свою нагороду, бо український робочий до вашого роду вже так цупко підбираєсь, та так підбереться, що «інтерес» ваш вже завтра напевне урветься! І за похід ген на Київ почерез Варшаву не піднесе отаманам золоту булаву. Лиш за стільки слів гидоти й зрадницької праці, — повиснете, та ще й скоро, на сухій гілляці!

Для вас ундо-радикали гілля-піп-потіха!
Крайня пора! Шнурок скручу я сам,

Максим Стріха.

1931

ВБИВСТВА, ПОЖАРИ І МОРДУВАННЯ

Довгі віки кривавився трудящий український народ в боротьбі з панською Польщею за своє визволення. Йшли воєнним походом на українські землі польські князі, королі і разом з польською шляхтою значили свою дорогу кров'ю і пожарами. Насильство, часто і неволю несли українським землям.

Протягом довгих віків озвіріла польська шляхта щораз більш жорстоко прикручувала ярмо на шиї трудящих українських мас. Гуляли польські пани-магнати, шаліла шляхта, бісилися ксьондзи. Кожна п'ядь української землі, зрошеної потом і кров'ю селянства, що під канчвками панських гайдуків гнуло спину у плузі та возі. І часто, дуже часто зрива-

лося українське селянство до менш чи більш масових повстань проти своїх гнобителів, польських магнатів та шляхти. Не було пощади панам! Не забути їм ніколи Гонти та Залізняка.

В 1920 році Західна Україна залишилася під ярмом поміщиків й капіталістів. Боротьба українських трудящих мас проти своїх відвічних ворогів продовжувалась, страйки виступали в масові рухи, звернені проти польського панування. Західна Україна, Полісся і Білорусь запалали пожарами панських маєтків. Терор польського уряду посилювався. Розстрілювали селян, робітників, інтелігентів. Наповнялися тюрми.

На українські землі переселено з центральної Польщі великі тисячі колоністів-осадників, які ставали на допомогу каральним експедиціям у здушуванні боротьби за свободу українських народних мас. Польський уряд насильно насаджував національну нерівність, насильно сполячував українців, білорусів та інші національні меншості. Українські та білоруські школи замкнено. Виснажено українські і білоруські трудящі маси важкими податками, безробіттям, високими грошовими карами. Внаслідок голоду тисячі селян і робітників гинули від дизентерії і тифу.

І хоч шалів терор, хоч заповнювалися тюрми, український трудящий народ продовжував боротьбу з класовим і національним гнобленням. Під проводом Комуністичної партії ставали до боротьби також польські робітники і селяни. Під червоними прапорами йшли

проти панів, проти поміщиків та панського польського уряду.

Водночас очі працюючих мас зверталися туди, на Схід, до Радянської України, де — як в цілому в СРСР — давно забули про злидні, визиск та національний гніт. Підлі брехні польських фашистів і їх уряду не могли стримати наростання любові до рідних братів. Ми знали про силу, щастя народів у Радянському Союзі, де вони вільно будують свою культуру, користуються однаковими правами, закріпленими Радянською Конституцією. А водночас ми знали і вірили, що панській Польщі мусить прийти кінець, кінець тій багатонаціональній державі, що ніяк не могла виявити хоч би елементарної життєздатності. Не могла далі існувати держава, заснована на пригнобленні і нерівноправності національних меншостей.

І нарешті прийшов їй кінець, здійснилися мрії найкращих синів українського народу. Доблесна і непереможна Червона Армія подала допомогу. Сотні тисяч військ розваленої буржуазної Польщі поверталися спокійно додому. Але не те робили офіцерня та поліційно-осадницькі банди. Пожарами і мордуванням значили дорогу своєї ганебної втечі.

До якого великого озвіріння дійшло оце прокляте польське панство — яскраво свідчать криваві події 15, 16 і 17 вересня ц. р. в наддністрянських селах. Страшне, несамовите враження справляють тепер ці мальовничі колись українські села. Розгромлене польське панство — офіцери та поліція — виявляло всю

свою скажену лють на безборонних стариків, жінок і дітей. Села Устя, Надітичі, Демінька, Пісочна, Березина, Крупське, Вериня більш як наполовину, а то й поголовно, спалені. Селян заганяли по хатах і підпалювали або скатованих виводили на кладовище, казали копати для себе могили і стріляли.

«То було таке страшне — гірш як напад татарів, як у книжках читали! — оповідає старенька селянка з попаленими ногами Настя Проців. — То ж вони, прокляті, ловили людей як звірину й кидали у вогонь, стріляючи навкруг, щоб не втікали».

«Ми, жінки, — оповідає інша селянка з Устя, — сховалися із дітьми в школі від озвірілих катів, а вони кинули в школу гранати. От яке страшне ми пережили, — щоб їм і пам'ять проклята!»

Не щадили навіть стариків та дітей. В селі Демінька гралися на вулиці діти, як зненацька вскочила до села озвіріла банда польської офіцерні й поліції. Коли злякана дівчора почала тікати, один із бандитів наздогнав дев'ятилітнього хлопчика Івася Попика та з криком: «Ти теж хцеш большевіцкей України!» — проколов його наскрізь багнетом.

В селі Надітичах банда офіцерів та поліції виволокла з хат двох німецьких 80-літніх старців. Скувавши їх грубезним ланцюгом, нелюдськи катували, били кольбами рушниць, кололи штиками, розтинали їм руки між пальцями. Нарешті їх замучили. Селянин Олекса Бринь має навіть той ланцюг, яким були сковані закатовані.

У селі Крупське захоплено п'ятеро селян і застрелено, а одного — Василя Беца — замучено. Перш ніж застрілити, відтяли йому ногу, руку і шматок м'яса з лица.

У селі Надітичі 68-літній селянці Анні Березі відрізано руку.

Селянинові на ймення Кундзиравка Василь виколено очі.

Селянинові Грицькові Кіндієві відрізано язика.

Волосся стає дибом, слухаючи оповідання селян — очевидців цих жахливих пережитих подій.

Мороз іде тілом, дивлячись на зруйновані села, на спалені хати, на побиті і поколені селянські обличчя, на обгорілі у вогні селянські руки й ноги..

«Я досвідчив, — сказав поліцейський комісар, як оповідають селяни в Надітичах, — що найкраще чистити чоботи хлопською кров'ю. Прекрасно чистить».

Ось до якого озвіріння, до якого морального здичавіння докотилося польське панство — те саме панство, що прикривало свій гніт над українським і білоруським селом чванливими словами про «культурну, історичну місію на Сході». Але це панство не тільки палило і вбивало українських селян. Воно палило й мордувало також польських селян і робітників.

«У нашому селі, — оповідає старенький селянин Дмитро Бадюк, — є кілька польських сімей, що завжди жили з нами у згоді. Ці селяни поляки прохали поліцаїв, щоб їх не били і не палили хат. Але це не допомогло, вони

їх теж били і палили. Бо у панів немає різниці — поляк селянин чи українець».

Те саме почуєте й по інших селах, де селяни поляки потерпіли однаково, як і українські селяни. Варте уваги, що, як оповідають селяни в Надітичах, мордували селян і палили хати тільки поліцаї і офіцери, а не мобілізоване військо. Отак гуляло озвіріле польське панство на землях Західної України. Але всі ці мордування, вбивства і підпали, вся пролита кров безборонних селян, жінок, дітей — це вже останні злочини польського панства на українських землях.

У вільній Західній Україні не панувати більше панству...

1939

В ТІ ДНІ

Під кінець 1917 року імперіалістична війна шаліла в повному розпалі. Світові грабіжники, що почали її для нового переділу земної кулі, виточували останні краплі крові з мільйонів робітників і селян, насильно одягнених у солдатські шинелі.

Через Галичину перевалювалися армії Німеччини, Туреччини, а передусім другої після царської Росії «тюрми народів» Австрії. Горіли міста й села, а на руїнах і в сирих землянках серед стариків, жінок та дітей шаленіли голод і тиф.

Капіталісти під захистом штиків ще тісніше зашморгували ярмо гніту на шиї трудя-

щих. Коли фальшива гра у демократію стала для них не вигідною, вони безцеремонно її відкинули, переходячи до відкритої диктатури. Колоніальний визиск Галичини став нічим не обмеженим.

На боці австрійського трону, влади капіталістів і шляхти була українська буржуазія. Вона разом з уєдепівськими вожаками лежала біля ніг архієпископа Фрідріха-Вішателя*, який наказав перебісати і розстріляти понад 30 тисяч українських робітників та селян. Створена зрадниками українського народу так звана «Національна рада»* настирливо закликає українську молодь в ім'я уєдепівського «соціалізму і січових традицій» вступати до цісарсько-королівських українських легіонів — українських січових стрільців, які за цісарсько-королівським наказом стріляли в свого брата і селянина-полтавця чи робітника з Донбасу, які за цим же наказом підпалювали українські села. «Національна рада» українських баронів Васильків і графів Шептицьких благословила «тирольців сходу» на «чесну жовнірську смерть».

Нестерпне становище трудящих поглиблювалось повним недостатком харчів, наростаючими податками, сьомою військовою позикою і безмежним податком крові. Виснажені голодом робітники та гнані жандармами на панські лани селяни насторожено прислухалися до звісток про Лютневу революцію, з надією сприймали відгомін про Ради робітничих і селянських депутатів. Серед трудящих наростав революційний рух.

Непереможний вплив на розвиток дальших подій в Галичині справила Жовтнева революція. Буревій, що розгромив доценту владу капіталу, прорвався через густий кордон австрійсько-німецьких штиків, принісши гнаним і голодним галицької землі нову правду: «Геть імперіалістичну війну! Мир хатам, війна палацам! Фабрики робітникам, земля селянам!» Братання революційних російських військ з арміями Австрії і Німеччини вчить галицького робітника та селянина в солдатській шинелі не слухати офіцерів. Вони залишають фронт і, озброєні, поспішають до своїх міст і сіл. Українські солдати несли в найглухіші закутини Галичини великі ідеї переможного Жовтня. Ці ідеї привели невдовзі до революційного вибуху в Галичині.

Розмах революції в Галичині не затримався лише на самому національному визволенні. Революція поглиблюється, висуває соціальні проблеми про робітничо-селянську владу, про землю селянам.

Швидко пізнає своє становище українська буржуазія. Вона рятує свої класові інтереси і ще міцніше зв'язується з дотеперішніми союзниками, верхівкою УСДП і УСРП, щоб не допустити до «обільшовичення» галицької революції. Фразами про національну єдність, про відкладення соціальних вимог на мирні часи намагається вона гасити революційну стихію. «Українська Національна рада» підлабузнюється до західних імперіалістичних переможців, шле галицькі війська на допомогу Петлюрі, запроторює в тюрми селян, які підно-

сили руки на поміщицьку землю, робітників Борислава арештовує за домагання 8-годинного робочого дня. Капіталісти й поміщики, які на перших порах революції повтікали, вернулися і ще міцніше почували себе під захистом українського жандарма. Все залишилося постарому. Лише австрійський жовто-червоний колір замінено жовто-блакитним. Українська буржуазія мала владу і народне добро в своїх руках. Робітник у голоді добував нафту, селянин світив скипками, а націоналістичні адвокати і професори спекулювали нафтою та хлібом. На фронті голодували голі, босі жовніри, а офіцерна подзенькувала шаблями по тротуарах міст та розгулювала по кафе.

Але скоро галицькі робітники і селяни пізнали свою помилку в тому, що не взяли владу до своїх рук. Їх знову підняв до боротьби переможний Жовтень. Вістки зі сходу про закріплення влади робітників і селян сповнили їх серця новими поривами. По Галичині покотилися хвилі протесту, страйки. Робітники Стебника, Борислава, Дрогобича організують робітничі Ради, захоплюють копальні й фабрики, встановлюють 8-годинний робочий день. Селянство рушило на панські лани, щоб поділити їх і закріпити за собою. Робітникам і селянам йдуть на допомогу фронтовики. Цілі військові частини відмовляються підкорятись офіцерам. Бунтується золочівська військова залога, розбиває тюрму, випускаючи на волю робітників, селян, жовнірів. Подібні виступи були в Тернополі, Коломиї, Станіславі і Старому Самборі.

Величні кличі Жовтневої соціалістичної революції лунали на робітничо-селянських мітингах. На багатолюдний мітинг у Дрогобичі робітники й селяни несуть транспаранти: «Вставай, піднімайся, робочий народ! Геть буржуазію!» З бурхливим захопленням була прийнята резолюція: «Розігнати Українську національну раду, встановити владу Рад, надіслати братерське привітання Раді робітничих, селянських та червоноармійських депутатів у Москві і Харкові».

Українська буржуазія в усьому обвинувачує «сусідів зі сходу» і лякає ними народні маси. Одночасно з цим проводяться арешти робітників. По селах гуляли карні експедиції.

У відповідь на це повстав робітничий Дрогобич. Робітнича міліція міста разом з військовою залогою арештувала офіцерів і опанувала містом. Владу в місті взяли в свої руки Ради робітників і солдатів. Надіслані з фронту для придушення повстання війська гарматами здобули робітничий Дрогобич, який перший на галицькій землі підняв збройний виступ проти панування української буржуазії, кровно захищаючи величні кличі переможної Жовтневої соціалістичної революції.

Українська буржуазія і її лакеї з УСДП і УСРП знову віддали галицьких робітників і селян в ярмо польської шляхти. І через 20 років пізніше трудящим Галичини допомогла навіки скинути це ярмо переможна Червона Армія.

1940

ПРИМІТКИ

У примітках зазначено назву твору і дату виходу газети, в якій вперше цей твір був надрукований. Ряд віршів, гуморесок, фейлегонів подається за оригіналом, інші за текстом книги «І всміхнеться земля-мати», впорядкованої і підготовленої до друку відомим бібліографом Михайлом Гуменюком (Львів, 1959), яка була єдиним виданням вибраних творів Кузьми Миколайсевича Пелехатого.

1921

ГЕТЬ З ГАБСБУРГАМИ ТА ІХ НАЙМИТАМИ. «Воля народу» від 20 січня 1921 р. Частина скопфікована. Без підпису. Подається за першодруком.

Габсбурги — династія правителів Австрії (1804—1867) і Австро-Угорщини (1867—1918).

Франц-Йосиф I (1830—1916) — цісар Австрії в 1848—1916 рр., король Угорщини з 1867—1916 рр.

Карл I (1887—1922) — останній цісар Австро-Угорщини в 1916—1918 рр.

Петлюра Симон (1879—1926) — один з керівників контрреволюційних урядів Центральної ради і Директорії, в 1919 р. підписав військово-політичну угоду з урядом буржуазної Польщі, в 1920 р. втік за кордон.

Василько Микола (1868—1924) — український буржуазний діяч, барон, довголітній посол до буковинського сейму і віденського парламенту, активний діяч контрреволюційної ЗУНР і УНР.

Вільгельм Габсбург із Живця — австрійський архієпископ, полковник УСС, прибрав ім'я Василя Вишиваного.

Січові стрільці — українсько-галицькі частини австрійської армії, організовані в 1914 р. для боротьби проти російських військ.

СКАЧИ, ВРАЖЕ, ЯК ПАН КАЖЕ. Газета «Воля народу» від 26 січня 1921 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

«Обнова» — угодовська газета пропольського напрямку, виходила у Львові в 1920—1923 рр.

Твердохліб Сидір-Карло (1886—1923) — український поет, редактор угодовської газети «Обнова».

ПЕТЛЮРА З ВОЗА — І ДЛЯ ПОЛЬЩІ ЛЕГШЕ, АБО ГОНИ, ФЕДЮ, ПОЗА ХРЕСТ. Газета «Воля народу» від 2 лютого 1921 р. Підпис: Кузьма Пелехатий. Подається за першодруком.

«Союзник» — Юзеф Пілсудський, який навесні 1920 р. разом з петлюрівськими військами розпочав наступ проти Радянської України.

...*Брест-Литовський* — Брестський мир, підписаний 3 березня 1918 р. між Радянською Росією, з одного боку і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною — з другого. Раніше (9 лютого) кайзерівська Німеччина і цисарська Австро-Угорщина підписали окремий мир з буржуазною Центральною радою.

САМІ ПРО СЕБЕ. Чужого ми не бажаємо. Газета «Воля народу» від 16 лютого 1921 р. Підпис: К. М. П. Подається за першодруком.

«*Wiek Nowy*» («Вік новий») — польська буржуазна газета, що виходила у Львові в 1901—1939 рр.

«*Gazeta wieczorna*» («Вечірня газета») — польська буржуазна газета, що виходила у Львові в 1910—1935 рр.

«*Рідний край*» — українська полонофільська буржуазна газета. Виходила у Львові в 1920—1923 рр.

«*Воля народу*» — українська прогресивна газета. Виходила у Львові в 1921—1927 рр.

«*Обнова*» — див. примітку до тв. «Скачи, враже, як пан каже».

ОСТАННІ ВІСТІ. Газета «Воля народу» від 23 березня 1921 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою: Кузьма Пелехатий. І всміхнеться земля-мати. Книжково-журнальне видавництво, Львів, 1959.

Сльонск наш (польськ.) — Сілезія. У результаті плебісциту, що відбувся 12 березня 1921 р., частина Верхньої Сілезії, віками окупована Німеччиною, була повернена Польщі.

Польські людвці — буржуазно-куркульська партія «П'яст», створена 1914 р., лідером якої з 1919 р. був В. Вітос.

Вітос Вінценті (1874—1945) — польський політик буржуазно-куркульського спрямування, засновник і го-

дова партії «Г'яст», тричі прем'єр-міністр панської Польщі (в 1920—1921 рр., в 1923 р. і в 1926 р.).

Конституція — йдеться про першу т. зв. березневу конституцію буржуазної Польщі, прийняту сеймом 17 березня 1921 р.

«Кулко рольніче» — польське фінансово-кредитне товариство, яке допомагало осадникам скуповувати землю в українських селян.

Пілсудський Юзеф (1867—1935) — польський буржуазний політик, глава польської держави в 1919—1922 рр., з 1920 р. — маршал.

ПЕТЛЮРА ІДЕ ДО КУПЕЛІВ. Газета «Воля народу» від 18 червня 1921 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

Пузина Юзеф (1878—1949) польський ксьондз-геолог, у будинку якого в Ченстохові Петлюра знайшов притулок.

...Карлсбад — німецька назва відомого лікувального курорту в Чехословаччині — Карлові Вари.

«КОРОЛЬ УКРАЇНИ, АБО ОЙ ВАСИЛЮ, ВАСИЛЮ!» Газета «Воля народу» від 30 березня 1921 р. Без підпису. Подається за першодруком.

Вільгельм Габсбург — див. примітку до тв. «Геть з Габсбургами та їх наймигами».

Трильовський Кирило (1864—1942) — український буржуазний політик, діяч партії радикалів.

ТІСНО З ГАБСБУРГІВ ТРОНОМ... Газета «Воля народу» від 25 червня 1921 р. Без підпису. Подається за першодруком.

«Український голос» — українська націоналістична газета. Виходила в Перемишлі в 1919—1932 рр.

Василь Вишиваний — див. примітку до тв. «Геть з Габсбургами...»

Василько Микола — див. примітку до тв. «Геть з Габсбургами...»

«РЕВОЛЮЦІЯ» НА СВЯТОЮРСЬКІЙ ГОРІ У ЛЬВОВІ. Газета «Воля народу» від 2 липня 1921 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком (зі скороченням).

Куницький Леонтій (1879—1940) — крилошанин уніатської церкви, активний діяч української буржуаз-

но-націоналістичної партії УНДО, посол до польського сейму в 1928—1930 рр.

Андрій Шептицький (1866—1944) — митрополит уніатської церкви, натхненник антирадянської політики українських буржуазних націоналістів.

Грумницький, Труницький (ірон.) — Куницький.

БОРОТЬБА ЛЬВА З ЛЕГІОНЕРАМИ. Газета «Воля народу» від 30 липня 1921 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

Легіонери — вояки польських легіонів, організованих в 1914 році Пілсудським. Вони воювали на боці австро-угорської армії, а після створення незалежної польської держави користувалися великими привілеями. В кінці 1918 р. в складі білопольських військових сил брали участь в інтервенції панської Польщі на територію Східної Галичини, яку і окупували в липні 1919 р.

Już zginął... (польськ.) Вже згинув грізний Лев: герб Галицької Русі. Не встане, бо загинув назавжди, навечно!

СОГЛАСНО СПІВАЙМО (на поту відомої коляди.) Газета «Воля народу» від 3 вересня 1921 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

Пілсудський Юзеф — див. примітку до тв. «Останні вісті».

«Під кавки» — будинок Львівського воєводства, нині — приміщення обкому партії та облвиконкому.

Людовці — див. примітку до тв. «Останні вісті».

Пелееєвиці — Польська партія соціалістична (1892—1948), в різні роки часто змінювала свою політичну платформу, заснована як революційна партія польського пролетаріату, швидко стала знаряддям ліберальної буржуазії, в партії йшла безперервна боротьба між «лівицею і правицею». В 1918 році революційна частина ППС з'єдналася з Польською робітничою партією, створивши Польську об'єднану робітничу партію (ПОРП).

Твердохліб — див. примітку до тв. «Скачи, враже, як пан каже».

...перебудемо і цю (з цензурних причин автор не говорить до кінця відомого українського прислів'я).

ЧОГО МЕНІ ТЯЖКО, ЧОГО МЕНІ СУМНО. Газета «Воля народу» від 10 вересня 1921 р. Підпис: Кузьма Пелехатий. Подається за першодруком.

Вітос — див. примітку до тв. «Останні вісті».
Стапінський Ян (1867—1946) — діяч партії людовців, посол до австро-угорського парламенту і польського сейму.

Діаманд Герман (1860—1931) — польський політик, активний діяч ППС, посол до польського сейму, член виконкому II Інтернаціоналу.

Круля Саса — йдеться про розгул і свавілля шляхти в роки панування на польському престолі саксонських курфюрстів Августа II Міцного (1670—1733) і Августа III Фредерика (1696—1763) в 1697—1763 рр.

КУПИТИ НЕ КУПИШ, А ПОТОРГУВАТИ ТРЕБА.
Газета «Воля народу» від 3 грудня 1921 р. Без підпису. Подається за першодруком.

Тютюнник Юрко (помер в 1929 р.) — один з керівників петлюрівських банд на Україні в 1920—1921 рр.

Мельник Андрій (1890—1966) — полковник «загонів» січових стрільців, потім один з керівників націоналістичних терористичних організацій УВО і ОУН.

Чичерін Георгій Васильович (1872—1936) — радянський державний діяч, комісар закордонних справ РРФСР з 1918 р., СРСР у 1922—1930 рр.

1922

СПРАВА ГАЛИЧИНИ. Газета «Воля народу» від 6 січня 1922 р. Без підпису. Подається за першодруком.
«*Gazeta wieczorna*» — див. примітку до тв. «Чужого ми не бажаємо».

Левенгерц — сіоністський діяч, один з провідників єврейської буржуазії в Галичині в 20-х рр.

Скарбек Олександр (1874—1921) — польський граф, посол до галицького сейму член польської ліквідаційної комісії в Галичині в 1918—1919 рр.

Ганкевич Микола — активний діяч буржуазної Української соціал-демократичної партії в 20-х рр.

Скирмунт — міністр закордонних справ буржуазної Польщі в 1922 р.

Замойський Август — граф, польський дипломат, посол у Франції в 20-х рр.

Недзялковський Мечислав (1893—1940) — політичний діяч Польщі, член ППС.

Східна Малопольща — так польський буржуазний уряд перейменував Східну Галичину.

НОВОРІЧНІ ПОБАЖАННЯ КУЗЬМИ БЕЗДОМНОГО Газета «Воля народу» від 14 січня 1922 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

Ллойд Джордж Давид (1863—1945) — англійський реакційний політичний діяч, один з провідників ліберальної партії, прем'єр-міністр Англії в 1916—1922 рр.

ОСТАННЯ ТЕЛЕГРАМА. Газета «Воля народу» від 29 березня 1922 р. Без підпису. Подається за першодруком.

«Dziennik ludowy» («Народний щоденник») — польська буржуазна газета, що виходила у Львові в 20-х рр.

ВИБОРИ, ВИБОРИ І ПО ВИБОРАХ. Газета «Воля народу» від 25 листопада 1922 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

Ліста «хліборобів»—виборчий бюлетень українських угодовців-полонофілів, які взяли участь у виборах до польського сейму в 1922 р. Українська громадськість, в тому числі і комуністи, бойкотувала ці вибори, бо ще не була вирішена доля Галичини.

1923

«ПОДЗВОННЕ» (На несподівану смерть «Рідного краю»). Газета «Воля народу» від 11 березня 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

«Рідний край» — див. примітку до тв. «Самі про себе».

ГОНИ, ФЕДЮ, ПОЗА ХРЕСТ (ПЕТЛЮРІ НА ДОРОГУ!). Газета «Воля народу» від 18 березня 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

ІДОЛОПОКЛОННИКИ. Газета «Воля народу» від 21 квітня 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

Дженнокі — високий достойник Ватикану, в 1923 році відвідував уніатську церкву на Західній Україні.

...остатки «Руських дам» — йдеться про жіноче москвофільське товариство.

«Народний дом» — просвітний заклад у Львові, заснований у 1849 р. За часів панської Польщі — одна

із фортець реакційного москвофільства на західноукраїнських землях.

«Ставропігія» — Ставропігійське братство — релігійно-національна організація православних мщан у Львові. Засноване в XVI ст., понад сто років боролось з унією. Розпалося в 1708 р. Автор має на увазі будинок ставропігії, в якому засіли москвофіли.

«Русский голос» — реакційна москвофільська газета, т. зв. «орган русской общественной мысли». Видавалась у Львові в 1922—1939 рр.

Льков — один із керівників галицьких москвофілів

Спала — літня резиденція польського президента.

Войцеховський Станіслав (1869—1953) — президент панської Польщі в 1922—1926 рр.

ПО ТЕРНИСТІЙ ДОРОЗІ. Газета «Воля народу» від 6 травня 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

...нові гості Валенти та Мацьки — йдеться про польських колоністів-осадників із центральної і західної Польщі.

Круль П'яст — легендарний князь племені полян, від якого нібито взяла початок перша династія польських королів, що панували в 960—1370 рр.

Вітос — див. примітку до тв. «Останні вісті».

«тшєці май» — державне свято у буржуазній Польщі — День конституції, прийнятої королівським сеймом 3 травня 1791 р.

Фош Фердинанд (1851—1929) — французький військовий діяч, маршал Франції і Польщі.

НАРОДНА ПРИКАЗКА «БЛУДИШ, ЛЯШЕ, БЛУДИ ДАЛЬШЕ!» Газета «Воля народу» від 23 вересня 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

ХТО ВІДГАДАЄ? Газета «Воля народу» від 4 листопада 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

ПОЛІТИКА. Газета «Воля народу» від 4 листопада 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

УПАВ БОГАТИР. Газета «Воля народу» від 11 листопада 1923 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

НІ ПРИШИТИ НІ ПРИЛАТАТИ. Газета «Воля народу» від 30 березня 1924 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

ЗА ДВА ТИЖНІ. Газета «Воля народу» від 13 липня 1924 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

Грабський Владислав (1874—1938)—прем'єр-міністр буржуазної Польщі в 1920 і 1923—1925 рр.

Бадені Казимир (1846—1909) — польський граф, австро-угорський реакційний політик, намісник Галичини в 1886—1895 рр., здійснював колонізаторську політику.

ЛЮДИ. Газета «Воля народу» від 2 листопада 1924 р. Підпис: П-й. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

«*Небесний лист*» — мракобісні листівки, які віщували про різні «кари божі», «кінець світу» тощо. Їх розповсюджували по селах і на прощах релігійні шарлатани.

«*Місіонар*» — релігійний журнальчик, що видавався монахами-василіянами в 1897—1929 рр. у м. Жовкві (нині — Нестеров) і Львові.

Базиліани — польська назва монахів уніатського чину василіян.

«*Діло*» — українська буржуазно-націоналістична газета, що виходила у Львові з 1880 по 1939 рік.

«*Громадський голос*» — українська буржуазна газета, що маскувалася під селянсько-робітничу. Видавалася у Львові в 1895—1939 рр., спершу як орган радикальної, а потім — соціал-демократичної партії.

«*Свобода*» — українська буржуазна газета, з 1925 р. — орган УНДО (Українського національно-демократичного об'єднання). Видавалася у Львові в 1897—1939 рр.

«*Новий час*» — українська буржуазна газета, що видавалася у Львові в 1923—1939 рр.

1925

НЕ ЖАРТУЙТЕ З ЗЕМЛЕЮ. Газета «Воля народу» від 19 квітня 1925 р. Підпис: К. Н. П. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

ТАКУ Я ЛЮБУ ТА ВЕСЕЛУ... Газета «Воля народу» від 18 жовтня 1925 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за першодруком.

Грaбський — див. примітку до тв. «За два тижні».

Вігос — див. примітку до тв. «Останні вісті».

«всходнє креси» (польськ.) — східні окраїни. Так польські окупанти називали західноукраїнські землі.

1926

ВЕСНА. Газета «Воля народу» від 1 травня 1926 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

1927

А ВЖЕ ПРЕЦІНЬ БУВ БИ ЧАС, ЩОБ ТАК ВСЮДИ БУЛО В НАС! Газета «Воля народу» від 9 січня 1927 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

ЗДАЄТЬСЯ, ЩЕ ВЧОРА СОНЕЧКО ТАК ГРІЛО. Газета «Воля народу» від 9 січня 1927 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

Іван Бучко — священник, пізніше львівський уніатський єпископ.

УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання) — буржуазна реакційна партія на західноукраїнських землях в 1925—1939 рр.

Влодзьо ба-Чинський — *Володимир Бачинський* (1880—1927) — діяч УНДО, депутат польського сейму, угодовець.

Дмитро ще й ле-Вицький — *Дмитро Левицький* — довголітній голова УНДО, депутат польського сейму.

ку-Ницький — *Леонтій Куницький* (1879—1940) — крилошанин уніатської митрополії, діяч УНДО, депутат польського сейму.

хру-Цький — *Сергій Хруцький* — діяч УНДО, депутат польського сейму, завзятий церковник.

чер-Кавський — *Михайло Черкавський* (1879—1929) — заступник голови УНДО, депутат польського сенату.

«Свобода» — «Мудра» — іронічний натяк на те, що орган УНДО «Свободу» редагував Василь Мудрий (1893—1967).

«Русский голос» — див. примітку до тв. «Ідолопоклонники».

Серебренніков — російський білоемігрант, депутат польського сейму від партії москвофілів.

«Голос народа» — реакційна москвофільська газета, орган т. зв. Общества «Рольничий союз». Виходила у Львові від 1926 р.

Черкавський — комісар поліції у Варшаві.

Хлібоїди — глузлива назва «хліборобів», групи угодців з польським буржуазним урядом.

«Селянський прапор» — орган партії хліборобів, виходила в Станіславі в 1925—1928 рр.

«Громадський голос» — див. примітку до тв. «Люди».

НЕ ЖУРІТЬСЯ, ЛЮДИ. Газета «Воля народу» від 12 лютого 1927 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

Вілюсь — останній німецький імператор Вільгельм II (1859—1941).

«Нова зоря» — клерикальна газета, орган т. зв. Української християнської організації. Видавалася у Львові в 1926—1939 рр.

...оскілківська — йдеться про отамана військ УНР Володимира Оскілка (1892—1926), який видавав у Рівному антирадянську газетку «Дзвін», та його прихильників.

ЗАВЕРТИЛО, ЗАКРУТИЛО СНІГОВИЦЕЮ-СНІГОМ. Газета «Сель-Роб» від 27 листопада 1927 р. Підпис: Кузьма Бездомний. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

Самсон — старобіблійний богатир, відомий своєю незвичайною силою, джерелом якої було його волосся.

1928

ВЕЧОРИЛО... В СЕЛІ ТИХО... Газета «Сель-Роб» від 8 січня 1928 р. Підпис: Кузьма Пелехатий. Подається за першодруком.

НЕДІЛЯ. Газета «Сила» від 27 лютого 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

ВЖЕ ЙДЕ ВЕСНА. Газета «Сила» від 20 березня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

І ВСМІХНЕТЬСЯ ЗЕМЛЯ-МАТИ, ХОЧ ШЕ ДОВГО ДОБРА ЖДАТИ. Газета «Сила» від 3 квітня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

А СИН ЗЕМЛІ — ЦЕ МІЦЬ ВЕЛИКА! Газета «Сила» від 10 квітня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за першодруком.

...ухівська ремунда. УХО — Українська християнська організація, створена митрополитом Андрієм Шептицьким, носила реакційний характер.

Єфремов Сергій, Чехівський Володимир — верховоди СВУ, головні обвинувачені на судовому процесі (1930) в Харкові.

ЯК ОСІНЬ БУЛА КОЛИ ГАРНА... Газета «Сила» від 29 травня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

редиглисти — презирлива назва чернечого ордену редемтористів. Цей орден за просьбою Шептицького заснували в Західній Україні після першої імперіалістичної війни бельгійські місіонери.

В СЕРПНІ 1914 РОКУ. Газета «Сила» від 3 серпня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за першодруком.

ТА ЗАТЕ ВСІ БУДЕМ ЗНАТИ, ЯК ФАШИСТАМ РАДУ ДАГИ. Газета «Сила» від 10 серпня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за першодруком.

Муссоліні Беніто (1883—1945) — вождь італійських фашистів, диктатор Італії в 1922—1944 рр.

Януар (*Янус*) — за римською міфологією, один із найстаріших богів, опікун воріт міста.

Король — йдеться про Віктора-Еммануїла III, короля Італії (1900—1947), покровителя фашистів.

«Молода громада» — націоналістичне товариство т. зв. січових стрільців та інших військових з'єднань.

НА ТЕМИ ДНЯ. Газета «Сила» від 19 жовтня 1930 р. Підпис: Максим Стріха. Подається за першо-друком.

Тершаковець Гринь, Кохан Володимир — діячі УНДО, які нібито представляли селянство. Перший — куркуль, другий — кооперативний службовець.

Центросоюз — Ревізійний союз кооперативів у Львові — центр постачання і збуту всієї української кооперації в Галичині, захоплений націоналістичною буржуазією, одне з найбільш дохідливих її джерел.

...унд-радикально-уєсдепська — у виборах до польського сейму в 1930 р. три українські буржуазні партії УНДО, УРДП (радикали) і УСДП (соціал-демократи) становили один блок.

Бе-Бе — *Безпартійний блок співпраці з урядом*, або т. зв. санація — урядова партія панської Польщі, створена Пілсудським.

Залеський Август — міністр закордонних справ буржуазної Польщі в 1928—1932 рр.

«пацифікація» (лат.) — умиртовлення, усмирення, приборкання. Профашистський уряд кілька разів вдавався до цього засобу придушення революційних виступів західноукраїнських трудящих. Найжорстокіша пацифікація відбулася восени 1930 р.

«Просвіта» — українське громадсько-освітнє товариство, засноване у Львові в 1868 р. Окремі низові читальні «Просвіти» в 20—30-х рр. ХХ ст. були під впливом КПЗУ і Сельроба.

1931

ВЕСНЯНІ ПОБАЖАННЯ. Газета «Сила» від 10 травня 1931 р. Підпис: Максим Стріха. Фейлетон конфіскований. Подається за збіркою «І всміхнеться земля-мати».

синьо-жовті пацифікатори — йдеться про терористичні групи ОУН (організації українських націоналістів), які допомагали польським окупантам придушувати революційний рух західноукраїнських трудящих.

1940

ВБИВСТВА, ПОЖАРИ І МОРДУВАННЯ. Газета «Вільна Україна» від 1 жовтня 1940 р. Підпис: П. Козланюк, К. Пелехатий. Подається за першодруком.

В ТІ ДНІ. Газета «Вільна Україна» від 7 листопада 1940 р. Підпис: К. Пелехатий. Подається за першодруком.

Фрідріх — австрійський архієпископ, прозваний українським народом «Вішателем» за масові смертні присуди українських селян і робітників 1914—1916 рр.

«Українська національна рада» — політичний орган української буржуазії, створений 18 жовтня 1918 р. у Львові.

З М І С Т

<i>Тарас Мигаль, Микола Олексюк. Добром налите серце</i>	3
Геть з Габсбургами та їх наймитами	25
Скачи, враже, як пан каже	28
Петлюра з воза — і для Польщі легше, або гони, Федю, поза хрест	28
Самі про себе	30
Останні вісті	31
Петлюра їде до купелів	34
Король України, або ой Василю, Василю	34
Тісно з Габсбургів трон	35
«Револуція» на святоюрській горі у Львові	36
Боротьба Льва з легіонерами	37
Согласно співаймо	38
Чого мені тяжко, чого мені сумно	39
Купити не купиш, а поторгувати треба	40
Справа Галичини	42
Новорічні побажання Кузьми Бездомного	44
Остання телеграма	46
Вибори, вибори і по виборах	47
«Подзвонне»	49
Гони, Федю, поза хрест	49
Ідолопоклонники	51
По тернистій дорозі	54
Народна приказка; «Блудниш, ляше, блуди даль- ше!»	56
Хто відгадає?	58
Політика	59
Упав богатир	60
Ні пришити, ні прилатати	62
За два тижні	65
Люди	70
Не жартуйте з землею!	74
Таку я люблю та веселу...	78
Весна	80
А вже прецінь був би час, щоб так всюди було в нас!	84
Здається, ще вчора сонечко так гріло	91
Не журіться, люди	101

Завергіло, закрутило сніговицею-снігом...	104
Вечоріло... в селі тихо...	108
Неділя	110
Вже йде весна...	112
І всміхнеться земля-мати, хоч ще довго добра ждати!	115
А синь землі — це міць велика!	118
Як осінь була коли гарна	122
В серпні 1914 року	124
Та зате всі будем знати, як фашистам раду дати	127
На теми дня	130
Весняні побажання	133
Вбивства, пожари і мордування	136
В ті дні	141
Примітки	146

Редактор М. Дорошенко
Художник І. Овдієнко
Художній редактор І. Плєсканко
Технічний редактор Ц. Буркатовська
Коректори Н. Мичик, М. Стахур

Пелехатый Кузьма Николаевич.
ОСТРЫМ ПЕРОМ.
Памфлеты
(На украинском языке)

Підписано до друку 22. I 1971 р. Формат 70×90¹/₃₂. Папер.
арк. 2.5. Друк. арк. фіз. 5. Друк. арк. прів. 5.85. Авт. арк. 5.75.
Видавн. арк. 5.946. БГ 08809. Зам. № 3916. Тираж 13500. Па-
пір № 1. Ціна 19 коп.

Видавництво «Каменяр», Львів, Підвальна, 3.

Обласна книжкова друкарня Львівського обласного управління
по пресі. Львів, Стефаника, 11.

19 коп.

